

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний, Науковий
і Літературний місячник

10

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний,
науковий і літературний
місячник

Видає

Українська Інформаційна Служба

Передплатний індекс – 74173

LIBERATION PATH

Ukrainian Political
Social, Scholarly & Literary
Journal

*Published monthly by
The Ukrainian Information
Service Ltd.*

ISSN: 0042-9422

Реєстраційне свідоцтво – серія KB № 1693

Головний редактор – Степан Олесків
Заступник головного редактора – Лариса Йолкіна
Адміністратор в Україні – Микола Кузів

Редакційна колегія:

Іван Білас, Степан Галамай, Ярослав Дашкевич, Григорій Дем'ян, Ілля Дмитрів,
Віталій Дончик, Святослав Караванський, Сергій Квіт, Омелян Коваль,
Володимир Косик, Омелян Кушпета, Любомир Наконечний, Василь Олесків,
Володимир Погребенник, Анатолій Погрібний, Тарас Салига, Володимир Сергійчук,
Петро Цимбалістий, Микола Шатилов.

Редакція і адміністрація

01034 м. Київ, вул. Ярославів вал, 9, пом. 5, 6
200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Great Britain

Телефони: в Києві (044) 229-41-22; в Лондоні: 020 7607 6266

Факс: в Києві (044) 229-41-22; в Лондоні: 020 7607 6737

Матеріали, підписані прізвищем чи псевдонімом авторів, не завжди відповідають поглядам Редакційної колегії. Редакція застерігає собі право скорочувати матеріали і виправляти мову. За достовірність надрукованих матеріалів відповідальність несуть автори. Надіслані матеріали редакція не рецензує і не повертає. Листування з читачами та авторами – тільки на сторінках журналу.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 2000 РІК

Країна	Річна передплата	Піврічна передплата	Окреме число
Україна	14 грн. 40 коп.	7 грн. 20 коп.	1 грн. 20 коп.
Австралія	100 дол.	60 дол.	10 дол.
Австрія	900 шіл.	500 шіл.	100 шіл.
Аргентина	50 дол.	30 дол.	5 дол.
Бельгія	2.500 б. фр.	1.300 б. фр.	300 б. фр.
Велика Британія	ф.40.00	ф.23.00	ф.4.00
Канада	100 дол.	60 дол.	10 дол.
США	85 дол.	50 дол.	8 дол.
Німеччина	150 н. м.	80 н. м.	15 н. м.
Франція	450 фр.	250 фр.	40 фр.
Швеція	600 кор.	300 кор.	50 кор.

В інших країнах – рівновартість американських доларів.

Передплату просимо ласкаво вносити наперед безпосередньо на адресу адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні або на адреси наших представників.

Чеки виставляти на: The Ukrainian Information Service, Ltd.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

Зміст

Про авторів	2
Наука	
<i>Світлана Стефанюк. Сфери дії козацької педагогіки як фактора соціалізації</i>	3
<i>Валерій Ластовський. Церковна розбудова на Наддніпрянщині у XVIII ст. (Переяславсько-Бориспільська єпархія)</i>	10
<i>Петро Соболев. Прояви українофобії на території совєтської України: 1920-30 роки</i>	16
<i>Володимир Рожко. Митрополит Іларіон як перекладач Біблії</i>	20
З історії боротьби ОУН-УПА	
<i>Вячеслав Гнатюк. Уроки Степана Бандери</i>	24
Культура	
<i>Аліна Пляченко. Творчість Юрія Липи в навчально-виховному процесі</i>	31
<i>Олесь Янчук. Всесвіт творчості Івана Липи</i>	38
<i>Ярослав Стех. Полум'яна легенда героїзму і посвяти славного роду Гуків з Іскані</i>	42
<i>Блянка Єржабкова. Мої спогади про відвідини України</i>	49
<i>Іван Гавдида, Роман Матейко. Щедрий ужинок українознавців</i>	56
<i>Володимир Погребенник. Українська поезія на історичних шляхах (XI-XIX ст.)</i>	60
<i>Сергій Квіт. Естетична доктрина Михайла Рудницького (Культурологічний аспект)</i>	66
<i>Юрій Ковалів. Інформаційний простір: спроба подолання «відсутньої присутності»</i>	76
Література	
<i>Микола Шатилов. Давно вікно прочинено у сад (Зорівноччі)</i>	81
<i>Микола Сарма-Соколовський. Отаман Трифон Гладченко. Документальна новела</i>	85
<i>Станіслав Волошин. Стоп! осіяний тропою Каїна (прокляття)</i>	91
Огляди, рецензії	
<i>Генадій Сіренко. Монографія підготовлена до виходу у світ</i>	113
<i>Вячеслав Гнатюк. В осерді Бойківського краю</i>	117
Посмертні згадки	
<i>Провід ОУН. сл. пам. Мирослав Панчук-«Побратим»</i>	122
<i>Управа Відділу СУБ Лестер, ВБ. сл. пам. Юрій Чубатий-«Чорнота»</i>	125

Про авторів

Світлана Стефанюк

доцент катедри права і соціальної педагогіки
Харківського педагогічного університету ім. Григорія
Сковороди, кандидат педагогічних наук

Валерій Ластовський

кандидат історичних наук, доцент катедри теорії та історії
держави і права юридичного факультету Черкаського
інституту управління

Петро Соболев

кандидат історичних наук

Володимир Рожко

історик-архівіст, почесний доктор історії
Української Православної Церкви, м. Луцьк

Вячеслав Гнатюк

директор народознавчого науково-дослідного
центру «Бойківщина», кандидат філологічних наук

Аліна Пляченко

кандидат філологічних наук, доцент, м. Одеса

Олесь Янчук

директор Українського Чорноморського
інституту ім. Юрія Липи, м. Одеса

Блянка Єржабкова

доцент філософського факультету Українського
вільного університету, м. Мюнхен

Іван Івдида

голова Тернопільської обласної організації
Конгресу Українських Націоналістів

Роман Матейко

заступник завідувача катедрою українознавства
Тернопільської академії народного господарства,
кандидат історичних наук

Володимир Погребенник

професор катедри української літератури
Національного педуніверситету ім. Михайла
Драгоманова, м. Київ

Сергій Квіт

кандидат філологічних наук, начальник управління
координаційної діяльності засобів масової інформації
Державного комітету інформаційної політики,
телебачення та радіомовлення України

Юрій Ковалів

професор, доктор філологічних наук

Сфери дії козацької педагогіки як фактора соціалізації

Козацька педагогіка – орієнтація на ідеал вільної, незалежної і творчої індивідуальності, прагнення до свободи, повага до українських і громадських звичаїв, бажання вдосконалити рідну культуру, жити на незалежній землі.

У такій сфері, як козацька педагогіка, в Україні історично сформувалася повага до загальнолюдських матеріяльних і духовних цінностей, а також до кожної сім'ї, особистости, що у свою чергу давало можливість адекватно сприймати і творчо збагачувати навколишній світ. Зміст козацької педагогіки сприяв активізації різноманітності гуманно-патріотичних почуттів, осмисленню засад моральних цінностей, виявові культури спілкування, появи світоглядних позицій, суджень, що формувалися завдяки розширенню кола діялогу з людьми різних поглядів, далекими та близькими епохами.¹

Козацька педагогіка – це єдність і наступність між родовими та громадськими вимогами, постійна увага до ефективності у вихованні та освіті. Ефективність родового виховання в Україні забезпечувалася в єдності з громадським вихованням. Прикладом цього є традиції свята Миколая, Покрови Пресвятої Богородиці, інших.² Аналіз традицій цих свят показує, що козацька педагогіка орієнтувалася на певні принципи: спадкоємність поколінь (Введення), культуровідповідність (день Великомучениці Катерини), самодіяльність (день св. Андрія), природовідповідність (свято Миколая), єдність суспільних і родинних вимог (Свят-Вечір), народність (св. Покрова).³

Названі принципи об'єднувалися на більш широких засадах, а саме – на єдності суспільного і сімейного виховання. Ці засади повною мірою реалізовувалися не лише у сім'ї (до десяти років), а й у січовій школі, де навчалися співу, музики та малювання. На Січі було 44 подібні школи. Крім того, у січових школах навчали церковного читання, бо найчастіше вчителем був ієромонах. Отже, формування світогляду дитини відбувалося як у народному дусі, так і з орієнтацією на громадські (козацькі) принципи виховання.⁴

1. С. Стефанюк. Зустрічаймо коляду! – Харків, 1995; На допомогу вчителю народознавства. – Київ, 1995.

2. С. Стефанюк. Зустрічаймо коляду! – С. 280.

3. С. Стефанюк. Із національних джерел. – Харків, 1997; Народознавча палеологія. – Харків, 1998.

4. С. Стефанюк. Зустрічаймо коляду! – С. 26.

Серед засобів народно-козацької педагогіки заслужену увагу привертає слово. Це може бути слово матері під час сповивання дитини, купання, одягання, годування, прибирання кімнати, зустріч гостей, підготовка до родинних і загальногромадських свят. Поєднання слова з ласкою, увагою, почуттям любови має глибокий позитивний вплив.

Для шкільного та підліткового віку слово відіграє роль громадського коректора під час колядування, щедрування, посипання, зимоборського очищення, на Сорок святих, Трійцю, Стрітєння, Маланки тощо і є умовою самокорекції, самоорієнтації на народний ідеал.

Слово як засіб комунікації відіграє важливу роль у звичаєво-традиційній діяльності, де воно використовується в рухливих іграх («Сонечко», «Квочка і курчата», «Гуси-лебеді», «Журавлі-журавлі» тощо), в іграх-драматизаціях (колядування, щедрування, тощо). Слово як засіб самокорекції використовується в ряді народних традицій – у вертепі, водінні Кози, інсценізації дощу на Трійцю. Слово використовується в хороводах (презентація рушників, заряджання сонечком, «А ми просо сіяли...», «Звірі в лісі», розмови з рослинами). Слово-риторика є умовою спілкування молодого покоління з кобзарями, лірниками у таких козацьких святах, як Введення, Катерини, Андрія, Варвари, Сави, Миколая, Стрітєння.⁵ Названий засіб стосується дітей від допідліткового до старшого підліткового віку.

Крім слова, до дійових засобів родинно-козацької педагогіки відноситься гра. У дошкільному віці до гри відносимо забаву, насичену пізнавально-емоційним змістом, а також силою любовної наснаги індивіда до індивіда, в даному випадку – матері до дитини і дитини до матері; у більш старшому – обрядові ігрові дії.

До засобів козацького виховання можна віднести ораторство (словориторику). Тут мається на увазі ораторство кобзарів і лірників, які вміли говорити просто, дохідливо й велично і володіли цією зброєю як мистецтвом або ж наукою. Словом-риторикою навчали володіти молодь під час прелюдії до колядок і щедривок, під час таких свят, як Ярівки-Янівки, Сорока святих, Теплого Олексі. Ораторське мистецтво у виховній практиці козацької педагогіки підвищувало не лише культуру спілкування, але й потенцію самореалізації, активізації інтелектуальних, морально-духовних засад, розвивало гнучке мислення, поняття про гармонію, красу та добро. Практичну значущість слова-риторики можна простежити на прикладі вищеназваних свят як переконливий дар самокорекції та самовдосконалення. Ідея слова-риторики в козацькій педагогіці була способом переконання людини в тому, що у слові закодовано добротворення і мистецтво перемоги над ворогом. Доказом цьому є військові перемоги як кошових українського козацтва (Байди, Сірка та інших), так і могутнього життєдайного потенціалу низових козаків, усього Війська Запорізького під назвою «характерництво». Характерники у цій своїй якості як на Січі, так і на Кубані зуміли протистояти експансії чужої релігії, культури тощо.

5. С. Стефанюк. Зустрічаймо коляду!

Через слово кобзарі та лірники передавали вистраждане, пережите, вимучене невольниками на турецьких галерах. Саме з дум дізнавалося молоде покоління про муки на каторгах Царгороду, Козлова, Азова про тортури на невольничих торгах трьох материків. Слово в думах розповідало, як у тіло бранця в'їдалися кайдани, як серце обкипало кров'ю від болю за страждання України. Зі слів кобзаря кожен дізнавався про те, що найголовніше в козаків – віра, бо в їхніх серцях не згасає любов до Батьківщини. З козацької думи молодь ще і ще раз приймала в серце поетичний образ рідного краю з його тихими водами, ясними зорями, людом хрещеним. З цієї ж думи звучав заклик до народної єдності й боротьби з поневоленням і поневолювачами. Героями дум були волелюбні народні сили, в яких велич душі й доброта серця були настільки непорушні, що герой-козак ніколи не займав чужого і вмів мужньо боронити свою землю. Слово кобзарів – завжди довершене і самобутнє, а українські думи несуть майбутнім поколінням лицарство і любов, козацьку відвагу та філософські роздуми. Слово кобзарів – це й тяжкі походи, і кипуча Запорізька Січ, і викриття неправди цариці Катерини та різних попередніх і наступних царів; дума кобзарська – це і найважливіші події суспільно-політичного життя народу, і мрія про щасливе майбутнє, і роки революції, і колгоспне рабство, і голодомор, і перший кобзарський з'їзд, після якого увесь цвіт кобзарства було знищено.

Отже, дума, словориторика, гра, фолкльор є виховними засобами родинно-козацької педагогіки. Вони орієнтували молоде покоління на кращі ідеали, були і є умовами підготовки молоді до майбутньої позитивної діяльності, де в першооснову покладалися: мислення і мовлення, філософське осмислення світу, етика, евристика і, як наслідок – системне бачення світу, відображеного в різноманітності традицій народних свят.

До засобів козацько-родинної педагогіки відноситься громадська контроля (через свята річного циклу). Так, перед Різдвом перевірялося, до якої традиційної ремеслознавчої діяльності прилучена молодь, чи оберігаються кращі родинні та родові традиції (Пилипівка, Введення, Катерини, Миколая), як реалізовується увага до володіння словом як засобом розвитку елементів, навичок характерництва (Маланки, Стрітання, Яри, Теплопо Олексі); як закладаються основи цілісного виховання, чи запам'ятовуються колядкові та засівальні тексти (Різдво), який рівень гуманного самовияву (Водохреще), який стан естетично-екологічного виховання (день Яри, Зелена неділя).

Громадська контроля сприяла підтримці та зміцненню функції сім'ї (традиційне об'єднання різних гуртів на Свят-Вечір, Різдво, Пилипівку).

Відомі у громадській педагогіці так звані «школи підтримки сім'ї». Це – «школи матері й дитини». До роботи «школи матері й дитини» народна педагогіка відносить школу використання слова у сімейному вихованні (свято Андрія, Масляна), школу використання усної народної творчості (Сорок святих, Теплопо Олексі), «школу естетики» (Великдень, Трійця), школу підготовки хлопців до парубоцтва (Андрія), школу жінки-берегині (Яри, Трійця).

У козацьких сім'ях панував культ роду і народу, батька й матері. Сім'я, як і родина, формували у дітей твердість духа, вміння долати життєві трудно-

щі, незламність, мужній характер, витривалість, ліричність душі, поетичність натури, естетичні смаки, орієнтацію на здоровий спосіб життя, кращі гуманні якості поведінки.

Національна система виховання широко спиралася на традиції народу, які викристалізувалися в певних історичних умовах на самобутньому українському кольориті. Ця самобутність яскраво представлена в народних традиціях, які орієнтували на збереження духовного і зміцнення фізичного здоров'я.

Якщо розглянути традиції Покрови, Миколая, Свят-Вечора, Пилипівки, Катерини, то можна визначити, що вони враховували колективну мудрість, зібрану на культурному досвіді й формах соціальної практики. В національних традиціях українців закорінене дуже уважне ставлення до підростаючого покоління – і це підкріплюється багатьма звичаями, символікою, усною народною творчістю, зокрема великою кількістю народних пісень, легенд, порівнянь, приказок, прислів'їв, що дійшли до наших днів.

Так, наприклад, найвідоміша пісня з козацького пісенного фолкльору – про Сагайдачного. Його ім'я стало славним у козацькій державі в 1605 році, коли Сагайдачний повів українських лицарів на турків. Водив він свій загін не раз на Кафу. Козакам дуже сподобався відважний лицар з Галичини, за що вони його обрали своїм гетьманом. Нова посада показала Сагайдачного як високоосвіченого лицаря-полководця, козака з гострим розумом, а не лише з шаблею. Тут він налагоджує контакти з Персією, Польщею, використовує зв'язки з Московською державою. У 1613 році розбиває 20-тисячне московське військо. Тому імена Сагайдачного, Кішки, Нечая, Кривоноса та багатьох інших козаків, оспіваних у народних піснях і думах, є основною темою під час такого обрядового свята, як Андрій Первозваний.

Славили в народі (на Введіння, Катерини, Миколая) Северина Наливайка і його повстання 1594-1595 років; Марка Жмайла і його керівництво повстанням на захист рідного народу проти покатоличення у 1625 році. Славили кобзарі Тараса Трясила, який, керуючи запорізькими козаками, зумів виграти низку битв з польським військом. Повстання на чолі з Трясилом – це яскрава сторінка історії нашої країни.⁶

Козацька виховна педагогіка орієнтувала бачення народних традицій як загальнонаціональних цінностей.

Знані також різні форми пропаганди уваги до багатосторонніх позитивних відносин між родичами (Пилипівка, Введіння, Масляна). Названі свята мають ряд традицій, що побудовані на діалозі молоді зі старшими, як увага до фізичного і морального здоров'я, мовленнєвих і розумових здібностей. До цієї сфери соціалізації ми можемо віднести ще й такі обрядові свята, як свято Ярівки (Яри), Свят-Вечір, Різдво, Василя, Пилипівка.

До улюблених у народі свят, що згуртовують сім'ю, родину, рід, відносяться Водохреща, Благовіщення, Великдень. Традиції названих свят сприяють активізації педагогічних функцій сім'ї, запобігають виникненню сімей

6. Там само; С. Стефанюк. На допомогу вчителю народознавства.

соціального ризику (підвищення відповідальності в родинях), створюють добре ім'я тим, хто того вартий.

Найпоширеніші проблеми, які й нині є в сім'ях – це дефіцит чоловічого впливу на виховання дітей, скорочення позитивних внутрішніх сімейних контактів, зниження здатності до комунікації, ремеслознавчої творчості, невміння організовувати сімейне дозвілля, нестабільність шлюбу, нестійкість сім'ї, неповні сім'ї, руйнація традицій звичаєвого права, сімейного і родового виховання, родове та історичне безпам'ятство.

Серед позитивних умов, що можуть запобігти цим проблемам, виділяються такі: а) знання традицій народно-козацьких свят; б) розуміння основної ідеї організації того чи іншого народного свята; в) знання засобів рідної педагогіки та ремеслознавчої діяльності; г) опора на засоби громадської контролю та звичаєвого права.

Козацька педагогіка має можливість діяти в різних сферах життя людини: у сфері сімейної педагогіки, у шкільній навчально-виховній системі, у місці проживання. У сфері сім'ї вона виконує різні функції:

- зміцнення та розвиток духовних процесів життя сім'ї. Так, наприклад, серед традицій свята Пилипівки можна назвати бесіди-диспути про сім'ю, рід, родове дерево, героїв-захисників краю;

- активізація виховної функції сім'ї. Тут для прикладу можна назвати сімейну раду під час зустрічі в Пилипівський день для обговорення складності питань виховання дітей;

- заохочення батьків до виховання дітей. Свято Сави – придумання чоловіками різних повчальних і дидактичних ситуацій, увага до ремесел, розповіді про охоронців українських звичаїв;

- створення психологічних розвантажень для матерів, увага до проблем виховання дітей (Варвари, Різдво, Василя);

- формування сімейного позитивного мікроклімату. Приготування подарунків одне одному на Пилипівку, Свят-Вечір з урахуванням уподобань кожного члена родини; активізація понять про добродійність;

- активізація здатності до комунікації, слова-риторики (посипальний ранок на Різдво, на Василя та Водохрещу);

- підвищення обізнаності і досвіду батьків щодо організації сімейного дозвілля, умов для саморозвитку (Пилипівка, Введення, Варвари, Миколая, Свят-Вечір).

Реалізація кожної з названих функцій може сприяти соціально-педагогічному захистові сім'ї та її членів, гармонізації внутрішніх сімейних стосунків, зв'язкам членів сім'ї із соціальним оточенням, досвідом предків, наданню допомоги у вихованні дітей та онуків.

У сфері роботи школи козацька педагогіка виконує нині зовсім інші функції, а саме:

- створення засобами національного виховання спеціально організованих ситуацій, що сприяють усвідомленню людини себе, свого минулого й майбутнього (Теплого Олексі, Трійці, Петра й Павла);

- поєднання спільною ідеєю діяльності дітей і дорослих (Покрова, Пилипівка, Михайла, Введення, Катерини, Стрітєння, Теплого Олексі);

- створення умов для самоврядування школярів (драматизація у Свят-Вечір, щедрування на Маланки та Водохрещі; перевибори козацької старшини на Різдво і Трійцю тощо);

- створення умов для підтримання дитячої ініціативи та самореалізації особистості (Стрітіння, Масляна, Василя Плаксунця);

- організація допомоги людям похилого віку (традиція Пилипівки, Свят-Вечора тощо);

- організація проведення змістовного дозвілля (Трійця, Теплого Олексія та Івана Купала).

Уведення у систему школи свят-уроків з козацькою тематикою допомагатиме дітям осмислити належність до свого народу, а також розв'язати ряд завдань, які стоять перед учителем. Серед них можна назвати:

- формування національної системи освіти;

- побудова школи, яка б відповідала запитам українського суспільства, інтересам особистості і держави;

- орієнтування підростаючого покоління на осмислення всього того, що вироблено нашим народом і світовою цивілізацією;

- виховання позитивного світового досвіду в розрізі національної історії та культури;

- підготовка вчителя, який зміг би стати діловим партнером дитини;

- створення соціальної служби забезпечення захисту дітей, які опинилися у кризових ситуаціях;

- захист дітей від негуманного ставлення вчителів;

- створення умов для самоврядування школярів, одухотворення шкільного колективу;

- створення служби підтримки дитячої ініціативи як умови позитивної самореалізації;

- організування походів дітей історично-культурними місцями регіону.

Виходячи з вищезазначеного, мусимо використати такі напрями народно-козацької педагогіки, як організація клубів для психологічного розвантаження молоді (Введіння, Миколая), активізація уваги до позитивних вчинків школярів (Різдво, Маланки, Василя, Масляна, Великдень), запобігання негуманним міжособистісним стосункам між школярами (свята Сонця, Андрія та Миколая), створення позитивних взаємин у школі через самоврядування (Свят-Вечір, Андрія, Зимобор, Івана Купала), підтримання дитячих клубів (Введіння, Миколая) та ініціатив за інтересами, створення умов для задоволення потреб обдарованих дітей (Введіння, Андрія, Сави, Варвари, Миколая, Свят-Вечір).

Козацькі свята у школі – це можливість створити дитячі, юнацькі та молодіжні козацькі організації (козачки, пластуни, джури, молоді козаки), це патріотичне виховання молодого покоління, сприяння підготовці молоді до військової служби, професійна орієнтація молоді, організація позашкільної діяльності, запобігання порушенням законодавства, уникнення негативних девіацій, створення центру для найбільш обдарованих дітей, сприяння заходам для охорони довкілля.

Використання козацьких свят у системі школи сприятиме профілактиці дев'янтної поведінки й виявленню негативних психопедагогічних факторів у класних колективах, що орієнтуватиме на здоровий спосіб життя.

У сфері району проживання козацька педагогіка в першу чергу стимулюватиме увагу до здорового способу життя (Свят-Вечір, Миколая, Василя, Ярівки, Великдень, Трійця, Івана Купала). Враховуючи й наші завдання, що стоять нині перед школою, виділяємо ще й такі можливості козацької педагогіки:

- застосування на практиці основних засобів ремеслознавчої народної мудрости (Теплого Олексі);
- організація громадськості на суспільно-корисну діяльність, підготовка до Великодня та Великдень;
- збирання лікарських рослин (на Трійцю), обжинкові традиції;
- вивчення історії рідного краю (при поминанні померлих козаків на Пилипівку);
- пізнання героїчного минулого народу (Покрова);
- осмислення військової та громадської діяльності гетьманів (Покрова);
- переймання і засвоєння кращих національних кобзарських традицій (Теплого Олексі);
- організація «круглих столів», що активізують знання про традиції козацьких свят, ідеї організації козацьких свят, засоби родинно-громадського виховання.

Державні козацькі свята, зокрема Покрова, та підготовка до них є умовою привернення уваги до козацької системи виховання; а значить – можливості орієнтування молоді на гідну поведінку в громадському житті, формування з них громадян з яскраво вираженою українською свідомістю і самосвідомістю.

Проведення народно-козацьких свят, разом із сім'єю, на своїй вулиці, за місцем проживання – це можливість дослідження і пропаганди кращих традицій козацьких свят, звичаїв, фолкльорних скарбів, національної філософії, історії українського козацтва, власне, за місцем проживання (як того вимагає свято Пилипівка), вивчення героїчного життя гетьманів і діяльності кошових отаманів, ознайомлення з козацькими видами спорту, практичного відродження традицій кобзарства, лірництва, гуртового співу, танцю, дотепного, влучного слова, козацьких ремесел і промислів, козацьких знань, народної медицини, кулінарії, моралі та етики, характеру правосвідомості українських козацьких гуртів, а також ознайомлення з традиціями фізичного загартовування козаків.

Проведення народно-козацьких свят за місцем проживання – це організація культурно-дозвіллевої діяльності (Масляна, Івана Купала), художньо-ремеслознавчої діяльності (Андрія, Варвари), проведення різних конкурсів творчості й обміну досвідом (Стрітіння).

Козацька педагогіка забезпечить підвищення позитивної емоційної сфери дітей, задовольнить їхні соціальні потреби, ознайомить з навичками самоврядування, сприятиме становленню громадської активності, ініціативності і лідерства. □

Валерій Ластовський

Церковна розбудова на Наддніпрянщині у XVIII ст. (Переяславсько-Бориспільська єпархія)

Найбільш численним і водночас найнижчим в ієрархії прошарком у структурі Переяславсько-Бориспільської єпархії було парафіяльне духовенство. Саме воно здійснювало безпосередній зв'язок між парафіянами та найвищими владними гілками єпископату, було єдиним можливим засобом розповсюдження культури в більшості населених пунктів України. Відправляючи релігійні треби і підтримуючи серед місцевих жителів православну віру, духовенство несвідомо сприяло збереженню традицій та етнічної самосвідомості українського народу.

Від самого початку створення Переяславської єпархії (1700) кількісний склад її парафій був незначним. На Правобережжі під владою єпископа опинилися тільки землі Канівського та Трахтемирівського монастирів, парафіяльні ж церкви на цих та найближчих землях підпорядковувалися митрополитові Київському. Так що фактично до єпархії на початку XVIII століття належали лише ті парафії Лівобережжя, які знаходилися на території Переяславського полку.¹ Відразу ж починають створюватися й духовні правління: наприклад, у 1703 році одне з них почало функціонувати в Золотоноші.²

Точну кількість церков єпархії на той момент встановити практично неможливо, оскільки перші більш-менш докладні відомості з'являються лише в 1720 роках, що, звичайно, пов'язано зі створенням Св. Синоду (1721) і впровадженням суворішої документальної звітності. Тому відомо, що на 1722 рік у Переяславській єпископії налічувалось 146 церков. Це було дуже мало – всього 9,05% від загального числа всіх церков у Київській митрополії, Чернігівській та Переяславській єпархіях. У двох перших, для порівняння, під владою вищих ієрархів перебувало відповідно 987 та 481 церкви,³ що становило 61,15%. Таку різницю в кількості церков по українських православних єпархіях можна пояснити лише різницею в часі їх існування: Чернігівська єпархія виділилася зі складу Київської митрополії в 1688 році, а Переяславська – лише в 1700 році. Певну роль, можливо, відіграв і статус, адже київський митрополит продовжував усе-таки офіційно вважатися найстаршим серед українських ієрархів, другий за ним – чернігівський архієпископ і останній – переяславський, оскільки він був вікарієм Києва, а отже – не мав самостійності (її він отримав лише в 1733).

1. И. Покровский. Русские епархии в XVI-XIX вв., их открытие, состав и пределы. – Казань, 1913. – Т. II. – С. 620.

2. М. Максимович. Воспоминание о Золотоноше // Собрание сочинений. – К., 1877. – Т. II. – С. 373.

3. Я. Водарский. Церковные организации и их крепостные крестьяне во второй половине XVII – начале XVIII вв. // Историческая география России XII – начала XX вв. – М., 1975. – С. 74.

Протягом першої половини XVIII століття територіальний стан, а відповідно й кількість церков Переяславсько-Бориспільської єпархії були практично незмінними: 146 храмів налічувалось у 1722 році, 1729 році, 1730 роках, 165 – у 1737 році. Але в 1752 році їх уже – 181. Характеризуючи цей процес, історик І. Покровський пояснює його «посиленням колонізації в межах [...] єпархії та діяльністю її самостійних архиєреїв».⁴ З таким висновком цілком можна погодитись, оскільки саме в цей період тривало заселення земель Центральної України з поступовим просуванням на південь, утворювались нові села та слободи. І хоча цей процес відбувався відносно повільно, все ж таки поява нових населених пунктів охоплювала практично все Лівобережжя і зумовлювалася різноманітними соціально-економічними та політичними причинами (наприклад, переселенням утікачів з Правобережжя).⁵ Але разом з тим не слід і перебільшувати роллю діяльності переяславських єпископів, адже вони, по суті, лише підтримували будівництво нових церков і давали дозвіл; ініціаторами ж цього завжди були самі мешканці новозаселених територій.

Наприкінці 1750 і на початку 1760 років кількість церков і парафій у складі Переяславсько-Бориспільської єпархії починає різко зростати (Таблиця 1). Відбувається це за рахунок новоприєднаних до катедри територій так званої Ново-Сербії та парафій Правобережної України, складової Польщі. Так, указом Св. Синоду від 27 серпня 1757 року до єпархії відійшли тільки що утворені Криловська та Новомиргородська протопопії; у Єлисаветградську фортецю єпископ Іоан Козлович призначив свого представника Іоана Орловського протопопом ще на початку 1756 року.⁶ У 1762 році до цих протопопій на Лівобережжі приєдналася і Кам'янська.⁷ Тому на 1764 рік територія єпископії під владою Росії нараховувала вже близько 247 церков.⁸

Зростання кількості парафій у межах придніпровської частини Речі Посполитої відбувалося вже в докорінно інших умовах, особливістю яких стало загострення міжконфесійних відносин, що перетворили Наддніпрянщину на арену своєрідних змагань між православним духовенством, з одного боку, та греко-католицьким, з іншого, за можливість мати під своїм духовним покровительством якнайбільшу кількість парафіян. З утворенням на Правобережжі Чигиринського духовного правління (1761) розпочався масовий перехід місцевих парафій під юрисдикцію переяславського єпископа. 23 вересня 1761 року ігумен Троїцького Мотронинського монастиря Мельхиседек Значко-Яворський, який очолював тільки що створене Чигиринське духовне правління, доповідав у Консисторію, що до єпархії бажають приєднатися священики з містечка Жаботина Дем'ян і Климентій, з містечка Медведівка – Димитрій та «інші священики, яких до 20 чоловік

4. И. Покровский. Цит. праця. – С. 660.

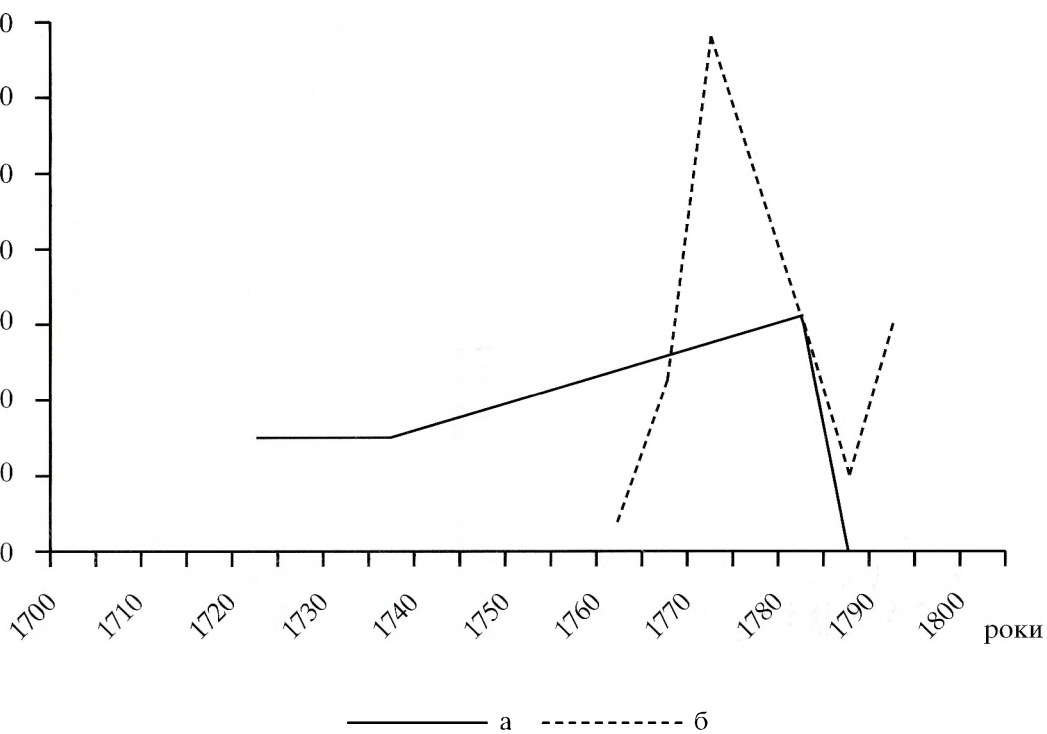
5. Українська народність: нариси соціально-економічної та етнополітичної історії. – К., 1990. – С. 98-101.

6. В. Пархоменко. Очерк истории Переяславско-Бориспольской епархии (1733-1785 гг.). – Полтава, 1910. – С. 31; И. Покровский. Цит. праця. – С. 663-664.

7. В. Пархоменко. Цит. праця. – С. 32.

8. Там само. – С. 29, 32.

кість

Таблиця 1. Динаміка зміни кількості церков Переяславсько-Бориспільської єпархії на Лівобережній (а) та Правобережній (б) Україні.

буде».⁹ У наступному 1762 році до єпархії на Правобережжі належало вже близько 30-40 церков.¹⁰ Наприкінці 1760 років їх кількість у цьому регіоні різко збільшується: 1767 рік – 290, 1769 рік – 650.¹¹ Цілком очевидно, що пов'язано це в першу чергу, із загальною політичною ситуацією, що складалася як у самій Речі Посполитій, так і в її відносинах з Росією. Однак у наступні десятиліття Переяславсько-Бориспільська єпархія втрачає тут свої позиції, і кількість православних парафій у її віданні катастрофічно зменшується: на 1785 рік їх було близько 100.¹²

На Лівобережжі кількість парафій у складі Переяславської єпископії залежала лише від динаміки зростання населення та населених пунктів і від перерозподілу володінь між єпархіями. Так, у 1775-1776 роках при утворенні Слов'янсько-Херсонської єпархії в переяславського єпископа було забрано 80 церков, а натомість указом від 13 жовтня 1777 року Св. Синод передав від Київської митрополії 126 церков Миргородської, Сорочинської, Голтвянської та частково інших протопопій.¹³ У 1785 році лівобережна частина Переяславської єпархії, що складалася на той момент із 10 протопопій – Переяславської, Бориспільської, Золотоніської, Баришівської, Басанської, Миргородської, Іркліївської, Голтвянської, Хорольської, Городищенської (до 1782 року Сорочинської), – була повністю видана київському митрополитові.¹⁴ На початку 1780 років саме ця територія включала в себе 340 церков при 34109 господарствах, а населення загалом – 443949 осіб (з них жінок – 218149, чоловіків – 225800).¹⁵

Водночас із зростанням кількості населення та парафій у складі Переяславсько-Бориспільської єпархії протягом усього XVIII століття відбувалося і постійне будівництво церков. Як стверджує український історик В. Щербаківський (1876-1957), для українських храмів (як цього часу, так і попередніх століть) характерні були будівлі «здебільшого з трьома банями, з трьома верхами», які створювали «почуття висоти», «повну аналогію симфонії, з її початком, серединою і закінченням».¹⁶ Інший же історик – І. Каманін (1850-1921) – у результаті своїх досліджень, проведених влітку 1901 року в Київській губернії, стверджував, що у XVIII століття на цій території зводились як трибання, так і однобанні храми, причому більшість перших споруджено, наприклад, у Таращанському повіті, а других – у Чигиринському.¹⁷

9. Архив Юго-Западной России (далі – АЮЗР). – К., 1864. – Часть I. – Том II. – С. 24-26.

10. В. Пархоменко. Цит. праця. – С. 30.

11. Там само; И. Покровский. Цит. праця. – С. 679.

12. И. Покровский. Цит. праця. – С. 732.

13. Ф. Титов. Русская православная церковь в Польско-Литовском государстве в XVII-XVIII вв. – К., 1905. – Т. II. – С. 61-62; Покровский И. Цит. праця. – С. 695-697.

14. Ф. Титов. Цит. праця. – С. 64-65.

15. В. Пархоменко. Цит. праця. – С. 33.

16. В. Щербаківський. Українське мистецтво: Вибрані неопубліковані праці. – К., 1995. – С. 104-107.

17. И. Каманин. Результаты археологической экскурсии в Таращанский и Чигиринский уезды летом 1901 года // Чтения в Историческом обществе Нестора-Летописца. – К., 1901. – Кн. 15. – Вып. IV. – С. 55-62.

Від того періоду збереглося не дуже багато церков, більшість з них була перебудована ще в XIX столітті, а потім знищена в результаті антицерковної політики советської влади 1920-1980 років. Однак наявність ще наприкінці XIX – на початку XX століття значної кількості храмів XVIII століття дає підстави стверджувати, що церковне будівництво тоді було досить широким й охоплювало практично майже всі населені пункти території Переяславсько-Бориспільської єпархії. Так, у Золотоніському повіті ще функціонувало 13 церков: у Ірклієві (Успенська, 1732; Миколаївська, 1781), Золотоноші (Успенська, 1745), Малих Канівцях (Різдвогородицька, 1756), Лихолітах (Петропавлівська, 1763), Дмитрівці (Дмитрівська, 1770), Хрестителевому (Іоана Предтечі, 1772), Великій Бурімці (Дмитрівська, 1774), Вереміївці (Преображенська, 1775), Бубнівській Слобідці (Миколаївська, 1777), Бубнові (Преображенська, 1780), Москаленках (Преображенська, 1781) і Гусиному (Михайлівська, 1783). У Переяславському повіті – 11: у Переяславі (Покровська, 1704), Баришівці (Благовіщенська, 1722; Преображенська, 1740; Успенська, 1783; Троїцька, 1788), Стовпях (Миколаївська, 1737), Борцові (Преображенська, 1740), Підсінному (Вознесенська, 1779) і Макіївці (Іоана Предтечі, 1784).¹⁸ На Правобережжі – у Бердичівському повіті – ще зберігалося не менше 14 церков побудови XVIII століття, а у Васильківському повіті – не менше 10.¹⁹

Звичайно новий храм зводили замість старої церкви, яка перебувала через свій вік в аварійному стані або ж зазнала стихійного лиха (наприклад пожежі), або ж там, де було далеко до найближчої; як правило, в останньому випадку храм будувався у нових поселеннях і в тих, які динамічно розросталися. Наприклад, у 1741 році священник Ілля Павлов просив дозволу в єпископа Арсенія Берла розібрати стару церкву в селі Сенківка, а в 1743 році було дозволено проводити Богослужіння в новозбудованому храмі;²⁰ 12 квітня 1744 року мешканці села Пищики Переяславського полку просили єпископа дати дозвіл на побудову нової церкви в ім'я Архистратига Михаїла, оскільки стара вже дуже спорохнявіла: з таким проханням 6 квітня звернулась і громада села Згурівка того ж полку з приводу церкви Преображення Господнього.²¹ Пресвітер Михайлівської церкви в Ірклієві Михайло Завойка в 1752 році повідомляв свою духовну владу, що парафіяни мають намір будувати храм замість згорілого.²² Аналогічне повідомлення 7 жовтня 1769 року надійшло і від священника Іоано-Богословської церкви села Ревбинці Золотоніської протопопії Дмитра Лук'янова.²³ Що ж до зведення церков на но-

18. В. Горленко, П. Мартинович. Церкви старинной постройки в Полтавской Епархии // Полтавские епархиальные ведомости (далі – ПЕВ). – 1888. – № 16-18. – С. 621, 648-650.

19. В. Щербина. Отчет об археологической экскурсии в Бердичевский, Васильковский и Уманский уезды летом 1901 г. // Чтения в Историческом обществе Нестора-Летописца. – К., 1901. – Кн. 15. – Вып. IV. – С. 68-69.

20. Центральний державний історичний архів України в Києві (далі – ЦДІАУ). ф. 990, оп. 1, спр. 13, арк. 1; спр. 19, арк. 1.

21. Там само, спр. 22, арк. 1, 2.

22. Там само, спр. 143, арк. 1.

23. Там само, спр. 682, арк. 2-3.

вих місцях, то прикладом може служити лист мешканців хутора Демки Яготинської сотні, який надійшов у червні 1769 року до єпископа. Люди звертають увагу своїх духовних пастирів на те, що раніше їхній хутір «був дуже мало заселений, то причислений був до парафії і до сих пір знаходиться». Основною причиною, яку хуторяни висунули для отримання дозволу на побудову Успенської церкви, була значна відстань від села Капустинці: через те місцеві жителі (42 господарства – 85 хат) терпіли незручності, «в потребах християнських нужди і недостатки».²⁴ На Правобережжі в 1764 році від єпископа Гервасія отримали дозвіл на будівництво церков у «новоосідлих» селах жителі Зам'ятниці (Різдвогородицька), Болтишки (Покровська), Прус (Михайлівська); 13 березня єпископ писав листа до ігумена Мотронинського монастиря М. Значка-Яворського з приводу прохання від парафіян села Тарасівка Чигиринської губернії, яке було приписане до церкви села Чаплищі, щоб він оглянув обране місце і дозволив будівництво, а вже 13 грудня єпископ тому ж адресатові відправив листа з дозволом на освячення новоспорудженого Різдвогородицького храму.²⁵

Але в історії церковного будівництва Переяславсько-Бориспільської єпархії є і винятки, коли церкви зводилися не лише з викладених вище причин. Так, наприклад, у 1695-1700 роках у Переяславі побудовано катедральний Вознесенський собор – спеціально для єпископа (як місце його перебування) за гроші гетьмана Івана Мазепи.²⁶ За гроші ж першого єпископа єпархії Захарія Корніловича в 1713 році завершено там же будівництво церкви в ім'я Архангела Михаїла, першим настоятелем якої, імовірно, і був сам Корнілович.²⁷ □

24. ЦДІАХ ф. 990, оп. I, спр. 681, арк. 4-5, 11 зв.

25. Інститут рукописів Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського НАН України, ф. II. № 4023, арк. 1-1 зв.; № 4024, арк. 1-1 зв.; № 4025, арк. 1-1 зв.; № 4027, арк. 1-2; № 4028, арк. 1-1 зв.

26. Описание Вознесенской церкви в городе Переяславе. – Полтава, 1868. – С. 3-4.

27. Архангело-Михайловская церковь в городе Переяславе // Полтавские епархиальные ведомости. – 1868. – № 20. – С. 512, 520.

Петро Соболев

Прояви українофобії на території советської України: 1920-30 роки

Українофобія як соціально-політичне та етнопсихологічне явище в системі міжетнічних відносин уже досить давно стала хронічною хворобою значної частини росіян та інших зрусифікованих верств населення в Україні. Вона є не що інше, як вияв непереборного страху цих верств за можливість втрати мовного, духовного, політичного й економічного панування в українському суспільстві, який трансформується у відповідні дії для збереження цього статусу, а також на спотворення і руйнування природних цінностей українського народу шляхом російської духовної експансії. Отже, українофобія виступає, так би мовити, у двох іпостасях: як перманентна «захисна» реакція на збереження статус-кво російського етносу в українському суспільстві та як протидія національно-культурному відродженню «чужого» українського етносу.

У переламні моменти історичного розвитку українофобія спалахує з новою силою, набуває відверто цинічних і агресивних форм, стає суттєвим гальмівним чинником українського національно-культурного відродження.

Щось подібне сталося в 1920-30 роках, коли большевицька влада запроваджувала так звану політику українізації. Большевики проводили цю політику непослідовно, по-советськи, із значними вкрапленнями шовіністичної отрути. Інакше не могло й бути, бо проводила її імперська російська держава.

Справжню українізацію прагнули задушити ще в зародку. Так, починаючи з 1920 року, розгорнулися гострі дебати між партійними функціонерами, які виступали за єдину офіційну мову в Україні – російську, і частиною державного апарату, котра змагалася за розширення меж вживання української мови зокрема та політику українізації в цілому.

Наслідком цієї дискусії став антиукраїнський виступ у 1923 році секретаря ЦК КП(б)У Д. Лебідя з його сумнозвісною теорією «боротьби двох культур». Згідно з нею, українська мова і культура визначалися як селянські, відсталі, а російська – як пролетарська, а отже – передова. Ця теорія стала ідеологічною платформою для роздмухування українофобії в Україні.

Надзвичайно жорстокий і безкомпромісний наступ на українську «селянську» мову і культуру був відмічений у містах півдня УРСР. Пояснювалось це тим, що процес русифікації в містах регіону був набагато глибшим, ніж у цілому в Україні. У Миколаєві, наприклад, проживало 28% українців, 43,4% росіян, 23% жидів (відповідні загальноукраїнські цифри: 47%, 25%, 22%). З українців міста тільки третя частина вважала своєю рідною мовою українську. В складі робітництва нараховувалось 36% українців, 38% росіян, 10% жидів.¹ В Одесі чисельність українців була зовсім мізерною – 4%, а переважали росіяни та жиди: відповідно 45,6 і 44%.²

1. Красный Николаев. – 1928. – 7 червня.

2. Держархів Одеської області. ф. 134, оп. I, спр. 1027, арк. 49-50.

Отже, для проявів українофобії тут був надзвичайно сприятливий етно-соціальний ґрунт, шукали лише привід. І цим «приводом» став сам факт «насиленницької» (адміністративної) українізації.

І ось батьки старших груп трудової школи ч. 15 м. Миколаєва збунтувалися проти українізації їхньої школи. Вони висунули ультимативну вимогу: якщо перша група не буде залишена російськомовною, то діти не підуть до школи взагалі. Намагаючись уникнути зриву навчального процесу, окружна інспектура народної освіти вдалася до роз'яснень: українізуються не їхні діти, а перша група школи, батьки якої не заперечують проти українізації. Ідучи назустріч надто амбітним батькам, інспектура пообіцяла відкрити паралельну російську групу в неукраїнській трудовій школі ч. 19 (що фактично й було зроблено), яка була розташована в тому ж кварталі, де й п'ятнадцята.

Дослідження архівних матеріалів переконують: окружна інспектура прагнула досягти компромісу з батьками-бунтівниками, однак цього не хотіла протилежна сторона. Про це свідчили листи-скарги у різні урядові інстанції: окружний виконавчий комітет, народну освіту, президію ВУЦВК та на адресу його голови Г. Петровського. Це явище не отримало адекватної оцінки з боку компетентних органів, що виглядало як потурання українофобам. Організаційний виконавчий комітет, наприклад, спромігся побачити в цьому лише втручання батьків у керівництво шкільною справою. Така поблажливість розкривала «шлюзи» для розгортання широкої антиукраїнізаторської кампанії в окрузі. Значний опір українізації чинили також батьки миколаївських трудових шкіл ч. 4 і ч. 6. А у м. Вознесенську органи народної освіти змушені були поступитися вимогам (точніше – відвертому шантажу) батьків, і трудова школа залишилася російськомовною.³

Не менш вороже сприйняла «український ренесанс» і вища школа. Пояснювалось це тим, що переважна більшість професорів і викладачів вищих шкіл були росіянами або жидами. Так, на початку 1920 років з п'яти тисяч професорів, які збереглися в советській Україні, українці становили лише піввідсоток.⁴ Це призвело до войовничих і відверто цинічних проявів українофобії. У самий пік українізації вищої освіти – 1928 рік – професор Одеського інституту народного господарства П. Толстой, наприклад, зухвало заявив: «Стан з вирішенням національного питання вважаю насильництвом, а товаришів, що перейшли на викладання українською мовою – ренегатами».⁵ Ця теза була настільки провокаційною, наскільки й ірраціональною за своєю суттю. Справді, як можна вважати українізацію насильництвом, коли у вищих навчальних закладах вона ледь досягла 30%, і то досить формально. Безглуздом було також звинувачення в зрадництві тих, хто перейшов на викладання свого предмету рідною українською мовою – мовою автохтонного народу. Звісно, заява професора-росіянина була розрахована на роздмухування шовіністичної кампанії у вищих школах регіону.

3. Держархів Миколаївської області, ф. Р – 99, оп. 3, спр. II, арк. 175; спр. 17, арк. 136.

4. В. Даниленко, Я. Верменич. Троянський кінь «українізації» // Віче. – 1997 – № 5. – Арк. 147.

5. Держархів Одеської області, ф. 134, оп. I, спр. 1481, арк. 106.

Як же відреагували на це зухвальство офіційні органи, громадськість? Формально вчинок професора був осуджений пресою та деякими викладачами. Відомча комісія з українізації інституту навіть порушила питання про усунення Толстого з посади професора. Але цього не допустила ціла армія його оборонців. Знайшлися для «ображеного» професора захисники й у Народному комісаріаті освіти, про що свідчить офіційний документ: «Управління профосвіти визнає як нетактовні вчинки в національному питанні професора Толстого, але, беручи до уваги те, що він визнає свої помилки в цьому питанні, про що свідчить ціла низка заяв, НКО пропонує залишити його на посаді».⁶ Ось так була надана індульгенція відвертому українофобові, щоб той і надалі продовжував сіяти «добре й вічне» чужою мовою.

Досить войовничі й нахабно-цинічні прояви українофобії бригади ідеологів ЦК КП(б)У спостерігаємо на Дніпрелістані (м. Дніпропетровськ). Так, викладач математики підготовчих курсів до вищих шкіл Білінський, нехтуючи партійно-урядові рішення про українізацію, продовжував викладати свій предмет російською мовою. Про українську мову він висловився досить нахабно й образливо: «Не розумію, навіщо калічать дітей цією дурнуватою мовою, яку видумали якісь розумники. Адже ж українська мова придатна тільки для пісень і нею не можна послуговуватися завжди. Це вигадка, яка чужа навіть українцям». Вочевидь, це був показник блюзнірства й невігластва советського «педагога», підтвердження наміру українофобів перетворити українську мову в музейний релікт. На завершення своїх злісних сентенцій цей «педагог» додає: «Якщо будуть вимагати, то і я, можливо, буду балакати українською».⁷

Не відставав у своїй ненависті до української мови й інший «педагог» – викладач фізики політехнічних курсів Барановський. Він нарікав на те, що українська мова, мовляв, «груба й непридатна для такого предмету, як фізика», її функціональні можливості у викладанні надто обмежені. Це було не що інше, як чергове переспівування розповсюдженої російськими шовіністами мітології про «звужені» функціональні можливості української мови. Хоча відомо, що саме нерозвиненою російською (московською) мовою не могла ні розмовляти, ні писати провідна верства аж до А. Пушкіна, тобто до XIX століття. Під кінець цей українофоб взагалі поставив під сумнів необхідність розвитку української національної культури на тій підставі, що «... Україна тепер є не що інше, як частина Росії. Ніколи вона не буде самостійною, завжди буде жити за вказівкою матушки-Росії».⁸ Подібні зловісні сентенції та образи на адресу українства не були поодинокими на «будовах соціалізму».

Не менш образливими й цинічними були висловлювання про українську мову у вищих школах. Ось як глузливо висловився студент Харківського будівельного інституту Радіонов: «Фе, яка бридка мова, можна зязик зламати, вергаючи таке. Мене українська мова пригнічує». У Харківському інсти-

6. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. ф. 166, оп. 10, спр. 10843, арк. 166.

7. Центральний держархів громадських об'єднань України. ф. 1, оп. 20, спр. 4172, арк. 34.

8. Там само.

туті інженерів транспорту група студентів порушила клопотання перед деканатом, щоб українську мову як предмет викладали російською⁹ (більшої нісенітничі годі ї придумати).

Як і слід було чекати, у советських та партійних органів на ці ворожі виступи «не знаходилося» ніяких контраргументів, роз'яснень чи адміністративних стягнень з їхніх авторів. І це виглядало не інакше, як потурання українофобам.

Однак образами на адресу української мови і культури (словесним глузуванням) українофобія не закінчувалася. Нерідко провокувалися цілі кампанії цькування українців, які спробували розмовляти рідною мовою, дотримуватися національних традицій і звичаїв в інакшомовному середовищі. Наприклад, на Кадіївській шахті група робітників-росіян тривалий час знущалася над робітником Павленком. Влаштовували над ним різні так звані «стародавні витівки», методично ображали його лайкою – «хохляцка морда» та ін. Припинювали і зневажали. Знущання закінчувалося, як звичайно, такими словами: «Понаїжджали, хохляцькі морди, думаєте багато заробите? Через вас, хохлів, багато тут не заробиш». Про ці дії знав член партії десятник Коваленко, але не припинив їх. Не дала належної оцінки цьому фактові й парторганізація.¹⁰

Ось так: автохтонний українець почував себе на рідній землі, наче чужинець, позбавлений усякого захисту. Та й на який захист йому було сподіватися в російській советській імперії, коли викорінення українського етносу складало стратегічну мету колоніальної політики комуно-большевизму?

Таким чином, найбільш люті й войовничі прояви українофобії припадали саме на регіони з переважанням у містах російського населення. А відомо: хто володіє містами, той – і регіонами.

Слід відзначити й той факт, що українофобією були заражені тією чи іншою мірою всі соціальні верстви етнічних росіян в Україні: інтелігенція, міщухи, робітництво. Додамо до цього, що часто найбільш запеклими українофобами проявляли себе зросійщені українці, що впливало з психології малороса як підлабузника, холуя і національного зрадника. Паплюженням усього українського вони замагалися будь за що довести свою відданість російському «патрону».

Усе це було наслідком традиційної колоніальної політики Росії щодо України, від якої мали відповідні «дивіденди» всі росіяни (дещо перепадало і яничарам), а також генетично закодованого психоманіякального культу зверхности росіян: «найталановитіший», «найкращий», «найпередовіший» та інші «най». Оцей «най» і паморочив їм голови.

Свідомо збудила українофобію большевицька влада через запровадження в 1920 роках політики українізації, щоб за допомогою її і знищити останню. Українофобія – це той потужний динаміт, який підірвав українізацію зсередини. Саме на цю «вибухівку» і розраховувало московське большевицьке керівництво. □

9. Там само, арк. 38.

10. Там само, арк. 34.

Володимир Рожко

Митрополит Іларіон як перекладач Біблії

Дякую Богові моєму – розмовляю я мовами
більше всіх вас. Але в Церкві волю п'ять слів
зрозумілих сказати, щоб і інших навчити, аніж
десять тисяч слів чужою мовою!

(Перше послання апостола Павла
до коринтян. 14. 18, 19)

Біблія – це Книга над книгами, найбільше джерело вічних духовних цінностей кожного народу. Саме словами Святого Письма Господь звертається рідною мовою до серця кожного з нас.

Перебуваючи в колоніальній залежності від Москви, український народ був позбавлений права слухати вчення Ісуса Христа рідною мовою. Московські церковні імперіялісти робили і роблять все для того, щоб позбавити нас і тепер права молитись рідною мовою, читати нею заповіді Божі.

Але український народ, наша Церква віками прагнули мати Святе Письмо рідною мовою, щоб було, як ото в Апостола Павла: «... п'ять слів зрозумілих сказати, щоб і інших навчити...».

Намагаючись здійснити апостольську заповідь, перекладали Біблію українською мовою в минулому столітті Пантелеймон Куліш, Іван Левицький та Іван Пулюй.

Перший повний переклад Біблії живою українською мовою зробив Пантелеймон Куліш. Вийшла вона друком 1903 року. На той час це було значне досягнення, але нині книга застаріла, бо її мова не відповідає ані лексиці, ані фразеології сучасної української літературної мови. Архаїчний стиль мови Біблії Пантелеймона Куліша з домішкою чужих слів, деякі помилки логічного характеру, місцями вільне переповідання Святого Письма не могли належно впливати на українських вірних.

Святе Письмо в інших перекладах мало такі ж або подібні огріхи.

Слід наголосити, що перекласти Біблію рідною мовою мала намір і Леся Українка, але за своє коротке життя їй не судилося здійснити цю справу.

Волею Божого провидіння перекладачем Біблії на сучасну живу літературну українську мову став митрополит Іларіон (професор Іван Огієнко).

У 1930 роках, працюючи у Варшаві на науковій та громадській ниві, професор Іван Огієнко плідно працював і на ниві церковній. У його перекладі ще 1917 року вийшов зредагований «Молитовник мовою українською» архієпископа Олексія Дородниці. На початку 1920 років професор Іван Огієнко переклав рідною мовою багато праць. Назвемо лише декілька: «Шкільні молитви», Тернів, 1921 року; «Український православний молитовник», Тернів, 1921 року; «Свята Великодня відправа», Тернів, 1922 року; «Свята відправа вечірня і рання», Жовква, 1923 року та ін.

Але найбільшим прагненням Івана Огієнка залишався переклад Біблії. Цей задум прийшов до нього ще за студентських років. 1905 рік – це початок здійснення великого задуму митрополита і вченого. Розпочалося систематичне вивчення Святого Письма, ознайомлення з його перекладами іншими мовами, систематизація джерел тощо. З 1917 року вчений уже послідовно працює над перекладом, і ті перші переклади з'явилися в еміграції – у поверсальській Польщі. Від 1921 до 1932 року його праця набирає систематичного характеру, але має коротші й довші перерви. Іван Огієнко не мав змоги займатися перекладом щодня, але з 1936 року, після підписання ним 1 квітня угоди з Британським біблійним товариством у Лондоні, робота стає систематичною. За тією угодою ця престижна міжнародна установа, патронами якої були англійські королі, дістала право видати Святе Письмо українською мовою.

У 1937 році в друкарні Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові надруковано в перекладі професора Івана Огієнка Євангелії Матвія, Марка, Луки та Івана тиражем 25 тисяч. Через два роки у Варшавській друкарні з його ж перекладу прийшов до читача таким же тиражем весь Новий Заповіт з додатком Псалтиря.

У час окупації Польщі нацистами 1942 року, коли професор Іван Огієнко був уже на Холмсько-Підляшській кафедрі архієпископом Іларіоном, у Стокгольмі це попереднє видання Нового Заповіту з Псалтирем вийшло тиражем 50 тисяч.

Цей же таки переклад 1949 року заходами Івана Грабовця було перевидано цикльографічним способом кишенькового формату в Гуммерсбаху (Західна Німеччина) тиражем 5 тис. примірників і, врешті, того ж року видрукувано в Лондоні 25 тис. примірників.

Переклад українською мовою всієї Біблії професор Іван Огієнко закінчив 1 липня 1940 року, ще до своєї єпископської хіротонії. Залишалася тільки праця для комісії, яка б перевірила його перед друком. Проте події Другої світової війни перешкодили і тій праці, і виданню самої Біблії. Архів і бібліотека митрополита Іларіона у Варшаві й Холмі загинули, тому свою працю над перекладом митрополит відновив уже на американській землі 1950 року. Через п'ять років, 14 березня 1955 року, його рукопис був готовий до друку. Вже в листопаді 1956 року Британське біблійне товариство припустило до кінцевої стадії видання Біблії українською мовою.

Чому перекладачем Святого Письма став саме митрополит Іларіон? На це питання дає повну відповідь автор біографічної монографії «Митрополит Іларіон. Служитель Богові й народові» А. Нестеренко (Вінніпег, 1958, с. 37):

Провидінню Божому було вгодно обрати перекладачем Святого Письма професора Івана Огієнка, а не когось іншого. Бо цей великий труд вимагав особливих прикмет характеру людини й відповідної наукової підготовки для цього; як перший, так і другий вимозі професор Іван Огієнко повністю відповідав, щоб узятися за цю місію й довести її до успішного кінця. А тому Британське й Закордонне біблійне товариство як видавець, головню з вищезгаданих мотивів, а може, ще й просто за інтуїцією, доручило виконати переклад Біблії не кому іншому, а тільки професору Івану Огієнку, хоча й були інші кандидати, як, наприклад, Варшавсь-

кий науковий інститут і ще дехто. Варшавський науковий інститут сам був письмово запропонував перекласти Біблію безплатно, щоб лише Біблійне товариство видрукувало цю працю. Але Біблійне товариство все ж таки довірало працю перекладання Біблії професорові докторові Івану Огієнку й визначило йому за цей труд відповідне грошове винагородження; щоправда, ті гроші, внаслідок війни, втратили свою вартість.

Які ж джерела для перекладу Святого Письма використовував учений у своїй праці? Його переклад рідною мовою здійснено за найдавнішими та найбільш правдоподібними джерелами. Основою для перекладу Старого Заповіту стали старожидівські, а для Нового Заповіту – старогрецькі книги. Щоб вільно користуватися ними, вчений вивчав й удосконалював свої знання цих мов. Окрім того, професор Іван Огієнко вчив уже мертві мови (латинську, старогрецьку), щоб мати можливість використати переклади цими мовами. А щоб збагнути епоху й відчутти дух того часу, в який писалася Біблія, вченому довелося ознайомитися й вивчити сотні найдавніших джерел і матеріалів.

Як розповідає очевидець інженер А. Нестеренко, автор вищезгаданої праці: «Професор Іван Огієнко студював у Варшаві старосьвєрейську мову під керівництвом вченого гебраїста. Студював він її кілька років, аж до приходу німців у Варшаву 1939 року. Цей факт студювання старосьвєрейської мови ледве що не приніс трагічних наслідків професорові під час німецької окупації Варшави...».

Сталося, як писав Тарас Шевченко: «Не так тії вороги, як добрії люди». Саме оті «добрії люди» зробили донос на великого вченого до Гестапо, звинувативши професора в... семітському походженні. На ті часи це означало смерть. Гестапо продовжувало вивчати справу вченого аж до окупації м. Брусилова, де Гестапо перевірило в рідному місті родовід митрополита й лише 1942 року залишило його в спокої, переконавшись у наклепі «добрих людей».

Професор Іван Огієнко у своєму перекладі передав зміст Святого Письма цілковито докладно й по можливості дослівно, разом з тим простими і зрозумілими словами.

«І в такому ясного викладі думок, – писав А. Нестеренко, – при одночасній ритмічності речень, наша мова виявляла себе тут ще й особливо милозвучною, повною чару. А разом з тим він не порушив граматичної будови мови. Ось тому цю Святу Книгу читати зовсім легко, а її благодійна наука без труднощів знаходить собі шлях до читача».

Переклад Святого Письма іншими мовами завжди був нелегкою науковою справою, бо це була проблема з різних поглядів: теологічного, археологічного, філологічного тощо. Перед кожним перекладачем стояло завдання – правдиво передати повний зміст Біблії, її святий дух.

В інших народів Святе Письмо перекладали спеціальні комісії, що склалися з відомих вчених, у нас же це зробила одна людина, яка мала глибокі знання, даровані для великої і святої справи самим Творцем. Переклад Івана Огієнка – це надбання всього нашого народу, завдяки Святому Письму рідною мовою стало більш можливим плекання головних моральних і етичних цінностей нашої Церкви.

«Біблія – це найкращий подарунок Бога людям», – писав Авраам Лінкольн. Саме такий безцінний подарунок рідною мовою Господь через переклад митрополита Іларіона подарував українському народові, який упродовж віків в особі своїх найосвіченіших синів і дочок шукав шляху до Божого слова.

Без сумніву, саме Біблія в усі часи надихала видатних учених, письменників, мистців. Такою вона була й для наших письменників, поетів: Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, у творах яких так багато біблійних сюжетів («Марія», «Мойсей», «І ти колись боролась, як Ізраїль»).

Переклад Святого Письма професором Іваном Огієнком дістав високу оцінку як один з найкращих дотепер перекладів. Відомий пастор-євангелік К. Костів у своїй статті в журналі «Віра й культура» (Вінніпег, 1955, ч. 10) писав:

Українська Біблія в перекладі доктора Івана Огієнка – класична й найкраща з усіх досі існуючих перекладів чи не між всіма слов'янами. Мистецтво кожного перекладу полягає в тому, щоб якнайточніше зберегти характер оригінальної мови, без порушення фразеології та взагалі законів перекладеної мови. Перекладач в однаковій мірі мусить добре знати та вільно володіти як оригінальною, так і перекладною мовою. У цьому сенсі митрополит Іларіон показав себе справжнім майстром. Наш перекладач не тільки правильно відтворив давньогрецький і грецький текст Біблії, пильно перевірюючи кожне слово й кожне речення за оригіналом і за кращими модерними перекладами, але також подбав про чарівну одежу для Божого слова.

Один з членів ревізійної комісії з перекладу Біблії пастор Мартин Гофман, німець за походженням, який володів українською мовою, дав високу оцінку цьому перекладові в листі до митрополита Іларіона від 31 серпня 1947 року: «Була мені велика радість почути, що переклад Старого Заповіту Вашої Ємніненції має тепер друкуватися. Це велике щастя, що переклад Ваш не був знищений війною. Він такий гарний, що його друкування буде неординарним явищем. Переклад Ваш класично гарний».

За справді класичний переклад Біблії королева Єлизавета II нагородила митрополита Іларіона медалею в пам'ять про її коронацію. Проте найбільшою нагородою була й залишається подяка від рідного народу, який через невсипущу працю митрополита Іларіона відкрив шлях до найбільшої духовної скарбниці, став читати Слово Боже своєю рідною мовою.

Українська Біблія в нас, як і в кожного християнина, зворушує наше сумління, освічує наші душі промінням віри, надії, любови, ушляхетнює наші серця. Ця Книга Книг дає ясні й глибоко моральні відповіді на всі без винятку питання нашого життя, учить нас, як жити в цьому тривожному й непевному світі, вона відкриває широкий шлях наближення до Творця, пізнання Його самого і Його світостворіння. Окрім того, вона вказує нашому народові шлях до внутрішнього вдосконалення й очищення від скверни, закликає любити брата, як Бога, вчить бути патріотом свого народу, рідної Церкви. □

Вячеслав Гнатюк

Уроки Степана Бандери

Безумовно, серед історичних діячів, які в ХХ столітті найбільше зробили для свободи, честі і слави українського народу, Степанові Бандері належить одне з чільних місць. Гадаю, що в цьому сенсі його можна вважати таким самим символом ХХ століття, яким у ХІХ столітті був Тарас Шевченко, у ХVІІІ – Іван Мазепа, у ХVІІ – Богдан Хмельницький.

Від юних літ Степан Бандера присвятив своє життя справі визволення українського народу з-під кормиги окупантів, з якими в жорстокій, безкомпромісній боротьбі він пережив арешти, смертний вирок, ув'язнення в тюрмах, концтаборі й нарешті був підступно вбитий агентом КГБ. Під проводом очолюваної С. Бандерою ОУН 30 червня у Львові було проголошено відновлення української державности, згодом організовано Українську Повстанську Армію, яка протягом понад 10 років вела героїчну боротьбу з німецькими і російськими окупантами. Повстанців друзі й вороги одразу почали називати бандерівцями, що свідчило про визнання видатної ролі С. Бандери в українському національно-визвольному русі. Саме прізвище Провідника перетворилося в загальну назву. Про повстанців казали: «пішов у бандери», «був у бандерах». Так само, або зневажливо перекирвуючи – «бандьори» – називали народних месників і російські окупанти. Слово «бандерівці» продовжило історичний ряд назв, утворених від прізвищ чільних діячів українських визвольних змагань, якими московські окупанти називали на певних етапах історії України всіх борців за її незалежність («мазепинці», «петлюрівці»). Ще й зараз на Сході України, у колишніх республіках СРСР «бандерівцями», «бандерами» іноді називають у побуті жителів Західної України, а також загалом національно свідомих українців. У цьому бачимо, можливо, не завжди усвідомлюване визнання тісного зв'язку, духовної спорідненості діяльності С. Бандери з волелюбними прагненнями нації, що найрельєфніше виявляються на Заході нашої Батьківщини, передусім у Галичині.

Опинившись після Другої світової війни в еміграції, С. Бандера всі свої сили віддає організації боротьби з російськими поневолювачами України, працює над теоретичними проблемами ідеології, стратегії і тактики цієї боротьби, намагається згуртувати патріотичні сили в еміграції довкола ідеї визволення України.

С. Бандера багато пише на ці теми в емігрантських часописах, видає брошури. Після смерті Провідника його найголовніші праці було видано під назвою «Перспективи української революції» (Мюнхен: Видання Організації Українських Націоналістів, 1978) з передмовою та анотаціями Ярослава Стецька. 1998 року дрогобицьке видавництво «Відродження» репринт-

ним способом перевидало цю книжку, присвятивши її 90-річчю від дня народження й 40-річчю від дня смерті С. Бандери. Трохи згодом перевидав її й Київський інститут національного державотворення.

У збірнику вміщено понад сорок статей С. Бандери, написаних ним протягом 1946-1959 років. З цих праць автор постає перед нами на повен зріст як видатний ідеолог революційної боротьби за незалежність, як проникливий політолог і талановитий публіцист, мудрий політик – справжній вождь української нації, наділений могутнім інтелектом, гострим аналітичним розумом, інтуїцією, даром передбачення, незламною волею до перемоги. Усі вміщені у збірнику праці мають велике значення для теорії та історії українського націоналізму, історії національно-визвольної боротьби нашого народу, історії ОУН та української еміграції. С. Бандері вдалося розкрити головні тенденції історичних процесів своєї доби, глибоко проникнути в їхню сутність, точно спрогнозувати хід дальших подій, які пізніше, вже й по смерті його, підтвердили правильність теоретичних висновків і передбачень. Чимало думок, спостережень, ідей С. Бандери залишаються актуальними й сьогодні, служать орієнтиром в аналізі для сучасних дослідників геополітичної ситуації у світі, державах колишнього СРСР, при визначенні шляхів національного визволення й самоствердження українського народу.

У працях С. Бандери такою ж мірою, що й інтелект, вражає сила його духу, беззастережна відданість справі визволення українського народу, яку відчуваємо буквально в кожному рядку книжки.

За твердим переконанням С. Бандери, український народ може звільнитися від поневолення тільки шляхом революційної боротьби. С. Бандера рішуче заперечував твердження деяких теоретиків, головню з табору соціалістів, які вважали можливою таку «еволюцію» СРСР, коли ця імперія поступово перетвориться в демократичну державу, а її керівництво подарує свободу всім поневоленим народам. Викриваючи облудність і наївність таких поглядів, С. Бандера вказував на те, що большевицький режим за своєю природою виключає будь-яку демократизацію і ніколи з доброї волі не випустить зі своїх пазурів поневолені народи, не зупиняючись ні перед якими жертвами. Свою думку автор підтверджував прикладами з історії українських визвольних змагань 1917-1920 років, а також кривавою розправою з угорськими повстанцями 1956 року. У тому, що С. Бандера правильно визначив сутність російського, у т. ч. й большевицького імперіялізму, переконують нас і дальші події: інтервенція армій країн Варшавського договору в Чехословаччину 1968 року, криваві погроми в Баку, Тбілісі, Вільнюсі на початку 1990 років, геноцид проти повсталі Чеченії в 1994-1999 роках.

Заперечував С. Бандера погляди й тих політиків, які, зневірившись у можливості здолати СРСР, усі надії поклали на визволення України протиставним Советському Союзові бльоком демократичних держав. На підставі глибокої аналізи новітньої історії країн вільного світу С. Бандера стверджував, що будь-яка держава у своїй зовнішній політиці керується не ідеологічними вподобаннями, а передусім власною користю, намагаючись збагатитися за рахунок інших, слабших держав. У справедливості

цього висновку могли переконатися й деякі наші романтики на початку 1990 років, які вірили, що як тільки Україна проголосить курс на демократизацію, «Захід нам допоможе». Поки що бачимо, як Захід допомагає українським олігархам перетворювати Україну на «бананову» республіку – джерело сировини і дешевої робочої сили...

На багатьох прикладах світової історії XX століття С. Бандера показує боягузтво, пасивність політики західних держав у протистоянні з ССРСР. Ці держави завжди намагалися уникати загострення конфліктів із Сове́тами, легко жертвували третіми країнами на догоду імперським апетитам ССРСР, не надавали реальної допомоги підневільним народам, у т. ч. й українцям, у їх боротьбі за незалежність. Ті самі риси, до речі, притаманні політиці західних держав стосовно імперської Росії й зараз, що яскраво демонструє поведення цих держав у зв'язку з війною в Чеченії. Сучасна міжнародна політика підтверджує й іншу думку С. Бандери – про незграбність, надмірний консерватизм політики розвинутих демократичних країн, передусім США, а також про їх схильність зважати насамперед на інтереси Росії.

Правильність висновків С. Бандери підтвердили й події, що відбувалися вже після його смерті. Захід не вживав жодних рішучих дій, щоб зупинити розбій Советів у Чехословаччині 1968 року, в Афганістані тощо, обмежуючись лише обережними протестаційними заявами, складеними здебільшого в м'якій формі, щоб не розлютити грізного «Ведме́дя». Лицемерство, подвійні стандарти Заходу стали особливо очевидними в чеченській війні. Якщо Югославію за спроби етнічних чисток було буквально знищено бомбовими ударами, то неспівмірно страшніший геноцид Росії супроти чеченського народу західна «демократія» вважає «внутрішньою справою Росії».

Виходячи з таких висновків, С. Бандера головну увагу у своїх працях приділяє саме проблемам організації власної національно-визвольної боротьби українського народу в тих історичних умовах, що склалися у світі в 1940-50 роках. Головні напрямні та постулати цієї боротьби, зокрема теорію т. зв. «перманентної революції», було розроблено ідеологами ОУН ще в 1920-30 роках. С. Бандера розвинув далі й актуалізував цю теорію відповідно до сучасних йому реалій у міжнародній політиці, становищу в ССРСР та у визвольному русі. Саме про таку спрямованість студій С. Бандери свідчать уже їхні назви: «Завдання ОУН під сучасну пору», «Війна в Кореї й національно-визвольна політика», «Третя світова війна й визвольна боротьба» тощо. Проте майже в кожній своїй статті С. Бандера розглядає проблеми міжнародної політики під призмою їх впливу на перебіг національно-визвольних змагань українського народу.

Національну революцію С. Бандера характеризує як тривалий процес, що проходить кілька етапів – від початку пропагандивної роботи до повалення большевицького режиму й побудови Української Самостійної Соборної Держави. Це – «процес внутрішньо-духового й політичного переродження нації та ним наснажуваної боротьби за власний зміст, самобутність і свободний розвиток у всіх царинах життя, за національно-державну само-

стійність».* За С. Бандерою, революція переможе остаточно лише тоді, коли вдасться «скинути московське володіння в Україні, викоренити большевизм-комунізм в Україні та усунути з українських земель всі чинники російського імперіялізму і всі його підпори» (С. 508).

Якщо з цих позицій оцінювати теперішню ситуацію в нашій державі, то бачимо, що до справжньої самостійності нам ще дуже й дуже далеко, і вказані С. Бандерою цілі ще довго служитимуть нам дороговказом на шляху до неї.

С. Бандера розглядає всі чинники, рушійні сили, фактори, які зумовлюють хід визвольної боротьби українського народу, він прогнозує по декілька варіантів розвитку подій за різних обставин, виходячи з переконання, що революційний рух повинен мати чітку програму дій, щоб оволодіти ініціативою й упевнено вести народ до перемоги.

Головними рушійними силами революції С. Бандера вважає революційні ідеї, революційну організацію, що втілює ці ідеї у своїй боротьбі, народні маси, які, озброєні революційними ідеями й під проводом революційної організації, рішуче повстають проти окупанта.

Проте, як вважав С. Бандера та його попередники – ідеологи ОУН, здобути волю український народ зможе лише за умови спільного виступу проти російської імперії всіх поневолених нею народів. Про це С. Бандера пише майже в кожній своїй праці, розробляючи теоретичні й практичні засади організації спільних дій проти СССР фронту поневолених ним націй, у т. ч. і в рамках Антибольшевицького Б'юро Народів. Водночас С. Бандера застерігав від спонтанних ізольованих виступів проти советської імперії одного чи навіть кількох підневільних народів СССР, вказуючи на угорську трагедію 1956 року. Підтвердженням вмотивованості цих застережень служать і пізніші події в Чехословаччині та в Чеченії. Натомість хвиля антикомуністичних революцій у країнах т. зв. «соцтабору» та майже одночасне проголошення незалежних національних держав у колишніх республіках Советського Союзу наприкінці 1980 і на початку 1990 років (іронічно назване московськими політиками «парадою суверенітетів») стало можливим ще й тому, що відбувалося масово, і тоталітарний режим, який перебував тоді в глибокій системній кризі, вже просто був нездатним, хоч і намагався зупинити цей процес.

До речі, серед кількох варіантів передумов, накреслених С. Бандерою, що, на його думку, могли б забезпечити успіх визвольних змагань в Україні, була й комбінація, яка безпосередньо спричинилася до повалення тоталітаризму й утворення незалежних держав на теренах колишніх республік СССР, у т. ч. і в Україні. Це – «криза і розклад в самому большевицькому режимі», «масова революційна дія за умов кризи» (С. 589). Провидцем виявився С. Бандера й щодо напрямку визвольної хвилі – від країн т. зв. «народної демократії» («сателітних») і до підневільних народів СССР.

С. Бандера наголошував, що загроза українській незалежності остаточно зникне лише тоді, коли перестане існувати російська імперія, тобто коли

* С. Бандера. Перспективи української революції. Репринтне видання. – Дрогобич, 1998. – С. 352. Далі, цитуючи це видання, вказуємо сторінку.

на її теренах утворюються незалежні держави поневолених нею народів, а держава росіян поширюватиме свою владу тільки на етнічну територію російського народу.

І справді, хоча із СРСР уже покінчено, поки існує велетенська російська імперія з її величезною територією, ресурсами, надмірним військовим потенціалом, яка має стратегічні й геополітичні інтереси в Україні, ми не можемо почувати себе безпечно. Процес розпаду цієї імперії посилюється з кожним днем, і немає сумніву, що в недалекому майбутньому вона розколеться на кількадесят уламків, як і передбачав С. Бандера. Потрібно лише стерегтися, щоб, падаючи, сусід-кокос не придавив і нас та й Європу загалом. А такої перспективи не можна виключати, враховуючи такі властивості російського національного характеру, як імпульсивність, агресивність, схильність до силового, кривавого розв'язання конфліктних ситуацій.

І тут ми наближаємося до ще однієї важливої проблеми, що її часто порушує Степан Бандера у своїх працях, – проблеми імперської сутності не тільки російського більшовизму, але й російської нації загалом. Неодноразово С. Бандера визначає більшовизм як один з проявів російського імперіалізму. Свою думку Провідник ОУН обґрунтовує тим, що російський народ ніколи не протестував проти підкорення і національного гноблення інших народів імперії, яке його руками здійснювали можновладці. Загарбництво, встановлення свого панування над іншими народами росіяни вважали й вважають явищем нормальним і природним.

Про те, що від часів Бандери імперські риси характеру російської нації не змінилися, красномовно свідчить гасло «Ельцин, примусь хохлів нагодувати Росію!», що його тримали демонстранти під час кризи влади 1993 року в цій державі. Серйозною проблемою міжнаціональних стосунків у колишніх республіках СРСР залишається зверхність етнічних росіян щодо корінного населення, небажання поважати і вивчати мову, культуру місцевих мешканців, намагання й далі русифікувати їх, чим створюється потенційна загроза виникнення міжетнічних конфліктів.

Загалом проблеми більшовицького імперіалізму С. Бандера торкається у своїх працях дуже часто. Клясичним зразком глибокої політологічної аналізи лицемірства советського керівництва, викриття його справжнього хижацького обличчя, прикритого демагогічного словоблудства, можуть послужити статті С. Бандери з приводу нібито «переламного» XX з'їзду КПСС («Хрущов продовжує імперіалістичний курс», «Сталінізм Хрущова у внутрішній політиці», «Незмінна стратегія Москви» тощо).

Наче спеціально написаними з приводу нинішніх дискусій сприймаються міркування С. Бандери з багатьох політичних проблем сьогодення. Так, з уст «відновлювачів» СРСР нерідко можна почути «аргумент» про те, що, мовляв, Європа об'єднується, а колишні республіки СРСР розривають зв'язки, що «історично склалися». Ще понад 50 років тому С. Бандера визначив докорінну відмінність об'єднань держав вільного світу і примусового «союзу» країн соцтабору, до якого можна прирівняти будь-яке міждержавне утворення з гегемонією Росії (СНД, «Слов'янський союз» тощо):

З одного боку об'єднуються держави Західної Європи, що є в однаковій геополітичній стані, мають близьку господарську структуру і ситуацію, об'єднуються як рівні з рівними, для спільного захисту своїх інтересів у кількох ділянках: політичних, господарських і оборонно-мілітарних. Союз здоровий і корисний для всіх учасників. А з другого боку – накинений большевицькою імперією сателітним ніби-державам проти дійсної волі й інтересів цих народів союз – інструмент большевицького [тепер російського – В. Г.] визиску, підкорення і впрягання цих народів до дальших імперіялістично-агресорських плянів Москви (С. 81).

Передбачав С. Бандера й те, що після перемоги антибольшевицької революції провідні діячі компартії зречуться комунізму, щоб зберегти владу й доступ до матеріальних благ. Саме так і сталося у переважній більшості пост-советських держав, у т. ч. й в Україні. Перший і другий президенти теперішньої України, керівники інших владних структур посідали при советському режимі високі посади, а після проголошення незалежності хутенько зреклися компартії і стали ревними антикомуністами. Тим самим підтвердилося й інше спостереження С. Бандери стосовно того, що в лавах комуністів значний прошарок становлять безіменні кар'єристи, «які вислугуються большевикам із шкурницьких мотивів» (С. 290). Провідник ОУН вважав неприпустимим використання їх, а також переконаних комуністів у владних структурах національної держави. На жаль, ми не послушалися цієї поради, і колишні компартійні керманічі, захопивши владу в Україні, використали її для збагачення своїх кланів, а державу перетворили в руїну. Натомість чехи, угорці рішуче очистили владну драбину від колишніх партійних функціонерів і просунулися вже далеко вперед шляхом демократичних реформ і забезпечення добробуту населення.

Досвід цих країн підтвердив думку С. Бандери, який заперечував тезу про те, що найздібніші й найактивніші кадри зібрані в компартії та в комсомолі. Провідник ОУН слушно зауважував, що чимало здібних людей не хочуть працювати на Систему й тому тримаються в тіні або борються з режимом, і саме ці люди становлять головний кадровий потенціал національної влади.

Разом з тим, С. Бандера вважав, що ті колишні комуністи, які візьмуть участь у визвольній боротьбі й доведуть свою відданість національним ідеалам, заслуговують повної довіри.

Протягом усього свого емігрантського життя С. Бандера намагався об'єднати – і словом, і організаційними заходами – українські сили на чужині з метою надання всебічної допомоги національно-визвольній боротьбі в Україні. Ці проблеми стали темою таких його праць, як «До проблеми політичної консолідації» (1946), «Слово до українських націоналістів-революціонерів за кордоном» (1950) тощо.

Кілька статей зі збірника присвячено й деяким критичним моментам історії ОУН, зокрема розколові 1940-1941 років і подіям, пов'язаним з утворенням опозиційної групи т. зв. «двійкарів» («У десяту річницю створення Революційного Проводу ОУН» [1950], «Люди без ґрунту» [1954] тощо). Головною причиною обох розколів С. Бандера вважав відхід окремих членів

Організації від напрямних засад визвольної політики ОУН, їх зневіру в можливість здобуття перемоги над ворогом революційним шляхом з опертям на власні сили.

Звичайно, згадані нами проблеми не вичерпують ідейного змісту праць С. Бандери, зібраних у книжці «Перспективи української революції». Однак і сказаного, на наш погляд, досить, аби зрозуміти, якою могутньою постаттю був її автор. Це був справжній харизматичний лідер, Провідник нації, який мав усі якості, потрібні для здійснення свого високого життєвого покликання: інтелект, волю, самовідданість, що межувала з жертовністю, організаторський хист і головне – прагнення свободи для рідного народу, прагнення забезпечити йому гідне життя.

На жаль, після смерті Степана Бандери український народ не висунув керманіча, який хоча б приблизно міг дорівнювати легендарному Провідникові революційної ОУН своїми якостями. У цьому, мабуть, і криється одна з найважливіших причин, через яку ми так мляво боролися і боремося за свою справжню свободу. Залишається сподіватися, що із сучасних поколінь українців, вихованих на прикладі життя і боротьби С. Бандери та його побратимів, з'явиться нарешті новий Мойсей, що виведе наш народ на шлях свободи і щастя. □

Творчість Юрія Липи в навчально-виховному процесі

I. Обґрунтування теми

Особа Юрія Липи настільки цікава, а творчість – багатогранна та глибока, що знайомство з ними позитивно впливає на формування молодого покоління. У шкільних програмах із жодного предмету Ю. Липа не згадується (а могло б бути з літератури, історії, географії, політології). Та це – справа недалекого майбутнього, про що свідчать напрацювання педагогів-ентузіастів.¹ Наша робота має на меті спонукати викладачів і студентів до знайомства і глибокого вивчення доробку мислителя й письменника та певною мірою узагальнити власний педагогічний та виховний досвід.

Липа належить до тих людей, що з ранньої юности зуміли підпорядкувати все в житті великій ідеї – готувати українців до усвідомлення ними необхідності створити власну державу. Бог наділив його особливим талантом – виражати в різних жанрах те, чим він жив і горів. Уся його творчість – поетична, наукова, публіцистична, письменника-прозаїка – підпорядкована єдиній меті – пробудити в українців усвідомлення приналежності до своєї нації, яка в недалекому майбутньому визначатиме політику в Європі. Юрій Липа жив «великою метою своєї нації»² і за 44 роки земного життя встиг зробити вражаюче багато. Відпочинком для нього була зміна занять.³

II. Рід і значення традицій української родини

Осягнути таку цілеспрямованість допомагає знайомство з основними віхами біографії Юрія Липи. Педагог може провести його за рахунок часу, відведеного на вивчення літератури рідного краю, літератури діаспори, а також на тих заняттях, де йдеться про традиції українського роду. В українців є поняття – «вихований чесним і працьовитим родом», – яке полюблив О. Довженко. З такого роду був Юрій Липа. У нарисі, присвяченому батькові («Життя, як казка»), він розповідає про свою бабусю Анну Липу з роду Житецьких. Це від неї в сина Івана й онука Юрія «схильність до системати-

1. О. Рязанова. Книга Ю. Липи «Призначення України» в школі: Т. Ананченко. «... Ти будь і дивись простовіч»: Студентам про особистість Ю. Липи // Визвольний Шлях. – 1998. – Кн. 5. – С. 577-583.

2. О. Баган. «Геть слов'янські мрії сонні!» // Визвольний Шлях. – 1999. – Кн. 6. – С. 711-715.

3. Б. Стебельський. Ю. Липа // Липа Ю. Поезії. – Торонто, 1967. – С. 276-280.

зації й порядку», «тверда, горда і прагматична воля», релігійність.⁴ Добре знав письменник і батьків родовід.

Прагнення вибороти Українську державу, яке змалку охопило все єство Юрія, було справою його батька, що, за словами сина, жив, мов творив службу Божу («Батькові»). Про матір він скаже в 1935 році в поезії «Марії Липі», відтворюючи момент від'їзду з Одеси, що розлучив їх назавжди: «Це ж Ваші жіночі очі / Кохали батька і сина, – / І Україна / Широко, промінно / З Ваших очей / Гляділа на них, / Коли з болем і жалем / В серцях своїх / Вони від'їжджали...».

Бачимо традиційне для української поетики злиття понять «Мати» і «Україна» і святе: «Шануй батька і матір свою».

Юрій Липа високо ставив знання традицій: без них не можна досягнути сучасності і впливати на неї. Традиції українців, що визначають окремішність нації, слід шукати в родовій організації українського суспільства, де головну роль відігравала жінка – берегиня роду. Лагідності вдачі українців, їх гостинності й аристократичності сприяли мирні хліборобські заняття та матріярхат, як форма суспільного життя. Про це Ю. Липа говорить у статті «Українська раса», тобто – нація. В 4-му розділі «Призначення України» («Підсвідомість в основі») про складні проблеми національної своєрідності свого народу автор сказав просто й переконливо: «Власний терен, власна місія і почування нехиті до чужих – ось що є найпевніше в окресленні слова „нація“! В основі виробленого тисячоліттями світогляду й моралі українців лежать істини: «не забивай без суду», „шануй гідність жінки“».⁵ Переконливим аргументом служать наведені Липою Шевченкові рядки: «Сім'я вечерея коло [своїї] хати», «а мати хоче научати» свого національного розуміння норм життя.

Учений бачив найбільшу небезпеку для знищення національної своєрідності українців в агресивній політиці Москви, у «безвласницькому, безтрадиційному урало-фінському духові ненависти до української родини».⁶ Серед народів своєї імперії Росія проводила політику денаціоналізації, бо на асиміляцію потрібно було «забагато часу й забагато сприятливих моментів».⁷

Таким чином велося моральне, тобто довічне, знищення душі народу і наповнення її чужим змістом. Горе тому народові, серед якого запанує чужа мораль. То – шлях до зневіри й занепаду.

Пізніше в книзі «Розподіл Росії» (1941) вчений знову повернеться до політики Росії щодо підкорених народів, характеризуючи її як політику «зодноріднення», тобто знищення святощів чужої нації, культурних і духовних здобутків та створення якогось «росіянства». 3-ій розділ цієї книги «Керма (управління) Росії» має зацікавити викладачів історії, він може бути рекомендований для самостійного опрацювання студентами з метою глибшого розу-

4. Ю. Липа. Життя, як казка / У кн.: Липа І. Світильник неугасимий // «Пам'ять віків»: Додаток до ж. Київська старовина. – 1994. – № 4. – С. 58.

5. Ю. Липа. Призначення України. – Львів: «Просвіта», 1992. – Р. 4. – С. 19.

6. Там само. – С. 21.

7. Там само. – Р. 10. – С. 37.

міння механізмів управління імперією, узагальнення трагічних наслідків «фаталістичної і жорстокої керми» для всіх народів, включаючи росіян.⁸

III. Липа – поет духовного начала в житті людини

У житті людини і нації є «моральне мірило». В українців буде довіку жити прагнення до чогось вищого, кращого й сильнішого від окремої людини. В це свято вірив Ю. Липа. «Моральним обов'язком одиниці є визволити, згармонізувати свою душу і вільними вустами хвалити Бога».⁹ Ні кількість, ні багатство, ні фізичні можливості не творять світу. Світ творять моральні підстави. Він характеризує українців у протиставленні росіянам, в яких немає «морального мірила», бо «нема справжньої історії».¹⁰

Про необхідність морального вдосконалення людини Ю. Липа написав у збірці поезій «Вірую», що вийшла того ж року, що й «Призначення України», – 1938. Основні мотиви поезій – роздуми над сенсом життя, розуміння життя і смерті як волі Бога, поради повсякчасно вдосконалюватися, щоб «винищитись, як твердь небесна [утвердитись], і з Богом тільки розмовляти у молитві».¹¹

Оскільки сьогодні в молоді помітний інтерес до питань релігії, такі твори сприймаються добре, охоче заучуються і коментуються. Зокрема поезія «Призначення», яка дає поштовх до роздумів над тим, навіщо людина народжується: заради задоволення лише своїх біологічних потреб чи заради того, щоб залишити помітний слід на землі, звершуючи добрі справи. Є в цій збірці поезії, присвячені жінці-матері і жінці-коханій, які молодь охоче вчить напам'ять. Вони звучать зі сцени на конкурсах, святі Матері. Це насамперед «Жінка» і «Молитва за кохану жінку». Перша – написана у формі монолога матері. Вона знає свого сина краще, ніж він себе. Йому, вже дорослому чоловікові, вона нагадує:

Я – так, як вітер свіжий, що довкола тебе,
Як та земля, що ходиш, і вода, що п'єш,
Як зорі, що, ти віриш тайно, є незрушні...
... І я була б слабша, коли б ти не вірив.

Друга поезія подана як монолог чоловіка, звернений до коханої, яка має стати «світлом у всьому», «в болю помагати» чоловікові, розуміти його душу. Вона має внутрішньо готуватися стати дружиною, «очистити духа для сім'ї», бути достойною роду, з яким хоче поріднитися. Взамін їй – безмежна довіра й глибока шана. Він одружується,

Щоб слухати її, другині,
Коли ввійде зі мною в рід,
Не кроки пристрастей, що змінні,
А чистий королівський хід.

8. Ю. Липа. Розподіл Росії. – Нью-Йорк: «Говерла», 1954. – Р. 3. – С. 21-23.

9. Ю. Липа. Призначення України. – С. 246.

10. Там само. – С. 247.

11. Цит. за: Лицарі духу. – Дрогобич: «Відродження», 1996. – С. 233-276.

Проникнення у світ почувань ліричного героя поезій Ю. Липи допоможе осягнути глибину моральних законів, за якими жили наші предки і до яких українці почали повертатися.

IV. Українська державність

Юрій Липа мав виняткові інтелектуальні здібності. Глибоке вивчення давньої історії, українського й західноєвропейського середньовіччя, особливостей геополітики Росії, України і країн Європи, проникнення в таємниці археології й антропогеографії дало йому можливість у ряді випадків побачити те, що тепер починає підтверджувати історична наука.¹² Прикладом може бути оригінальна геополітична концепція України, що виникла на основі ідей С. Рудницького. Вона викладена в 65-му розділі «Призначення України» («Відвічна вісь») і аргументована в II розділі «Розподілу Росії» («Україна»). Численними переконливими прикладами вчений доводить, що геополітичні тенденції України є двигуном її історії.

Заперечуючи вісь тяжіння «Схід – Захід» як ту, що є нищенням української духовності, він доводить, що природною для України є вісь «Південь – Північ». Україна «зросла над південними морями й вододілами і розпросторила, як кров по жилах, йдучи вгору Дніпром, Дунаєм, Бугом і Доном».¹³ Всі українські ріки, крім Кубані, пливають на південь, в той час як у Росії – на північ, для Росії природною є вісь північна. Південно-північна вісь необхідна для української державності, принаймні Чорне море і верхів'я Дніпра. Командний центр цієї напрямної знаходиться на півострові Таврида, тобто в Криму, а ключ – у Білорусії. Захопивши цю вісь, Москва перетворила Київ у провінційне місто, а Україну – в провінцію.

Геополітична вісь українських земель яскраво проявилась у княжі часи. Близьк тих часів, пише Ю. Липа, залишив такий слід, «що російський царат, шукаючи якоїсь догідної традиції для своєї керми, вхопився за традицію Київського князівства і на початку XVIII століття офіційно наказав узнавати московських Романових за продовжителів київських Рюриковичів».¹⁴

Впродовж усієї історії українці обороняли свою геополітичну вісь, про що свідчать не лише походи київських, а й волинських князів (на Прибалтику), битва Литви-Руси під Грюнвальдом у 1410 році, перемоги Б. Хмельницького. Недарма гетьман Самойлович доводив Москві, що інтересам України відповідає дружба з Османською імперією, а Мазепа шукав союзу з королем з Півночі. Ю. Липа апелює не тільки до історії, а й переконливо говорить про «боротьбу крові» (в 3-му розділі).¹⁵ На підтвердження власної геополітичної концепції він простежує шляхи української експансії. На північному сході, від гирла Дунаю до гирла Тиси, завоювання українців пішли на користь цілому

12. О. Гринів. Передбачення глобального масштабу / У кн.: Липа Ю. Розподіл Росії. – Репринтне видання ін-ту народознавства НАН України, 1995. – С. III, X.

13. Ю. Липа. Призначення України. – С. 235.

14. Ю. Липа. Розподіл Росії. – Р. 3. – С. 21-27, 38; Р. 11. – С. 61-67; Р. 6. – С. 33-37.

15. Там само.

народів. А поселення українців на Далекому Сході, в Тургайській області, залишилися чужими для оточення, органічного злиття, як на Чорноморському побережжі, не відбулося. Висловлені Ю. Липою думки актуальні. Досить познайомитися з концепціями, створюваними нині російськими політиками, які відмовляють Україні в праві мати самостійну державу без контролю Москви. Прикладом може бути навчальний посібник з геополітики О. Дугіна «Основи геополітики. Геополітичне майбутнє Росії» (М.: «Арктогея», 1997, 608 с.), або збірник статей «Український сепаратизм в Росії» (М.: Вид-во ж. «Москва», 1998), в якому показовою є вже назва вступної статті М. Смоліна – «Український туман повинен розвіятися, і російське сонце зійде». В студентській аудиторії на занятті з політології на цій основі можна організувати навчальну дискусію, в якій не буде байдужих. Знайомство ж з логікою викладу складних проблем Ю. Липою спонукає до розвитку критичної думки, а зміст дає матеріал для контраргументів проти надуманих теорій.

Липа добре розумів: поки Росія сильніша від України, незалежність України буде ненадійною.¹⁶ Про те, як можна відновити історичну справедливість, протиставивши Росії країни Чорноморського простору, він написав у «Чорноморській доктрині», книзі, якою він розпочав роботу над «всеукраїнською трилогією» – найціннішим, що є у творчому доробку мислителя.

V. Погляд на історію і шляхи до утвердження нації

Безмежна віра Юрія Липи у велике майбутнє України ґрунтується на аналізі наукових досліджень попередників і сучасників.¹⁷ Найбільша біда українців у тому, що вони не усвідомлюють ролі України у світі, не розуміють її високого призначення з погляду на геополітичне положення, за словами Ю. Липи, «не приготовлені до власної історії». У 8-му розділі «Велика втеча Москви» книги «Призначення України» автор пише про те, як імперська влада жорстоко й послідовно нищила «органічне розуміння історії».¹⁸ Досить переконливі приклади він наводить і в 3-му розділі «Розподілу Росії». Царський уряд історію творив своїми наказами – так було розчинено історію України в історії Російської імперії, так офіційним наказом Катерина II заборонила згадувати про фінське походження росіян.¹⁹ вказівками з Кремля пізніше творилася легенда про колиску трьох братніх народів... Ю. Липа говорить про необхідність «визволитися від змови істориків», про те, що важко дослідити, «хто і як, чому й де затруїв українців чужим історизмом», тобто дав те, що в «історії своїй нищить українців, паралізує всякий розвій».²⁰

16. В. Барладяну-Бирладник. Ю. Липа как политолог // Юг. – 1996. – 6 вересня.

17. Л. Биковський. Український Чорноморський інститут // Визвольний Шлях. – 1957. – Кн. 10; 11. – С. 1125-1136; 1255-1265.

18. Ю. Липа. Призначення України. – С. 11; Р. 4. – С. 19-22; Р. 66. – С. 235-238.

19. Ю. Липа. Розподіл Росії. – С. 21-27, 38; Р. 11. – С. 61-67; Р. 6. – С. 33-37.

20. Ю. Липа. Призначення України. – С. 11; Р. 4. – С. 19-22; Р. 66. – С. 235-238.

Різними жанрами своєї творчості Ю. Липа доводить необхідність «панування на століття для усієї нації»,²¹ утверджує культ героя-українця, переконує: щоб не бути знищеним, треба бути сильним.

На заняттях з літератури до поетичного доробку Липи можна звертатися при знайомстві з поезією Є. Маланюка. Адже письменники були однодумцями, в 1929 році у Варшаві у них виникла ідея створити літературне угруповання «Танк», для якого разом написали маніфест, де є такі показові рядки: «Ми закохані в припливи української енергії, мужности, виразности, в гаряче биття української крові... Ми не здивуємося, коли завтра сурми обудять вас, що звикли до поразок українства, і ви будете здивовані таким несамовитим зростом і силою Нації».²²

Як патріоти України, вони бачили і слабкості своєї нації, зокрема, відсутність сили і волі для консолідації. Єднає їх і біль за поширені серед українців відступництво та зраду інтересів нації, причини якої криються в століттях покорі й бездіяльності.

Для Ю. Липи символом зневіри і відступництва був М. Гоголь, котрий зневажав середовище Халявських, у якому виріс, але на чужині не знайшов ідеалу. В есе «Батько дефетистів» Ю. Липа причину трагедії Гоголя вбачає в тому, що він «мав ілюзійне бажання створити нову расу, надрасу», а «перед обличчям чужих хотів довести, що раса його уже впала, обезголовлена, знищена після того, як він її зрадив».²³

Символом вірності нації є Шевченко, життя і творчість якого є «найвеличнішим апофеозом духовності типового українця».²⁴ Про це Липа пише в есе «Селянський король» та в останньому розділі «Призначення України». Вивчаючи творчість представників «Празької школи» можна широко використовувати поезії зі збірки «Суворість» (1930). Зокрема, цикли «Святий Юрій», «Сімнадцятий», «Дев'ятнадцятий і двадцятий». Легко сприймається на уроці зіставлення поезій Ю. Липи і О. Ольжича. Об'єднані великою ідеєю, вони гартували дух нації, стверджували її невмирущість і духовність. У Ольжича в поемі «Незнаному воякові» нація – «вічна і душа, як Бог», у Ю. Липи нація – «народжена з вогня». Він закликає:

«Пануй, пануй, пануй над нами,
Велика Нації, із берлом і мечем!»

Він благословляє на збройну боротьбу, він разом з босими полками армії УНР переживає поразку визвольних змагань 1917-1920 років, знову і знову звертається до України:

Де ж знайти нам за Тебе кращу
Серцем, повним Тобою вщерть?

21. Ю. Липа. Панування, труд і лад // Державність. – 1955. – № 2. – С. 3-6.

22. Цит. за: О. Баган. Бард неспокою раси // Лицарі духу – Дрогобич: «Відродження», 1996. – С. 233-276.

23. Цит. за: О. Баган. Ю. Липа: людина і мислитель // Лицарі духу – Дрогобич: «Відродження», 1996. – С. 97.

24. Ю. Липа. Призначення України. – С. 11; Р. 4. – С. 19-22; Р. 66. – С. 235-238.

До речі, ці ж мотиви звучать і в прозі, зокрема, в новелях з «Нотатника», т. 2 («Кам'янець столичний», «Бляшанки»).

Як націоналіст, Ю. Липа розумів, що зродитися Україна може лише зусиллями самих українців:

Ні Росії, ні Європі
Не зрозуміти синів Твоїх!

Навіть побіжне знайомство з поезією цієї збірки дає можливість усвідомити національний характер війни 1917-1920 років. Тому деякі аналогії можна проводити, вивчаючи лірику В. Сосюри.²⁵ Для позакласного читання слід рекомендувати новелі «Рубан» або «Гринів», що підкреслюють національно-визвольний характер подій 1917-1920 років.²⁶ Сприймається позитивно зіставлення життєвих шляхів українських письменників советського періоду, які жили в Україні, та письменників-емігрантів, що здалека краще бачили проблеми поневоленої Батьківщини. Вигнанці з рідної землі, українці діаспори працювали на рідну Вітчизну, вірили в її відродження. Наш святий обов'язок їхню віру, їхні думки зробити надбанням нових поколінь. У творчій спадщині Ю. Липи – та мудрість, засвоївши яку швидше повіримо у власні сили. В кінці 13 розділу «Розподілу Росії» він написав: «Кожна нація, як і окрема людина, зможе висловити себе і своє лице лишень у безнастанній боротьбі з матеріальним і духовним оточенням. Тільки в такій боротьбі виробиться природна сила України і її вартість для народів світу».

25. А. Пляченко. «Непереможні будьте, діти. Сам Бог так хоче» // Чорноморські новини. – 2000. – 25 січня.

26. Ю. Липа. Козаки в Московії. – Львів: «Червона калина», 1995. – С. 182-229, 350-404.

Олесь Янчук

Всесвіт творчости Івана Липи

Постать Івана Липи – одного з найяскравіших творців українського художнього слова ХХ сторіччя – можна розглядати в багатьох аспектах. Він був прекрасним лікарем, глибоким мислителем-філософом і мудрим політиком. Кожна з цих граней його таланту варта детального вивчення. Однак особливої уваги заслуговує літературно-художній доробок письменника – сфера, у якій І. Липа виявив себе найповніше, сягнув найвищих вершин майстерности, що і по сьогодні лишається майже недоступною широкому колу читачів і критиків.

Писати І. Липа почав 1890 року, навчаючись на третьому курсі Харківського університету. Перші його твори – «Нові царські самодури»¹ та програма таємного «Братства Тарасівців» під назвою «Символ віри молодих українців»² – не були художніми. Це – протести проти несправедливості царської політики стосовно українського народу із закликом боротися за незалежність України. Проте далі його творчість поглиблюється і розширюється тематично.

Майже від самого початку І. Липу вабить нова модерна течія, яка полонила багатьох українських письменників того часу – імпресіонізм – напрямок у малярстві й літературі, що виник в Європі після знайомства французьких художників з китайським малярством. Він пише поезії, оповідання, казки, притчі, літературно-критичні статті, спомини – і кожен його твір випромінює енергію життя, сам по собі стає предметом у просторі. Але цей предмет не є підробкою під життя чи навіть його віддзеркаленням; він не повторює життя, а створює нову реальність, здатну полонити й поглинути в себе читача.

«Художня література дає нове життя людині, – писав у своїх сповнених філософськими роздумами спогадах І. Липа. – За браком життя реального можна жити в сфері ідей, образів і подій художніх. Літературний твір, як і сон, часто буває настільки реальним, що можна думати, що то і є життя реальне».³ В цих думках скристалізовано імпресіоністичний світогляд автора, його філософське розуміння реального та ірреального.

Разом з тим, І. Липа надзвичайно влучно висловлює своє розуміння націотворчої функції літератури: «Журнали, навіть газети, взагалі література

1. І. Липа. Нові царські самодури // Народ. – 1890. – № 24.

2. І. Липа. Profession de foi молодих українців // Правда. – 1890. – № невід.

3. І. Липа. Мої думки // Світильник неугасимий. – К., 1994. – С. 66.

– це та ниточка, що зв'язує одиницю з цілим народом. Коли на протязі літ народ читає своїх письменників, він виробляє однастайні, однозначні ідеали. Складає НАЦІЮ».⁴

У 1902 році з'являється друком вишукана психологічна новеля І. Липи «Чужа жінка», підписана псевдонімом Петро Шелест. Відтоді цей жанр, що, можливо, як ніякий інший відноситься до імпресіоністичних творів, надовго стає панівним у творчій лабораторії письменника. Він дарує читачам високомайстерні новелі: «Або воля, або смерть», «Незабутній вечір», «Кара», «Утома», «Пані в чорному» тощо, які за тональністю, густотою барв, музичністю слова і напругою сюжету можуть бути прирівняні хіба що до найкращих оповідань Михайла Коцюбинського – визнаного майстра новелі, забарвленої імпресіонізмом.

Новелі І. Липи сповнені любови до рідної землі, пройняті вірою в духовне відродження народу, утверджують ідеали добра і справедливості. Його непокоять болючі питання соціально-національного буття народу в період піднесення революційного руху в Росії і в Україні. В одному з листів І. Липа відверто говорив: «Я писав більше чверти віку не за страх, а за совість, не ради слави [...], не ради грошей, а лиш тому, що мав свої думки...».

Переїхавши в 1902 році на постійне проживання до Одеси, І. Липа значною мірою поживав літературне й громадське життя цього міста. Тут він пише один з найкращих своїх творів – «Острови самотності», присвячений дружині Марії Липі, одну з найстисліших і найвитонченіших повістей української літератури «Нові Хрести», оповідання «До п'ятого коліна», добірку чарівних казок «Тихе слово», вірш «Суд визволеного краю», активно контактує з багатьма письменниками з усієї України. В Одесі родину Лип відвідують М. Коцюбинський, Г. Хоткевич, Г. Чупринка, О. Маковей. М. Вороний присвячує І. Липі одну з найкращих своїх поем «Євшан-зілля», а Олександр Олесь палко дякує в автобіографії за те, що «переконав стати виключно українським письменником». Він мав постійні епістолярні контакти з І. Франком, Б. Грінченком та багатьма іншими діячами.

1905 року разом з М. Вороним, С. Шелухиним та І. Луценком І. Липа засновує в Одесі видавничий гурток «Одеська літературна спілка», упорядковує і видає літературно-художній альманах «Багаття», що поруч з альманахом «З-над хмар і з низин», виданим М. Вороним в Одесі 1903 року, став блискучою антологією українського модерну.

Одеський період був найбільш плідним у творчості І. Липи. Його твори друкуються у виданнях «Українська Хата», «Шлях», «Зоря», «Літературно-науковий вістник», альбомах, антологіях і збірниках «За красою», «З неволі», «Акорди», «Розвага», «Досвітні вогні», «Українська муза», «Терновий вінок», «З потоку життя» тощо.

Він є співпрацівником київських видань – сатиричного журналу «Шершень» та щоденної газети «Рада», публікує в Галичині низку брошур Б. Грін-

4. Там само.

чення, власним коштом друкує два томи прози передчасно загиблого талановитого письменника О. Плюща.

З 1914 року І. Липа вдало дебютує в новому для нього жанрі літератури – казках. Читаючи їх, відомий український письменник В. Самійленко писав: «Казки мають високі прикмети ідейності й краси щодо форми. Вони обвіяні чарами щирого народного духу і повні поезії. Стиль у автора простий, кольоритний. Треба ще піднести велику вмільсть, з якою автор використав елементи чисто народної творчості... Казки ці, як звичайно всі гарні казки, однаково придатні як дітям, так і дорослим».

Сам І. Липа, оцінюючи роль казки в становленні особистості й житті людини, підкреслював її виховну функцію. Він писав: «Поки буде на світі казка, доти варто й жити. Учора була мрія, а сьогодні дійсність. Живе життя, живе, як казка!».⁵

До казкової скарбниці світу письменник вніс і українські перлини. Його перу належать перші й поки єдині в українській літературі космічні казкопоеми (зважаю, що писались вони ще на зорі ХХ століття) – «Колесо Життя», «Дух Всесвіту» та інші.

Мабуть, ніщо так яскраво не виявляє внутрішню душевну рівновагу обдарованої долею особистості, як казка. В усіх своїх починаннях, у всьому багатстві своєї думки Липа мав якусь надлюдську, стоїчну рівновагу. Ту рівновагу, що дається тільки Богові і людині – обом силам, які охоплюють собою Світ. Прекрасна, велична рівновага, що дається тільки сильним духом, є кроком у безсмертя.

У казках є багато дидактичних елементів. У них автор намагається дати молодому українцеві те, що його зміцнило б на ціле життя, культурно вивищило серед інших народів. Він намагався дати українській дитині передусім етику – образ людини сильної, відважної і глибоко моральної.

У 1916 році І. Липа допомагає впорядкувати і видати одеський альманах «Степ», де було вміщено його тонке ліричне оповідання «Зорі», сповнене пророчими передчуттями невідворотності грізних подій, які незабаром збурили Російську імперію.

У 1917 році І. Липа працює співредактором тижневика «Українське слово», засновує в Одесі українське видавництво «Народний стяг», що за неповних два роки встигло видати низку цікавих книг і брошур, зокрема чотири томи казок самого І. Липи, об'єднані під загальною назвою циклу «Казки про волю» – «Гомін по діброві», «Чайка-небога», «Юрасів Сад» та «Хапко і Давець. Дідова правда».

В останній період творчості І. Липа знову пробує своє перо в новому для себе жанрі літератури. Він творить глибоко філософські притчі, сповнені прагненням змалювати образ ідеальної людини.

Незадовго перед смертю письменника спитали, який заповіт він лишив би прийдешнім поколінням. І. Липа відповів: «Нехай будуть більші від своїх

5. Там само.

батьків». Своєю творчістю він ніби кличе кожного до духовного зростання, до творчих зусиль і завзятости, до збагачення української душі. Він, живши гідно й гідно вмерши, по смерті лишає нащадкам заповіт невтомної праці над собою, викарбуваний у невеличкій книжечці «Тринадцять притч».⁶ Це воістину тринадцять шедеврів, перлин філософської думки, гідних справжнього пророка власного народу, що, поза сумнівами, прикрасили скарбницю української літератури.

Наприкінці життя, будучи важко хворим, І. Липа встигає написати низку оповідань на військову тематику, де центральним образом є українець у національному однострої. На превеликий жаль, жодне з них досі не поталанило відшукати.

Чому такий поворот у творчості? Можливо, тому, що саме в еміграції, в чужому оточенні, напоений трунком відчуття втраченої державности, письменник розумів значення війська, як найяскравішого виразника і захисника нації.

Творчість Івана Липи тривала рівно тридцять три роки. Термін, що дорівнював вікові Христа. У цьому є багато символічного. Адже всю свою мудрість, виклавши її на папері, Липа, як і Спаситель, ніс людству, маючи на меті лише одне – повернути його до очищення душі, вивільнення власних помислів, – єдиного шляху у вічність. □

6. І. Липа. Тринадцять притч // Додаток до журналу Пам'ять віків. – К., 1994.

Ярослав Стех

Полум'яна легенда героїзму і посвяти славного роду Гуків з Іскані

Людина осягає світ, коли розуміє
своє місце у світі.

(Володимир Вернадський)

В околицях містечка Дубецька, що на Перемищині, між селами Ненадовою, Баховим, Жохатином, при дорозі, яка веде до м. Бірчі, неподалік серпентину Сяну, серед мальовничих лугов і лісів, лежить призабуте село Іскань. Навкруги нього верболози, кучеряві верби, які купають свої віти у водах Сяну, сіножаті, а на них різнокольорові квіти, ген далі крислаті старовинні липи, акації, а на них птахи, від співу яких аж у вухах дзвенить.

Уже в навколишніх селах можна дізнатися від місцевих поляків, що Іскань у минулому була своєрідною українською твердинею, bastіоном національної свідомості. Після акції «Вісла», яка відбулася в 1947 році, Іскань, як і всі інші села на цілому

Їмось Зиновія і о. Михайло

Закерзонні, зазнала повного краху. Завмерло на цілій етнічній українській території життя, знищено вщент сліди відвічного тут перебування корінної української нації. Нові осадники на цій землі дотепер не спромоглися відродити повноцінне життя, яке тут століттями пульсувало. І хоча ця земля переживала різні катаклізми, акція «Вісла»

виявилася найстрашнішою пошестю чуми, яка на своїй дорозі, немов радіація, винищила найцінніші здобутки, якими пишалася цивілізація.

Небо над цією землею ніби погідне, але у повітрі не чути тепла. Пташки співають, зозуля кує, але в тих співах, якби якась туга за тим, що тут жило на повні груди, дзвеніли пісні, а сьогодні цього немає. Люди якось мало усміхаються, навіть ті, які тут живуть, начебто відвернулася Божа справедливість, у яку побожні люди вірять. Вірять також у те, що Бог бачить кривду, але якось у Божу справедливість не вірять самі поляки, не вірять також і уряд Польщі, який не спішить засудити злочинні дії, заподіяні акцією «Вісла», і зрівняти у правах українців з поляками, повернувши їм незаконно забране майно.

Ходимо по селу Іскань з дружиною і шукаємо когось із корінних її мешканців. Довідуємося, що біля школи живе єдиний, немов той могіканин, пан

Бача. Заходимо на його подвір'я, вітаємося, і господар запрошує до своєї гостинної хати. Вдома, при каві, ми ближче познайомилися і почали згадувати про славне минуле Іскані.

– Яюсь так склалося, – каже пан Бача, – що я малим хлопцем жив з мамою і дивним чудом залишився живим під час тих страшних хуртовин, а згодом одружився, мама померла, і так собі живу на батьківській землі. Ой, різно доводилось переживати самотньому на своїй рідній землі.

Заслуханий у розповідь свого співбесідника, мені пригадалися слова Миколи Вороного з «Євшан-зілля»:

Україно, моя любя!
 Чи не те ж з тобою сталося?
 Чи синів твоїх багато
 На степах твоїх зосталося?

Ось і зосталося багато синів в Ісканському краю, що поховали в лоні цієї землі свої тіла. І тільки через них можна відновлювати нашу духовну злуку з минулим, щоб пробуджувати сонних, загублених, збайдужілих і повертати любов і пам'ять до рідної землі й розгубленого свого народу. Ця земля, на якій жило стільки славних людей, немов говорить до нас, вабить і кидає виклик словами великого Франка:

Земле моя, Всеплодющая мати!
 Сили, що в твоїй живе глибині,
 Краплю, щоб в бою міцніше стояти,
 Дай і мені!

У розмові гордиться пан Бача, що він син Іскані, відвідує своїх односельчан, які були депортовані в советську Україну, зустрічається з тими, які були депортовані на західні землі Польщі, був також у Франції, де зустрічався зі своїми земляками. З розмови виходить, що пан Бача досить добре обізнаний з історією своєї землі і не втрачає зв'язків з колишніми її мешканцями.

Однак, за його словами, Іскань дійшла до великої слави, сили і могутності, коли прийшов на нашу парафію великий богослов і свідомий українець о. Михайло Гук. Він яюсь зумів зібрати наших людей, згуртувати й об'єднати їх навколо церкви; навчав, як розповідала моя мама, любити своє, вмів закріпити в наших серцях християнство, а одночасно вмів піднести у всіх наших мешканців на вищий рівень культурно-освітню працю. Надзвичайно поширив о. М. Гук серед наших парафіян братолюб'є, взаємопошану і допомогу бідним. Його побожність і національна свідомість викликали велику повагу, людську ласкавість, приваблювали до нього дорослих і дітвору. Можна без перебільшення сказати, що це був священик з покликання, зі своєї природи культурно-освітній діяч, вірцевий батько і чоловік, який давав добрий приклад своїм парафіянам.

Усе глибше і докладніше знайомив мене пан Бача з українським життям в Іскані та околицях. Він розповів, що в Іскані в довоєнному періоді діяла «Просвіта», кооператива, театральний гурток, церковний хор, молодіжні

організації тощо. Всім тим організаціям велику допомогу надавав о. М. Гук. Нелегко було вести таку широку культурно-освітню працю, тому що Іскань розташована, як той острів на розбурханому морі.

З різних сторін, особливо під час війни, атакувало всяке польське шумовиння, чимало в околицях було вбито українців. Вистачить для прикладу сказати, що тільки в одну ніч Армія Крайова замордувала в Павлокомі більш 375 ні в чому невинних осіб. Такі злочини були здійснені в Бахові, Волі Кривуцькій, Березці, Скопові... Мабуть, немає місцевості, в якій не загинули б десятки українців. Нас в Іскані зберегла власна самооборона, яка відбила численні напади різних польських банд. У цьому також велика заслуга о. М. Гука, який закликав оборонятися перед агресією, але не атакувати. Священик у кожному селі мав великий авторитет, а особливо наш священик. Це була чесна людина і велика в богослов'ї індивідуальність.

На превеликий жаль, тільки встановилася польська влада, поляки арештували о. М. Гука. Його по-садистськи катували на очах людей, але він себе поводив мужньо. Кати добре знали, що о. М. Гук був для своїх парафіян оборонцем і духовним прапором. Усі мешканці, які бачили катування свого священика, були до глибини душі вражені поведінкою агресорів. За якийсь час дійшла вістка, що скатованого священика засуджено на довічне ув'язнення. У другій половині 1950 років о. М. Гука було звільнено з тюрми, і він виїхав до Вроцлава, де жила дружина з донькою старшого сина Мирославою. Там, разом з о. Водоносом з Лемківщини, о. М. Гук продовжував священичу службу, віддавав усі свої сили для підтримки свого народу. Він мав тісні зв'язки зі своїми парафіянами, які жили в межах Польщі, а також з тими, які були депортовані в советську Україну.

Важко словами передати все те, що слухав я в розповіді тих, які з великою шаною згадували про життя і діяльність о. М. Гука.

Отець М. Гук народився у 1899 році в патріотичній українській родині в с. Поздзяч біля Перемишля. Прийшов на світ на плідючій українській землі, знаній своїми чорноземами, де промайнули його дитячі роки. Середню освіту здобув у Перемишлі, брав активну участь у здвигях української молоді, і в такій атмосфері формувалася його людська, християнська і національна свідомість. Закінчивши духовну семінарію в 1916 році, був висвячений. Проживши своє життя, часто в терпіннях, але з дивовижною чесністю, віддаючи всі свої сили, знання й енергію своїй Церкві та народові, помер 1980 року у Вроцлаві.

Одружився о. М. Гук із Зиновією, яка походила зі священичого роду Жарських з с. Павлокома, яке, до речі, було знищене, включно з українським священиком о. В. Лемцом, у 1945 році польським відділом Армії Крайової. Павлокома розташована біля м. Динова. Щорічно, починаючи з 1992 року, товариство «Надсяння» зі Львова і ОУП з Перемишля, при участі греко-католицького духівництва, відвідують могили замордованих українців не лише в Павлокомі, але й у Малковичах, Люблинцю Старому та багатьох інших місцевостях, вшановуючи пам'ять закатованих.

Мені пощастило 14 травня 2000 року побувати на жалобній прощі в Павлокомі. Цвинтар, де знаходяться могили із замордованими українцями в

Павлокомі, старанно обгороджений завдяки фінансовій допомозі діаспори. Однак неприємне враження залишається, бо хтось з могили вкрав хреста. Прочани обступили місце вічного спочинку Павлокомських жертв страшного злочину, і митрополит Євген Попович – парох УГКЦ з Перемишля – відправив Панахиду. Після цього я перейшовся по селу, щоб здобути якусь додаткову інформацію про родовід Зиновії Жарської і тим самим збагатити свою розповідь про славу родину о. М. Гука.

З прикрістю треба ствердити, що сучасні мешканці Павлокоми з якоюсь неприхильністю і навіть грубістю відзиваються і неввічливо дивляться в сторону. Їхня поведінка нагадує тих, які немовби самі цей злочин доконали. Мабуть, дуже влучно висловився у своїй доповіді голова товариства «Надсяння» В. Середа зі Львова, який сказав, що в Павлокомі дивний екуменізм, дивний курс ведеться на міжнаціональне і релігійне порозуміння. Павлокомські представники Римо-Католицького Костьолу, що знаходиться поруч цвинтаря, разом зі своїм ксьондзом ще жодного разу не подумалися вийти зі своїми вірними, щоб спільно помолитися на могилах страчених мешканців села, з благ яких сучасні осадники користають.

Відчувається, наскільки тут сильний антиукраїнізм, і хто його тут підігріває. Про повну нормалізацію суспільних настроїв у Павлокомі годі й говорити, як і важко говорити про релігійний екуменізм, ширений у колишній катедрі УГКЦ в Перемишлі, де римо-католицькі ксьондзи на одній із стін зневажливо повісили Тризуб поруч гітлерівської свастики, немає там серпа і молота навіть. Здерли зі святині купол і ширять у її стінах шовінізм. Того забути і не добачити нам не можна. Уряд Польщі, як і зверхники Римо-Католицького Костьола, включно з римським Папою, на ці дії не реагують.

З інших джерел і розповідей окремих людей відомо, що колишні мешканці Павлокоми відзначалися доброзичливістю і працелюбністю. До цього братолюбія закликав їх о. В. Лемцьо, який жорстоко був закатований разом зі своїми вірними відділом Армії Крайової в Павлокомі. Перед о. Лемцьом, парохом УГКЦ, був о. Жарський, який відзначався глибокою побожністю. Він був батьком Зиновії, яка народилася в 1902 році в Павлокомі і в молодому віці вийшла заміж за о. М. Гука й привела йому та Україні трьох синів. Зиновія належала до винятково талановитих жінок. Насільки її чоловік о. М. Гук з апостольською ревністю поширював християнську науку серед своїх вірних, настільки Зиновія була сестрою, мамою і навіть лікарем хворих парафіян. Вона давала, як високо освічена жінка, поради з різних ділянок не лише в самій Іскані. З навколишніх сіл з'їзджалися до неї не лише українці, але й поляки і жиди, щоб Зиновія допомогла в їхньому горі. Вона лікувала всякі недуги різними рослинами, давала медичні поради, вчила: як дотримуватися особистої і загальної гігієни, як годувати і виховувати дітей.

Восени 1945 року з Іскані було насильно депортовано до Советського Союзу більшу частину мешканців села і переселено до с. Корналівка Жидачівського району. Серед них було забрано і Зиновію та поселено разом з кількома родинами з Іскані в с. Коцюбинці. Туга за трьома синами, які боролися в рядах УПА, за чоловіком о. М. Гуком, який був ув'язнений, а також не-

Мирослав

Богдан

Євген

дуга поклали її в могилу 10 травня 1948 року. Похорон Зиновії був багатолюдний. Кожен з присутніх намагався доторкнутися до її тіла, молитися за неї і терпіти біль її долі як власний біль і горе. Це хоронили не звичайну матір, а ту, яка віддала Україні трьох синів – найстаршого Мирослава Тараса (1920-1952), Богдана Зиновія (1922-1981) і Євгена (1924-1952). Родина Гуків подібна до родини Онишкевичів з Угнова, яка також віддала трьох синів – Мирослава, Тараса і Юрія. Таких родин, де кілька синів разом з батьком воювали в рядах УПА, було багато. Їхній героїзм можна порівняти, як у новелі Василя Стефаника, де порівнюється смерть двох синів до смерті Христа – бо сини гинуть в обороні правди, добра і справедливості.

Всі три сини закінчили Українську Перемиську гімназію. Мирослав народився у Павлокомі, коли його мама перебувала у своїх батьків. З молодих років він виявляв велике зацікавлення спортом. Особливо любив грати у футбол, відбиванку, займався легкою атлетикою і плаванням. Його успіхи в спорті були знані від початкової школи й гімназії. Згодом Мирослав студіював лісництво в Познанському університеті, архітектуру у Львівській політехніці і всюди належав до спортивних студентських гуртків.

Перша його професійна праця – це художник-графік у Львові, але працює недовго і з другим приходом большевиків повертається до родини. Одружується з Євгенією Марією у 1944 році, а вже в половині 1945 року він разом з братами Богданом та Євгеном з благословення матері вступає в ряди УПА. Їхня перша підпільна діяльність відома в надрайоні проводу УПА «Холодний Яр», а вже того ж 1945 року Мирослав, під псевдонімом «Григор», призначений окружним провідником ОУН Перемищини. Як мені вдалося встановити під час безпосереднього контакту в Києві з Василем Галасою – «Орланом», Мирослав працював з ним у тіснім зв'язку. За словами «Орлана», «Григор» провів декілька успішних бойових акцій проти польсько-большевицьких окупантів. Відзначався в бою мужністю і був виваженим стратегом.

Після акції «Вісла», за наказом головного командира УПА ген. Тараса Чупринки, «Григор» з іншими провідними воїнами УПА, а в тому і з рідним братом Євгеном – «Рубікон», переходить на терен України і продовжує у винятково складних умовах боротьбу за волю України в московсько-большевицькій окупації. Перебуваючи в Західній Україні, «Григор», виступаючи під псевдоні-

мом «Косач», спочатку працює референтом пропаганди в Чортківському провіді УПА, а від 1948 року очолює підпільну друкарню ОУН-УПА Подільського Краю ім. Ярослава Старуха – «Стяга» (загинув геройською смертю в Монастирських лісах). Друкарня працювала в містечку Товсте на Тернопільщині, в будинку національно свідомої і патріотичної родини Матичків. Ця друкарня діяла понад три роки. У 1951 році енкаведисти підступом оточили друкарню, і схопили її керівника «Косача». Зав'язалася завзята перестрілка. В цій перестрілці гине друг «Хмель» (Василь Мельник), «Ясень» – «Богдан» (Василь Вінтонів), «Славко» та інші. Ця збройна сутичка з ворогом, яка відбулася 7 травня 1951 року, завдала великих втрат українському підпільному рухові. Однак найбільшою втратою було підступне схоплення «Григора» – «Косача», який переніс нечувані тортури від большевицьких окупантів. Советський суд засудив його в 1952 році на смертну кару.

Наймолодший син родини Гуків – Євген – відзначався веселою вдачею. Вже в Іскані малим хлопцем брав активну участь у місцевому драматичному гуртку, вертепі, грав різні веселі ролі. Особливо свій акторський талант він виявив у гімназії в Перемишлі. Після вступу в ряди УПА йому призначено функції референта СБ у провідника «Потопа». Пізніше Євген – «Рубікон» перейшов вишкіл у підстаршинській школі ім. полковника «Коника» і дістав військовий ступінь старшого вістуну, після чого перейшов у безпосереднє підпорядкування провідника «Григора» – свого рідного брата Мирослава. Перебуваючи під зверхністю старшого брата, «Рубікон» виконував різні важкі завдання. При тому брати приховували свої родинні зв'язки, як того вимагала підпільна діяльність.

Обидва брати болісно пережили злочинну акцію «Вісла», яка була в жорстокий спосіб проведена регулярною польською армією. За наказом командування УПА Євген і його брат Мирослав перейшли на терен України. Після переходу брати розділилися. «Рубікон» був призначений у підпілля ОУН, яке діяло на Бережанщині. З братом Мирославом зустрічався дуже рідко. Одного разу брати зустрілися і крадькома відвідали свою хвору матір у Коцюбинцях. Важкі умови боротьби в підпіллі, гостра туга за родиною, краля серця братів-повстанців. Однак вони перед матір'ю приховали свій біль – відійшли жартуючи.

Однак зболене серце матері перестало битися 10 травня 1948 року. За неповністю підтвердженими даними, обидва брати після похорону матері відвідали її могилу, щиро помолилися, і лише можна здогадуватися, що діялося в їхніх серцях. Вони не знали долі дружини Мирослава Євгенії з донькою, де карається, в якій тюрмі перебуває і взагалі, чи ще живий батько. Не знали також і долі брата Богдана – «Скали», який був лікарем в УПА на Закерзонні.

Незважаючи на важкі обставини, брати повернули до підпільної праці. З кожним днем ворог затискав кільце над українським підпіллям. Важко навіть точно визначити місце і час геройської смерті Євгена – «Рубікона». Щодо загибелі «Рубікона», то різні джерела подають розбіжні інформації. Однак, перебуваючи в Бережанах і розмовляючи з місцевими підпільниками, які пережили те страшне пекло, найбільш правдоподібним здається, що восени 1952

року «Рубікон» загинув смертю героя в бою з енкаведистами в околицях Бережан. Після бою окупанти звезли вбитих повстанців, поклали їх у центрі міста на хіднику, де вони майже добу пролежали під таємною охороною енкаведистів, які мали завдання спостерігати за реакцією місцевого населення.

В тому часі, коли Мирослав і Євген боролися з більшовиками, їхній брат Богдан Зиновій – «Скала» перейшов рейдом УПА в Західну Європу.

Всі брати відзначалися високим патріотизмом, відвагою і мужністю в боротьбі з ворогами України. Однак, з огляду на медичну освіту, «Скала» відіграв особливу роль в УПА. Спочатку він виконував обов'язки курінного лікаря в курені «Бурлаки», а згодом був надрайоновим референтом здоров'я і займався організацією Українського Червоного Хреста, перепроваджував цілий ряд курсів з медсестрами в підпільній мережі УПА на Закерзонні. Високо оцінював професіоналізм свого земляка лікаря «Тараса», який був його правою рукою. Численні документи свідчать, що обидва лікарі добре виконували свої обов'язки, організовували підпільні шпиталі, успішно робили складні операції.

Однак після акції «Вісла» і підписання 28 травня 1948 року польсько-чесько-московського договору у Варшаві про спільні дії трьох армій проти УПА, командування УПА приймає вимушене рішення про рейди УПА в Західну Європу. В одному з тих рейдуючих відділів на Захід прибув також доктор «Скала». Крім медикаментів і зброї, він приніс з собою надзвичайно цінний щоденник, що його старанно вів під час свого перебування на становищі лікаря УПА. На Заході він нострифікував свій диплом, щоб узаконити свою лікарську професію. Одружився з доктором Марією Манацькою і разом з нею почав працювати лікарем у США. Від перших днів переходу на Захід, доктор Богдан Гук став членом Товариства колишніх вояків УПА в США і виконував у ньому цілий ряд відповідальних завдань. Писав спогади, статті, співпрацював з редакцією «Літопису УПА», був редактором, дорадником і спонсором окремих видань, пов'язаних з визвольними змаганнями українського народу. Серед його численних праць варто відмітити «Епілог лікаря УПА Богдана Гука – „Скала“», що його поміщено в XIII томі літопису УПА (С. 185-229).

На превеликий жаль, передчасна смерть вирвала з наших рядів др-а Богдана Гука – «Скалу». Внаслідок серцевого удару 18 липня 1981 року помер великий син українського народу. Його похоронено на українському кладовищі у Йонкерсі, штат Нью-Йорк. Помер, залишивши у горі дружину Марію, сина доктора Степана і двох доньок – Зиновію Богданну та Рому, тестя Євстахія Манацького.

Родина Гуків, їхнє життя і боротьба за незалежність України – це один з кращих прикладів відданого служіння рідному народові, посвяти і жертвенности. □

Блянка Єржабкова

Мої спогади про відвідини України

Про чужу країну, яку ми ще ніколи не бачили, проте багато про неї читали і чули, часто складаємо собі певні уявлення. Пізніше, маючи можливість відвідати її, коригуємо нашу уяву. Так само було і в моєму випадку, коли я мала нагоду після 23 років зв'язків з українцями вперше відвідати Україну.

В 1976 році я почала студіювати в Українському Вільному Університеті у Мюнхені і, будучи неукраїнкою, перший раз отримала можливість пізнати українську культуру, історію, літературу, мистецтво та українську мову. Протягом багатьох років, у зв'язку з підготовкою моїх викладів і курсів для студентів філософського факультету, я поглиблювала свої знання в галузі українознавства, зокрема історії української педагогіки та зв'язків українців з їхніми сусідами (передусім з країною мого походження – Чехією).

Після політичних змін у колишньому східному блоці та проголошення самостійної України я не мала нагоди особисто пізнати Україну, хоч про це роками мріяла. У вересні минулого року це стало дійсністю – з нагоди десятилітнього ювілею партнерства між Україною і Баварією на запрошення ректора УВУ проф. Л. Рудницького я взяла участь у міжнародній конференції «Діалог культур: Україна – Баварія» (освіта, культура, економіка) у Львові і виступала з доповіддю «Шкільництво та шкільна політика в Райхс-комісаріаті Україна». Про саму конференцію писала українська преса, а я хочу у формі щоденника поділитися з читачами особистими враженнями з моїх перших і незабутніх відвідин України.

Неділя 12 – понеділок 13 вересня 1999 р.

У неділю о год. 14.00 ми виїхали автобусом з Мюнхену, перетнули Німеччину та Польщу. З радістю, що ми добре витримали цих 28 годин їзди, прибули до Львова в понеділок о 17 год. пополудні до будинку нашого проживання на вулиці Івана Пулюя. При святковій вечері наша делегація УВУ отримала привітання від членів організаційного комітету науково-практичного центру Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України.

Того ж вечора, незважаючи на втому від довгої подорожі, п'ятеро членів нашої делегації поїхали автобусом до міста, щоб відчутися нічну львівську атмосферу. Наша прогулянка переконала нас, що міський центр належить до улюблених місць зосередження громадського та культурного життя. На майданах було дуже живо, відбувався, між іншим, «meeting» для Львівського телебачення на тему «терор». Глибоке враження на мене зробив чудесно освітлений пам'ятник Тарасові Шевченку та фонтан Богоматері, яка є покровителькою міста. Те, що український народ оберігає свої християнські традиції і що зруйнований у комуністичні часи фонтан Богоматері вже в 1997 році був відреставрований, вважаю визначною подією. (З жалем пригадую, що чеський народ зазнав більшого занепаду релігійного життя; так

сьогоднішня держава дотепер не дала дозволу на встановлення відновленої статуї Богоматері, знищеної ще в 1918 році, на староміській площі в центрі Праги, на її первісному місці). Наш перший день у Львові закінчився у кав'ярні «Віденська кава».

Вівторок 14 вересня.

Завдяки організаторам конференції ми мали змогу в перший день ознайомитися з деякими пам'ятками в околицях Львова. Спочатку ми відвідали Олеський замок. У добре відреставрованому замку в дусі італійського ренесансу ми бачили збірку сотень унікальних творів живопису, скульптури, прикладного мистецтва, таких, наприклад, як величезна збірка старовинних ікон, портрети, меблі, великі батальні полотна тощо. Далі ми відвідали ще одну пам'ятку пізньоренесансної архітектури – замок у Підгірцях (бл. 1635 року). На жаль, замок дуже знищений (кілька років тут була розміщена лікарня), і зараз його реставрують. Наша поїздка в околиці Львова закінчилася огляданням гарної дерев'яної церкви в селі Кути, що недалеко Підгірця.

Середа 15 вересня.

Першим пунктом програми нашої делегації була зустріч із заступником голови Львівської обласної ради Ярославом Пітком з метою плянування майбутньої співпраці обох країн в галузі культури і науки.

Пізніше відбулася екскурсія «Архітектурний Львів». Нашу мандрівку середньовічним Львовом ми почали з площі Ринок, оглянули кілька кам'яниць з їх чудесними фасадами, ратушею посередині, чотирма декоративними фонтанами та фігурами грецьких богів, оглянули пам'ятник першодрукареві Іванові Федоріву та навколишні будинки. З сакрального мистецтва, на жаль, за браком часу, ми мали змогу оглянути дуже маленьку частину з великих багатств Львова (до того ж дуже поверхово): церкву Успення Пресвятої Богородиці та монастирський костел Божого Тіла чину отців Домініканців.

Після екскурсії був виступ ректора УВУ на Львівському телебаченні, і при цій нагоді ми відвідали студію телебачення на Високому Замку. На кінець дня мали ще змогу оглянути фасад гарно відреставрованого головного залізничного двірця епохи сецесії, зі скульптурними алегоріями, який нагадує мені головний двірець Праги.

Четвер 16 вересня.

Почалася конференція. Перший день пленарного засідання конференції відбувся у Будинку вчених, тому можна і це вважати дальшим продовженням ознайомлення з архітектурою Львова. Ця надзвичайно цікава будівля є необароковою спорудою. Як ми дізналися, її було запроєктовано в 1897 році для Шляхетського казино у Віденському ательє. Проведення конференції в Будинку вчених в оточенні аркадної ложі, фігур і сходової галереї, різьбленої з дерева, надавало засіданням своєрідної атмосфери.

У зв'язку з 5-річчям Науково-практичного Центру АПН у Палаці культури відбувся урочистий вечір. Для нас, гостей з Німеччини, було надзви-

чайно цікаво побачити і послухати відомі українські мистецькі колективи «Диво-струни», хор «Вірли» і танцювальний ансамбль «Юність».

П'ятниця 17 вересня.

Другий день конференції відбувся у навчальному корпусі професійно-технічного училища. Після закінчення програми для нашої делегації була організована ще одна прогулянка. Цього разу до Брюховичів біля Львова, де в чудовому ресторані «Колиба» зустрічалися недавно президенти країн Східної Європи. На згадку про ці зустрічі імена президентів вирізьблені на кріслах. Жартуючи, ми сфотографувалися з кріслами наших президентів – я з «Вацлавом Гавелом», інші учасники конференції з «Леонідом Кучмою». Конференція закінчилася спільною вечерею, з багатьма тостами і виступом ансамблю «Диво-струни».

Субота 18 – неділя 19 вересня.

Після сніданку усі учасники конференції роз'їхалися, дехто вже додому, дехто залишився у Львові ще приватно. Також і моє перебування в Україні не завершилося закінченням конференції – навпаки, я мала змогу пізнати ще одну частину України – Івано-Франківську область, яка гордиться своєю культурно-історичною спадщиною. Спочатку я відправилася у Карпати. Тут відвідала дві курортні місцевості – Яремче, яке має славу туристичної столиці Карпат, і Ворохту – столицю зимових видів спорту з комплексом трамплінів. Гарний є водоспад на річці Прут у Яремчі, ресторан «Гуцульщина» в гуцульському стилі та у Ворохті перлина гуцульської архітектури – Церква Різдва з 1615 року. У Криворівні – селі, де протягом століття бували і відпочивали десятки видатних представників української культури і мистецтва, і яке тому називають «Карпатськими Атенами», мала змогу відвідати літературно-меморіальний музей Івана Франка в будинку, де письменник у 1901-1914 роках відпочивав майже щоліта. Ми мали змогу ходити по кімнаті, де перебував Іван Франко, сидіти на кріслі та за бюрком, де він писав, що справило на нас незабутнє враження. За 14 кілометрів від Криворівні ми оглянули гарне Верховинське лісництво з музеєм.

Побувати на гуцульському весіллі – можна вважати за щастя. Гарна пара, наречена та наречений, 16 пар друзів і дружок, майже всі в чудесних гуцульських строях, на святково прибраних конях – це не можна бачити щодня. При огляданні нової православної церкви ми потрапили також на хрестини. Прогулянка карпатським лісом при сонячній погоді та збирання грибів (кілька білих також знайшли) були гарним закінченням цього тижня. На додаток до всього, що я там бачила, хочу ще сказати, що і гарне спілкування – нас було п'ятеро – відіграло не останню роль у успішній поїздці в Карпати.

Понеділок 20 вересня.

Від понеділка протягом п'яти днів я була гостею Івано-Франківського інституту післядипломної освіти педагогічних працівників (ІПОП) на запрошення його ректора, кандидата педагогічних наук, доцента Богдана

Скоморовського. Колишній Станиславів, один з найбільших культурних осередків на заході України, своєю архітектурою Ренесансу мене захопив. Тут я дізналася, що за оригінальність Івано-Франківськ інколи називають побратимом Львова.

Перші два дні були повністю присвячені науці та ознайомленню з науковими інституціями. Цього тижня в ІПОПП відбувався курс підвищення кваліфікації вихователів дитячих садків, де я читала доповідь про дошкільне виховання в Німеччині, яка закінчилася довшою дискусією. Також у Прикарпатському університеті ім. В. Стефаника, на прохання проф. Б. Ступарика, завідувача катедрою історії педагогіки, я читала лекцію з історії педагогіки для студентів 3 і 4 курсів.

Пополудні я мала змогу під керівництвом та милою опікою пані Галини Мишасті, завідувача лабораторією дошкільного виховання ІПОПП, ознайомитися з дошкільними закладами Івано-Франківської області. Мене гарно привітала у першому садку «Бджілка» його завідувач пані Лариса Івасів. Цікаво для мене тут було дізнатися, що і в Україні вихователки використовують систему італійського педагога Марії Монтесорі і включають до своєї праці те, що вважають добрим і корисним для дітей. Ще багато цікавішим було пізнання цих дуже милих і приємних дітей, і те, як вони вміють сердечно привітати гостей, представитися і опісля продовжувати свої забави.

Вівторок 21 вересня.

Свято Різдва Богородиці. Цей день був робочим, але святкову атмосферу можна було відчувати майже на кожному кроці. В інституті співпрацівники, а також люди на вулиці, сердечно віталися та бажали один одному гарного свята. Я мала змогу перебувати в дитячому садку (ясла-садок) «Гуцулочка». Тут відразу зрозуміла, що це для мене буде не лише екскурсія цією установою, але й справді гарне святкування цього визначного релігійного свята. Біля дверей чекала мене перша несподіванка – п'ятирічна дівчинка, одягнена в чудовий гуцульський стрій, привітала мене за українським звичаєм хлібом і сіллю на вишиванім рушничку. При святкуванні діти були одягнені в гуцульські строї, танцювали, співали, проводили ігри, а 8 виховательок у гуцульському вбранні виконали гуцульський танець. Центром уваги були, звичайно, присутні там Марії – двоє дітей і чотири працівники садочка. Програму святкування вела (з промовою про значення Божої Матері в християнській традиції та про значення імені кожної людини) помічниця завідувача садком пані Світлана Головенко. Ім'я цього садка «Гуцулочка» обрано не випадково, і воно йому робить честь. У цьому справді національному садку можна знайти тісне сполучення українського народу зі своєю народною традицією, відчути гуцульську культуру, звичаї тощо. Переходячи з однієї групи до іншої, я не могла на них надивитися. Діти тут мають для своїх ігор все те, чим століттями живуть гуцули: їхні робочі матеріали, предмети, яких вживають щодня у гуцульських хатах у різних життєвих обставинах, навіть іграшкові тварини. Неможливо повірити, що це створено руками виховательок, що показує їх любов до дітей і творчий талант. Після обіду мала я ще змогу ог-

лянути рекреативну частину Івано-Франківська – міський парк ім. Шевченка з озером і стадіон «Кристал».

Середа 22 вересня.

До ІПОПП прибули репортери з телебачення. Після звітування про цілі і завдання інституту та огляду виставки творів прикладного мистецтва вихователек з природного матеріалу я була запрошена на інтерв'ю, щоб розповісти про свої враження з відвідин дошкільних установ у Івано-Франківську. При цій нагоді я мала змогу познайомитися з одним із проректорів ІПОПП доц. Вячеславом Русолом.

Далі була запланована поїздка до Галича, бо організатори (або «гостинні хазяї») мого побуту вважали, що мені неможливо повернутися з Галичини не побачивши Галич. Таким чином я мала змогу відвідати село Кринос, колишній центр стародавнього Галича, побачити розкопаний фундамент Успенського собору, музей і пам'ятний знак «Давній Галич». З цікавим викладом молодого екскурсовода ми оглянули ще у самому Галичі церкву Різдва Христового та Дністер з мостом.

При дальшому огляді дитячих садків цієї області нас супроводжувала пані Олена Корнійчук, методист районного відділу освіти. Вперше ми приїхали до садка «Дзвіночок» у Галичі, який був для мене цікавий тим, що мав справжній Музей історії України, влаштований так, щоб його експонати були пристосованими і дохідливими для дітей дошкільного віку.

Я також гостювала у дошкільній установі «Пролісок» у Бурштині, який можна назвати садком у центрі ботанічного парку. Такого багатства квітів і рослин у городі цього садка я ще ніколи не бачила. Безумовно, це можливе тільки завдяки ентузіазмові завідувача садком пані Ганни Чучвари та вихователек. Таким чином у садку заохочують дітей доглядати за рослинами, любити і берегти довкілля.

У селі Залуква відвідала садок «Теремок», з гарним майданчиком для забав. Усе зроблено в основному руками батьків.

Під час відвідин дошкільних установ України я переконалася не тільки в доброму їх рівні та у фаховій праці вихователек, але мала також змогу побачити сердечність, щирість і надзвичайну гостинність у цих установах. У такому ж дусі виховуються тут і діти.

Четвер 23 вересня.

Це останній день мого перебування у Івано-Франківську, в який було заплановано оглянути місто і його пам'ятки детальніше. Це було справді можливе, оскільки моїм супутником цього дня був історик Ярослав Треф'як, доцент катедри методики викладання навчальних предметів ІПОПП, від котрого я дізналася багато цікавого про історичні постаті Прикарпаття, зокрема про галицьких князів Володимирка, Ярослава Осьмомисла, Романа Мстиславича, Данила Галицького, легендарну Роксолянку, Олексу Довбуша і багатьох інших. Після розмови з директором обласного краєзнавчого музею Михайлом Паньківим я оглянула цей музей, розміщений у ратуші. Тут

є багато цікавих експонатів, між якими – зразки гуцульських народних виробів, зокрема кераміка.

Також музей освіти і шкільництва, який розташований у будинку Прикарпатського університету, вважаю для себе науковим надбанням. Експонати і компетентний виклад директора музею висвітлювали різні етапи шкільництва області і намагання вчителів та народних будителів втримати українську мову в школах також у часах окупації.

Пізніше пані Галина Поніпоняк, методист лябораторії управління освіти ІПОПП (з нею я спілкувалася в Карпатах), показала мені визначніші пам'ятники міста: недавно споруджений пам'ятник Іванові Франку, музично-драматичний театр ім. Івана Франка, парафіяльний костел, катедральний собор св. Воскресіння. Пізнання щоденного життя, тобто відвідини базару та центрального ринку, належать також до цікавих місць у кожній країні світу. Згодом я познайомилася з другим проректором ІПОПП доцентом Мироном Вільшуком. День закінчився святкуванням дня народження доцента Ірини Коновальчук, завідувача катедрою психології і соціології освіти ІПОПП, якій я вдячна за опіку під час мого перебування в гуртожитку інституту.

П'ятниця 24 вересня.

День мого прощання з ІПОПП та Івано-Франківськом взагалі, відвідини якого залишаться добрим спогадом. Моя подяка передусім ректорові ІПОПП доцентіві Б. Скоморовському. Попри те, що я побачила багато пам'яток культури, відвідала ряд педагогічних установ, я також пізнала щирість і гостинність українського народу. Я зустріла в Івано-Франківську багато милих, добрих і мудрих людей, спілкування з якими вважаю найбільшою вартістю моєї поїздки в Україну та дуже корисним для мого особистого розвитку.

Ще того самого дня я відвідала у Львові музей Соломії Крушельницької. У сімох експозиційних залах будинку на вул. Крушельницької, який належав цій славетній і неперевершеній у музичному світі оперній співачці кінця ХІХ – першої чверти ХХ століття, мене супроводжувала пані Ірина Лужицька, заступник директора музею, з якою я познайомилася під час її стипендійного перебування у Мюнхені. З нагоди 127 річниці від дня народження Соломії Крушельницької у п'ятницю відбувався концерт, присвячений співачці. Оперні арії та народні пісні з її репертуару виконували студенти Львівської консерваторії ім. М. Лисенка.

Субота 25 – середа 29 вересня.

За кілька днів до мого від'їзду з України я продовжувала знайомитися зі Львовом. Передусім мене цікавив музей етнографії та художнього промислу, який розташований в одному з найгарніших будинків на проспекті Свободи. Цей музей вважається одним з найбільш спеціалізованих етнографічних музеїв Європи та одним з найбагатших музеїв декоративно-ужиткового мистецтва в Україні (біля 85 тисяч експонатів). Постійну експозицію, яка включає розділи матеріальної та духовної культури, зокрема господарські заняття, народні художні промисли, інтер'єри народного життя різних ет-

нічних регіонів України мені показувала пані Оксана Ходак, за фахом етнограф, яка багато років працювала в музеї.

Не менш цікавим є унікальний аптека-музей на вулиці Друкарській.

З монументальних церков Львова мала змогу побачити тільки дві: латинський катедральний собор (частково на реставрації) з чудовою каплицею Боїмів та Бернардинський костел св. Андрія Первозванного. Ця церква, в якій у комуністичні часи був склад медикаментів, збереглася з цієї причини в досить доброму стані.

Великим переживанням для мене була можливість оглянути Львівський оперний театр і бути присутньою на опері Пуччіні, «Мадам Баттерфляй». Будинок належить до найпривабливіших у львівському урбаністичному ландшафті, передусім завдяки своїй ренесансно-бароковій образності.

Я мала намір оглянути ще багато більше, проте мусіла скоро визнати, що багатогранне архітектурне середовище – Львів, яке сформували різноманітні стилістичні напрямки європейського мистецтва XIII–XX століть, у числі 2000 пам'яток, неможливо оглянути під час одних відвідин. У Львові я зустрілася з надзвичайною гостинністю української хати. Придбати сувеніри для родини не було важким завданням: я купила дещо з прекрасної гуцульської кераміки, кілька компакт-дисків з українською музикою (народні пісні і модерні групи), вишивану блузку для дочки, а для себе мистецьку і фахову літературу. На жаль в Україні є набагато більше російської літератури, і навіть продавці на питання про українські книжки показують літературу російську.

На кінець моїх спогадів хочу ствердити, що мої відвідини України не були б такими цікавими, гарними і успішними, якби я досить вільно не володіла українською мовою. Тому хочу висловити сердечну подяку всім тим професорам УВУ, які мене 20 років тому заохочували вивчати українознавство, підтримували мене під час моїх початкових студій української мови, з терпінням допомагали мені й таким чином спричинилися до того, що мої відвідини України стали незабутнім переживанням та однією з найгарніших моїх подорожей по світі. Кращої від неї годі собі уявити. □

Іван Гавдида
Роман Матейко

Щедрий ужинок українознавців

Виповнилося 10 років катедрі українознавства Тернопільської академії народного господарства, яка виникла чи не першою серед вищих закладів освіти України (30 серпня 1990 року) і стала знаменням нашого доленосного часу, важливим чинником процесу новітнього українського державотворення. Є слушна нагода підбити бодай деякі підсумки пройденого українознавцями шляху.

Новоутворену катедру очолив ветеран Академії, заслужений працівник освіти України, професор Богдан Лановик. Завдяки його зусиллям поступово сформувався діяльний колектив людей, надхнених високою національною ідеєю. Серед них – 4 професори, 4 доценти, 4 старші викладачі, 2 викладачі. Досвід ветеранів поєднується з енергією молодих перспективних фахівців. Нове поповнення кадрів українознавців готується в аспірантурі, яка вже 8 років діє при катедрі. Її відкриття стало конкретним проявом творчого неспокою, організаторського хисту професора Б. Лановика. Під його керівництвом підготовлено 6 кандидатів наук. Серед них Олег Герман – проректор Тернопільського технічного університету, Володимир Чайковський – завідувач катедрою українознавства та філософії Тернопільської медичної академії, Оксана Гомотюк і Микола Лазарович – доценти нашої катедри. Їхні дисертаційні роботи присвячені актуальним проблемам історії визвольних змагань українського народу та української еміграції, а також кооперативного руху на західноукраїнських землях. Над дисертаційними дослідженнями зараз працюють 5 аспірантів та один пошукач.

Чільне місце в багатогранній діяльності катедри українознавства займають питання методичного забезпечення навчально-виховного процесу. Адже на перших порах для самостійної роботи студентів практично не було навчальної літератури. Тому викладачі-українознавці з самого початку енергійно взялися за підготовку посібника з історії України, який відповідав би сучасним вимогам. Така книга, написана на основі наукової концепції М. Грушевського, через кілька місяців уже була готова до друку. Хоча вона плянувалася для майбутніх економістів з Тернополя, нею скористалися студенти всієї України. У 1991 році Міністерство освіти видало цей посібник кількатисячним тиражем. Згодом він шість разів перевидавався із значними змінами та доповненнями. Останнє його видання, підготовлене професорами Б. Лановиком, З. Матисякевичем та доцентом Р. Матейком, появилось на початку 2000 року в київському видавництві «Знання». Вийшли перероблені варіанти «Історії України» для учнів загальноосвітніх шкіл та середніх спеціальних навчальних закладів. Усього за неповних 10 років українознавці з Академії опублікували 30 підручників, посібників і методичних матеріалів. У тому числі книгу «Україна і світ: історія господарства від первісної доби і перших ци-

вілізації до становлення індустріального суспільства» під редакцією професора Б. Лановика, яка 1994 року вийшла в київському видавництві «Гене́за» і здобула позитивну оцінку як студентів, так і критиків-фахівців. Українознавці Тернопільської академії народного господарства під керівництвом професора Б. Лановика підготували підручник «Історія господарства: Україна і світ», який наприкінці 1995 року видрукувано у видавництві «Вища школа». Цей підручник, адресований студентам вищих навчальних закладів, було визнано одним з кращих серед поданих на конкурс, який проводили Міністерство освіти України й Міжнародний фонд «Відродження» в рамках програми «Трансформація гуманітарної освіти в Україні». Книга створена на основі новітніх досягнень історичної науки й узагальнює величезний досвід господарського розвитку світу та України. Вона допомагає краще зрозуміти сучасний стан української економіки, визначити її перспективи, ціннісні орієнтири. У 1997 та 1999 роках побачили світ друге і третє видання цього підручника. Помітними подіями в науково-методичній роботі катедри стали видання двох посібників з економічної історії, підготовлених професором Б. Лановиком, доцентами М. Лазаровичем та В. Чайковським.

Новаторським характером відзначається посібник «Історія української еміграції», підготовлений колективом авторів під керівництвом проф. Б. Лановика, який випустило у світ видавництво «Вища школа» 1997 року. Його публікація була приурочена до II Всесвітнього конгресу українців. Через два роки появилася друге, перероблене та істотно доповнене видання цієї книги під назвою «Українська еміграція: від минувшини до сьогодення». Воно привернуло увагу не тільки української, але й закордонної громадськості. Позитивні рецензії на книгу помістили на своїх сторінках лондонський «Визвольний Шлях» та американська «Свобода». Логічним її продовженням став посібник «Внесок української еміграції в розвиток національної та світової культури», який побачив світ у травні 2000 року. Він, сподіваємося, займе помітне місце в історіографії української еміграції. Назріла необхідність створення при кафедрі науково-дослідного інституту для поглибленого вивчення цієї важливої і складної проблеми.

Уже протягом кількох років кафедра видає науковий збірник «Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє» (головний редактор – проф. Б. Лановик). У п'яти його випусках опубліковано десятки цікавих розвідок не тільки з актуальної історичної тематики, але й з проблем літературознавства, економіки, філософії. Недавно почала виходити бібліотека щорічника «Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє». Першою в цій серії появилася монографія доцента М. Лазаровича «Українські січові стрільці: національно-політична та культурно-просвітницька діяльність». Завдяки зусиллям катедри, зокрема професора Б. Лановика і доцента Р. Матейка, отримали друге життя книги К. Левицького «Українські політики Галичини» та С. Підгайного «Українська інтелігенція на Соловках». Сучасний український читач сприйняв їх з неабияким інтересом.

На рахунку катедри українознавства три програми з курсів історії України та історії народного господарства, одна зі спецкурсів – історії української

еміграції, яка опублікована під егідою Міністерства освіти України й адресована вищим навчальним закладам.

Професор Б. Лановик і сам плідно працює на науковій ниві. У його активі 20 монографій, підручників, посібників, 30 методичних розробок, понад 130 інших наукових праць.

Предметом постійної турботи колективу катедри є вдосконалення не тільки змісту, але й форми викладання українознавчих дисциплін. У практиці роботи викладачів увійшли лекції-діалоги, «круглі столи», прес-конференції, створення проблемних і дискусійних ситуацій, обговорення зі студентами найновіших українознавчих публікацій. Добре зарекомендували себе індивідуальні завдання майбутнім економістам. Виконуючи їх, юнаки та дівчата набувають навичок пошукової роботи, краще пізнають драматичну минувшину західноукраїнських земель, рідних міст і сіл, життєписи визначних земляків, історію своїх родів, а зібрані матеріали використовують для підготовки доповідей і рефератів.

Кращі студентські доповіді та реферати після серйозного доопрацювання переростають у наукові роботи, з якими їх автори виступають не тільки в рідній Академії, але й за її межами. Наприкінці квітня 1998 року теперішні третьокурсники Наталя Гуцайлук, Романа Маланчук, Надія Кубай, Неля Телеванчук взяли участь у міжнародній науковій студентській конференції, яка відбулася на базі національного університету «Київський політехнічний інститут». Усі доповіді студенток були цікавими, змістовними і дістали схвальні оцінки. А Неля Телеванчук за роботу «Перші кроки ЗУНР на Тернопільщині» здобула другу премію. Добре враження справила доповідь п'ятикурсниці Оксани Ілик на науковій конференції в м. Стрий на Львівщині, присвяченій 90-річчю українського кооперативного молочарства, 19 травня 1998 року. На багатому фактичному матеріалі студентка досить переконливо висвітлила тему «Андрій Палій – видатний український кооператор». Цікаві думки висловила четвертокурсниця Наталя Спасів і третьокурсниця Романа Маланчук у передачі обласного радіо «Тернопільська учнівська „Громада“: сторінки історії та сучасність», яка прозвучала у вересні 1998 року. Заохочувані своїми наставниками-українознавцями, студенти зібрали багато цікавих і цінних експонатів для майбутнього музею Академії.

Кращому засвоєнню українознавчих дисциплін сприяють зустрічі студентів з учасниками визвольних змагань, представниками західної української діаспори, творчої інтелігенції Тернопілля. Добрі враження у майбутніх економістів залишають екскурсії в Тернопільські музеї, поїздки на місця історичних подій. Назавжди запам'ятовуються студентам тематичні вечори, присвячені великим українцям – Тарасові Шевченку, Михайлові Грушевському, Іванові Пулюю, Дмитрові Вітовському та ін. Багато педагогічного хисту, душевної теплоти вкладає в їх підготовку та проведення старший викладач Оксана Стаднічук.

Використовуючи ці та інші (як традиційні, так і нетрадиційні) методи навчання, більшість викладачів катедри виробили свої «творчі почерки».

Наші перші здобутки викликали зацікавлення в Міністерстві освіти, серед українознавців багатьох вищих навчальних закладів України. Професор Б. Ла-

новик та інші члени катедри охоче діляться «таємницями» здобутих успіхів зі своїми колегами з різних кінців України. З його ініціативи та при безпосередній активній участі у вересні 1991 року на базі нашої катедри відбулася Всеукраїнська науково-методична конференція «Викладання українознавчих дисциплін в економічних і технічних вищих навчальних закладах». Тези доповідей і виступів були заздалегідь опубліковані в збірнику. Учасники конференції безплатно отримали навчальні посібники та методичні розробки, підготовлені викладачами катедри українознавства. Продовженням цієї традиції стала проведена в 1996 році Міжнародна наукова конференція «Українська еміграція в історії та літературі». Велике зацікавлення учасників і гостей викликала наукова конференція «Роля християнства в розвитку української та світової науки, освіти, культури», присвячена 2000-літтю Різдва Христового. Вона відбулася 27 січня 2000 року з участю представників різних релігійних конфесій, національно-патріотичних політичних партій. Від 1990 року катедра провела дві міжнародні та три всеукраїнські конференції, які викликали чималий резонанс серед громадськості.

Українознавці Академії налагоджують дружні взаємини з українським культурним товариством «Берегиня», що працює на базі Киргизького національного університету. Недавно вони надіслали своїм киргизьким колегам бібліотеку навчально-методичної літератури з української мови. «Ми завершуємо створення навчального кабінету україністики, – розповідається в листі з далекої Киргизії, – на цій базі відкрили недільну школу, в якій навчається 16 дітей, заснували постійно діючі курси з української мови для дорослих...

Ще раз велика подяка за підтримку».

Катедра відома в багатьох навчальних та наукових закладах на Заході. Її гостями були Юрій Мушинка зі Словаччини, Володимир Косик з Франції, відома українська письменниця та художниця з Канади Ліда Палій. Тернопільські українознавці готові розвивати творчу співпрацю зі своїми закордонними колегами, громадськими та культурно-освітніми інституціями і чекають на конкретні ділові пропозиції.

Українознавці Академії не стоять осторонь громадсько-політичного життя Тернопільщини, всієї України. На базі катедри 26 травня 1996 року створено Тернопільське територіальне відділення Всеукраїнського наукового та професійного товариства ім. М. Міхновського, яке з самого початку розгорнуло діяльну організаційну, наукову та пропагандивну роботу. За останні чотири роки здійснено цілу низку різноманітних заходів, спрямованих на прискорення процесів українського державотворення. Викладачі-українознавці беруть участь у діяльності політичних партій, зокрема Конгресу Українських Націоналістів, у проведенні виборчих кампаній, відзначенні всеукраїнських державних свят, ювілейних дат. Їх пристрасне, правдиве слово часто лунає по обласному радіо й телебаченні, зі сторінок тернопільської преси.

Таким чином, незважаючи на те, що катедрі українознавства з Тернополя виповнилося тільки 10 років, її досягнення вагомі. Правда, не обходиться без труднощів, окремих невдач. Та, віриться, вони не спинять людей неспокоїної вдачі, а ще більше загартують їх. Адже попереду напружена творча праця, нові здобутки. □

Володимир Погребенник

Українська поезія на історичних шляхах (XI-XIX ст.)

Пошуки першовитоків чистого і цілющого джерела української поезії відішлють насамперед до фолкльорної криниці та книги книг – Біблії. Саме вони віддавна живлять красне письменство довершеною лірикою народної пісенности і любовної поеми «Пісня пісень», епічними переказами й казками тощо, багатющим «статутним капіталом» сюжетів, мотивів, образів і тропів. Художня словесність давньої Руси-України прикметна героїчним розкрилям билин про богатирів, від Святогора до Дюка Степановича та про Володимира Красне Сонечко; афористичною мудрістю збірників на зразок «Пчолы» (популярний із XIII до XVIII століття); українознавчо-патріотичним характером літописів і т. п. Найвидатніша пам'ятка давньоукраїнського письменства, «Слово о полку Ігоревім», – не тільки національний шедевр рівня німецького епосу «Пісня про Нібелюнгів» чи французького «Ролянда», не лише свідчення високого рівня тогочасної дружинної і книжної поезії. Це ж, окрім усього, художній архитвір справжньої «стилістичної розкоші» (Д. Чижевський). Поема випередила свою пізнішу добу монументального стилю Київської держави символічністю стилю та його орнаментальністю, співузгодженістю «природа – людина», багатством ритміки і звукопису, стала оригінально-українським «виквітом прастарої візантійської культури» (М. Грушевський), ожила в пізніших художніх інтерпретаціях.

Істотний вплив на пізнішу поезію справив, наприклад, і Галицько-Волинський літопис. Уведені до нього свідчення про славного й гордого співця Митусу чи патріотична легенда про вшан-зілля, що досі полонить читачів, стали засновком поетичних писань М. Костомарова, І. Франка, М. Вороного, О. Олеса, М. Чернявського, Л. Мосендза й ін. Паралельно з літературною гілкою поетичного дерева з XV-XVI століття розбуяла інша – фолкльорна. Високопоетичні історичні пісні та думи кобзарські (козацького й невільницького циклів, особливо твори про Байду і Ганжу Андибера, Хмельницького, Марусю Богуславку, бранців у турецькій неволі та братів-утікачів із неї) заслужено забезпечили українській народній творчості одне з перших місць у світі та посприяли розвитку «книжної» літератури. Загальноєвропейським явищем є також українська новолатинська поезія XVI століття – писані мовою Ціцерона «пісні» Павла Русина, патріотична поема «Роксолянія» С. Кленовича, твори С. Пекаліда й ін. Розбудові поезії в цей період прислужились як розвій науки, так і ширення музичного мистецтва – творчість кобзарів, лірників, середньовічних школярів і студентів, мандрівних дяків (жанри канта, псальми). Віршотворство поступово робилося більше позацерковним, не вивільняючись від християнського змісту. Дуже важливим національним фактором залишається історична пам'ять, волелюбність по-

езії (прикладом – історичні силабічні вірші К. Саковича «на жалосний погреб» Сагайдачного), зв'язки її з дійсністю, що примножуються. На межі століть з'являється перший в українській літературі римований твір – «Хто йде...» (1575) лучанина Івана Жоравницького, пишуться вже й силаботонічні вірші, близькі до народних. А в епоху бароко вдосконалення поетичного ремесла здобуває вітчизняну теоретичну основу: виникає перша «Книга поетичного мистецтва» (1637), згодом і «Кастальське джерело», «Ліра» (80-90 роки того ж століття). Розширюється коло творців літератури віршем. Не цураються поезії, цієї далеко не тільки «художньої іграшки», найвищі посадові особи. Так, Мазепа вже гетьманом написав «Думу» («Всі покою шире прагнуть...») та «Пісню про чайку-небогу». У цих творах багато смутку через долю України і брак єдності серед її синів, котрі «самі себе звоювали», звучить заклик оборонити вольності козацькою шаблею. Важко переоцінити актуальність цих убраних у поетичні шати політичної зіркости, високої національно-патріотичної свідомости автора.

Взагалі барокова поезія, попри застарілу, як на нинішні мірки, мову, багата строфікою (знала близько 150 різних строф), жанрами (розмаїті духовні й «світові» пісні, філософські медитації, національні «ляменти» і «плачі», емблематичні й епіграматичні вірші, дидактична і курйозна творчість). Зросла увага до художньої форми й експериментів із нею, до звукових ефектів робить лірику бароко предтечею літературної модерні початку ХХ століття. Ланкою, що сполучила давню і нову добу нашого письменства, стала поетична спадщина письменника-філософа Григорія Сковороди. Це тридцять віршів 1753-1785 років, об'єднаних у збірці «Сад божественних пісней, прозябший із зерн Священного писанія». Провідні в ній – мотиви уславлення Христа, любови до нього й посвяти себе йому, піднесення чистого сумління людини і здолання пристрастей суєтного світу (відбиті в «Пісні 10-й» – знаменитому вірші «Всякому городу нрав і права»). Афористично стверджуючи в книжці загальнолюдську моральну науку на всі часи, Сковорода високо підніс особисту свободу і державну «вольность». Ода «De libertate» («До свободи») називає й славить як її батька «героя Богдана». Багатообдарована людина ренесансного типу, мандрівний філософ подекуди ритмізував навіть свої прозові байки.

Органічним результатом розвою барокового письменства була поема «Енеїда» Івана Котляревського. З нею традиційно пов'язувалося новонародження українського художнього слова, входження у свої права силаботонічного віршування (хоч усі його розміри є в Сковороди) і навіть – за Франком – відродження рідного народу. Твір водночас героїчний і комічний, «Енеїда» цінна як енциклопедія українських старожитностей, явище народної сміхової культури, вияв патріотичної гордості Гетьманщиною та потугою її регулярних козацьких полків, критичности до Олімпу самодержців. «Енеїда» – це й свого роду «плач крізь сміх» над неволею колись великого і державного народу. В цій поемі багатющого мовостилу надії на краще майбутнє батьківщини пов'язані з ідеєю автономії, здатної допомогти

українцям «удержати на вічне врем'я імення, мову, віру, вид». Тож Котляревський підсвідомо став тим голосом народного духу, що прагнув відродження. Його «Енеїда» дала імпульс початку нового білоруського письменства, багатьом українським мистцям, а також увела передромантичні мотиви в сполучі з просвітницькими та в класицистичній оболонці.

Особлива роль в пробудженні українства, постанні національного руху та письменства належить літературному романтизмові. Він знаменував собою підвищення ролі людини в поезії, безмежності природи, увагу до минулого в народному житті, вищу міру символізації зображуваного. Поезія стала святою скрижаллю національного духу, вчителькою в бутті. Її ж творці, вільні від регламентації усталеними нормами, прибирали на себе функції провідника-пророка. Вповні виконав їх Тарас Шевченко – чи не найбільший геній світового письменства, духовний батько відродженого завдяки його слову українського народу. Неоціненна спадщина поета понад усе – національна святиня й уселюдський скарб, Новий Заповіт рідному народові й усьому культурному космосу.

Феноменальним був творчий дебют Шевченка – його перший «Кобзар». Виданий 1840 року в Петербурзі друкарнею Є. Фішера, він цією назвою та вміщенням на фронтиспісі офортom художника В. Штернберга «Кобзар з поводирем» заманіфестував єднання з національною співацькою традицією українців. Автор ототожнив себе з безталанним, як власний народ, співцем – носієм історичної пам'яті та волелюбства, творцем незрівнянних дум. Саме такими виразниками народних сподівань, речниками правди і волі з дитинства ввійшли у свідомість Тараса кобзарі, про яких Європа довідалася з польських хронік іще XV-XVI століття (тут згадано Чурила, Тарашка). Маленька перша книжечка, що представила ранню добу поетової творчості вісьмома «думками», баладами, посланнями й поемами, відразу, за прекрасними словами Франка, «відкрила немов новий світ поезії, вибухла мов джерело чистої, холодної води, заяснила невідомою досі в українським письменстві ясністю, простотою і поетичною грацією вислову». З творів першого «Кобзаря» немов радіусами розходяться основні мотиви й образи Шевченкової творчості різних років, наприклад, України степів і могил – обідраної сироти, чорного російського орла над козацькою волею, поетизації національної героїчної романтики та невмирущих рідних думи і пісні. Ця щасливо нововідкрита молодим поетом для рідного письменства творча перспектива, включивши неприкрашену аналізу сучасної дійсності народу, визначила основні особливості змісту і форми нашого художнього слова на довгі десятиліття. Тож «Кобзар» 1840 року, охопивши не тільки славу і могили минулого, а й перспективи випрямлення українцями вільних крил, запалив те поетичне світло, при яким «стало видно по всій Україні, куди кожен мусить простувати» (П. Куліш).

За життя Шевченка його підцензурні твори під назвою «Кобзар» виходили ще 1844 року (теж із цензурними вилученнями) та 1860 року. Невиданим залишився «Кобзар» 1847 року, передмова автора до якого вмістила рево-

люційні, для свідомості тих українців, які вважали себе синами російської «отчизны общей», самостійницькі слова: мовляв, не слід українцям перейматися глузуваннями недоброзичливих до української літератури російських критиків типу Белінського – треба плекати національні свідомість, культуру («на москалів не зважайте. В їх народ і слово, і в нас народ і слово»). За царизму аж до 1907 року сяк-так виходили лише ранні твори поета. Найгостріші з його писань ширилися в списках нелегально й спричинилися до арешту і жорстокого вироку кирило-методіївському братчикові. Повнішим та некупюрованим «Кобзар» з'являвся за кордоном – у Лейпцігу, Женеві, Львові, Варшаві. Показовий факт: коли після заслання Шевченко готував збірку своїх творів (у 1847-1857 роках видавати їх було заборонено), цензура не дозволила назвати її «Поезія» і залишила попередній заголовок. У післяромантичну добу це було вже певне принижуюче прирівняння національного генія і пророка до звичайного сліпого мандрівного народного співця, яким охоронці самодержавства вважали кобзаря. І хоч означення Кобзарем уже давно пристало до великого Тараса, його нащадкам варт, як писав не так давно словацький україніст М. Неврлий, обмежити вживання слова (як і Каменяр – щодо Франка), зокрема за межами України. В цій антології воно збережене не стільки з видавничих міркувань, скільки задля підкреслення на противагу фальсифікаторським підходам царського і советського часів сонячного волелюбного духу патріотичного «романтичного націоналізму» (Франко) повного «Кобзаря», задля акцентування животворно-ферментуючого впливу Шевченкової Музи на українську поезію XIX-XX століття, надихаючого значення мотивів епохальної збірки для малярства, музики тощо.

Гуманізм і тираноборство Шевченка, морально-етична й етнопедагогічна цінність його лірики й ліро-епосу, історіософська прозорливість і щирість релігійного чуття, новаторські експерименти з жанрами і стилями, образами і мовою, метрами і ритмами забезпечили вершинність його індивідуального внеску та всього українського романтизму. Його розвиток на сході (харківська й київська школи) та заході України (від «Руської трійці» до «буковинського Кобзаря» Ю. Федьковича) явив китицю талантів. Серед пересемників Шевченкової кобзи першочергово варті згадки його приятель і видавець-дослідник Пантелеймон Куліш, тонкий лірик Леонід Глібов, поети зболеного національного чуття Степан Руданський і Анатоль Свидницький, романтик і реаліст Михайло Старицький, автори гімнів О. Кониський і П. Чубинський, лірики-«народники» Іван Манжура, Павло Грабовський і Борис Грінченко.

Зосібна Куліш іще у «своєрідній, живій» (Д. Чижевський), яких небагато, збірці «Досвідки» (1862) поемами і «думами» підхопив мотиви козацької слави, розбудував символічно-трагедійний образ України в патріотичному ключі. Впливи Шевченка не завадили Грінченкові назвати цю книжку кращою після «Кобзаря». Наступна Кулішева збірка, «Хуторна поезія» (1882), попри частий у ній критичний щодо козацько-гайдамацького «руїництва», навіть рідного народу тон, мала характер національно-культурницького маніфесту, що окреслював шляхи відродження України. Так, у вірші «До кобзи» її звуки,

сподівався поет, допоможуть йому розбудити братні душі, скликатимуть «рідну сем'ю» (образ шевченківського типу) на працю для воскресіння батьківщини з мертвих. «Запізнілий» романтик Куліш особливі надії покладав на рідне слово як вияв Божої правди, вірив у силу останньої перевернути імперську «лукаву споруду». У Шевченковому ж пророчому слові поет вбачав порятунок від московського «Батия нового». «Хуторна поезія» звеличувала розум і заглиблювалась у таємниці космосу, ставала на прю з російським імперіялізмом і обстоювала еволюційний розвиток на противагу кривавим революціям. «Епілог» її, як і «Дума-пересторога, вельми на потонні часи потрібна» з останньої книжки поезій «Дзвін» (1893), передбачив настання кривавого большевицького тоталітаризму. В цій збірці чимало «перлів нашої поезії» (Франко), є характерні самоозначення («Піонер»), сповіді людини «вражливої, рухливої й імпульсивної вдачі» (М. Грушевський), шляхетні пориви чоловічого серця (віршові поклони дружині – письменниці Ганні Барвінок). Свіжі теми і багатство віршових форм (серед них – олександрини, унікальний східний бейт, Спенсєрова строфа), мовно-образні здобутки майстра «художньо-кунштовливого», тобто коштовного виразу, роблять Куліша, за оцінкою Франка, «перворядною зіркою» української поезії.

У творчості ж самого найвидатнішого з західноукраїнських авторів ХІХ – початку ХХ століття, як у краплі води відбився рух нашої поезії від клясичного романтизму через реалізм до модернізму, першою ластівкою якого стало знамените «Зів'яле листя». Показова й ідейна еволюція Франка від симпатій просоціалістичних (звісно, автору «З вершин і низин» імпонував не заснований на догмах клясової ненависті різновид учення, а той соціалізм «із людським обличчям», який можна ототожнити з соціал-демократизмом західноєвропейського типу) до державницько-соборницьких переконань. Їхнім виявом у новаторській вищеназваній збірці – небажані в СРСР вірші циклу «Україна», «Не пора», «Ляхам» і «Розвивайся ти, високий дубе...», де надхненно звіщено: «Не побіджена злими ворогами, Україна встане», щаслива і вільна, «Від Кубані аж до Сяну-річки одна нероздільна». Оновлення жанру літературної веснянки і легенди, небачена до того громадська лірика, новаторські сонети, інтернаціоналістські «Жидівські мелодії», шедеври любовної лірики ліричної драми «Зів'яле листя», багатство композиційних і власне поетичних вирішень, тематики, заснованої на «живих фактах» дійсності, відважний і бентежний ліричний герой збірки – усе це зробило «З вершин і низин» безконкурентною на той час поетичною книжкою.

Цілком неординарним внеском у мистецтво римованого слова були й інші збірки 1890-1900 років, наприклад афористично-полемічний «Мій Ізмаград», філософська «Semper tiro». В останній однойменна медитація підкреслює: і поет, і мудрець – завжди учні перед життям, яке коротке, «та безмежна штука [мистецтво – В. П.] і незглибиме творче ремесло». Досі в рукопису, на сором нашої держави, залишаються вірші останнього періоду творчості Франка, писані хворою рукою під гуркіт гармат Першої світової війни. Ці архівні тексти спрямовані проти загарбництва російського самодер-

жавства («Царські слова», «Інвазія»), відбивають перебіг війни і трагедії мирного населення Галичини. Поезія 1915 року, «А ми з чим?» – своєрідний заповіт українцям, зведеним до рівня «всесвітніх жебраків», ставати за прикладом інших націй до «високих брам державного життя».

Унікальним є й набуток Франка в поемному жанрі. Філософські, психологічні, а водночас почасти й побутові ліро-епічні поеми цього автора («Панські жарти», «Смерть Каїна», «Іван Вишенський», «Святий Валентій», «Бідний Генріх» та ін.) мистецьки сполучили інтелектуальний і чуттєвий творчі чинники, знаменували собою справжній розквіт жанру. Сказане найвищою мірою стосується «Мойсея» – глибокосутнього твору про «суть історії, національного і особистого життя» (Ю. Шевельов). Біблійний переказ підпорядковано тут піднесенню змагання до високої мети, що тільки й робить людину людиною, а націю нацією.

Тож історичний шлях української поезії виявляє вповні її внутрішню красу, гуманістичний і патріотичний зміст, найвагоміший ідейно-естетичний внесок у національну культуру її творців – воїстину «героїчної меншости» (С. Єфремов). □

Сергій Квіт

Естетична доктрина Михайла Рудницького (Культурологічний аспект)

Своїми публікаціями Михайло Рудницький включився у жваву естетичну полеміку й полишив свій слід в історії української культурології. Він мав власне бачення перспектив розвитку української культури в європейському контексті. Концепція Михайла Рудницького виросла на ґрунті великої традиції. Початки української доктрини «європеїзації» пов'язані з писаною (не усною) традицією, а саме з іменами Тараса Шевченка (Шевченкова візія «Старої України» через свою самодостатність власне не потребувала жодної «європеїзації», однак від нього започатковується новітня традиція українського мислення), Пантелеймона Куліша, Михайла Драгоманова, Миколи Міхновського, Дмитра Донцова, Миколи Зерова та Миколи Хвильового.

Дослідник українського літературознавства Ярослав Гординський писав:

Для нього воля творчої індивідуальності не повинна мати ніяких обмежень [...] Ідеал такої культури добачує Рудницький у найкращих письменників Західної Європи. Спираючись на думки Тена, Бергсона, Кроче та Бжозовського, домагається Рудницький зв'язку української літератури з найвищою культурою та намагається конфронтувати українських письменників з визначними світовими, щоб довести до підвищеної творчості у масштабі вселюдських цінностей. Задиhaючись у душній атмосфері галицьких умовин, він шукає віддишу в безмежній творчій волі, доводячи до перебільшених крайностей («нема єдиних правдивих ідей»), бо бере літературу часто надто абстрактно, як «саму для себе», а не в аспекті загальних духових потреб нації (ідеології, релігії, моралі). Але саме тим скептицизмом, що з ним він приступає до кожної ідеї, спонукає він не раз до творчої думки, до переоцінки.¹

Українська естетика «європеїзації» має у своїй основі два рівнозначні чинники – власне естетичний та політичний. Розглядуване нами явище спробувано осмислити у своїй відомій праці Оксана Забужко.^{2,3} На жаль, вона зовсім не взяла до уваги той факт, що революція у філософії української ідеї пов'язана з іменем Миколи Міхновського, під впливом якого кристалізувався націоналізм Івана Франка,⁴ а слово «самостійність» навіть увійшло до російської мови як об'єкт глузування та – одночасно – як передчуття загибелі імперії.

1. Я. Гординський. Літературна критика підсовєтської України. – Львів-Київ, 1939. – С. 32-33.

2. О. Забужко. Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період. – Київ, 1993.

3. С. Квіт. Нарешті: філософія української ідеї // Слово і час. – 1993. – Ч. 4.

4. І. Франко. Поза межами можливого // ЛНВ. – 1900. – Кн. 10. – Т. 12; Збір. творів у 50-ти томах. – Т. 45.

Витоки поглядів Миколи Міхновського слід віднести до усної народної традиції,⁵ з якої свого часу постали й переконання Тараса Шевченка. Ця традиція ніколи не переривалася. Якщо «писана» філософія української ідеї зазнала суттєвої деформації, народне мислення залишалося джерелом національної ідентифікації, як її окреслив Тарас Шевченко у своєму міті «Старої України».

Власне естетична складова української естетики «європеїзації» на початку ХХ століття формувалася під назвою «модернізму». Передусім мова йде про «молодомузівців» і «хатян». Поява модернізму традиційно пов'язується в нас із відповідними процесами, що відбувалися в естетичній думці Європи. Ще в 1920 роках про це писали Олександр Білецький⁶ та Дмитро Рудик.⁷

Активний дослідник модернізму Тамара Гундорова свідчить:

Український модернізм, як і в інших літературах, мав переломний характер щодо попередньої літературної традиції [...] Отже, в загальних рисах вимальовується антиутилітаристська тенденція [...] На ранніх етапах розвитку українського модернізму неоромантична концепція Кобилянської переосмислювалася то в пляні неоромантичного ілюзіонізму – М. Вороний, то в пляні символізму («нове містичне небо») – «Молода Муза», то в пляні культурології (естетичний ідеал «великого чоловіка» як «елемент культуральний») – у діяльності критиків «Української хати».⁸

Таким чином, український модернізм, по-перше, мав виразний антинародницький характер;⁹ по-друге, мистецтво проголошується самоцінною вартістю;¹⁰ по-третє, він мав неоромантичну природу;¹¹ по-четверте, ґрунтувався на засадах творчого індивідуалізму;¹²⁻¹³ по-п'яте, відчував свій нерозривний зв'язок з Європою.¹⁴

В українському літературознавстві усталилася думка про те, що наш модернізм пов'язаний виключно з «європейськими вітрами». Як ми вже переконалися, це твердили і його перші теоретики. Проте звернімося до фактичного соціально-політичного сектантства т. зв. «свідомого українства» (українофілів кінця ХІХ – початку ХХ століття). Середовище українських політиків майже повністю співпадало з колом істориків та письменників. В таких умовах найсильніше заперечив народництво той-таки Микола Міхновський,¹⁵ виступивши ідеологом нової генерації.¹⁶ Його революційні гасла

5. С. Квіт. Українська національна ідея. Початки сучасного осмислення // Український аналітичний клуб. Асоціація «Нова література». – Київ, 1993. – С. 38-39.

6. О. Білецький. Двадцять років нової української лірики // Літературно-критичні статті. – Київ, 1990. – С. 23-25.

7. Д. Рудик. Молодомузівці // Життя й революція. – 1925. – Ч. 12. – С. 39.

8. Т. Гундорова. Ранній український модернізм: до проблеми естетичної свідомості // Радянське літературознавство. – 1989. – Ч. 12. – С. 5-6.

9. М. Євшан. Боротьба генерацій і українська література // Українська хата. – 1911. – Ч. 1. – С. 42.

10. Там само.

11. О. Луцький. Молода муза // Діло. – 1907. – Ч. 2496.

12. М. Євшан. Боротьба за індивідуальність // Українська хата. – 1912. – Ч. 3-4. – С. 185.

13. М. Сріблянський. На сучасні теми // Українська хата. – 1911. – Ч. 2. – С. 115.

14. Х. Алчевська. Майстри слова // Українська хата. – 1910. – Ч. 7-8.

15. М. Міхновський. Самостійна Україна. – Львів, 1900.

16. С. Квіт. Невідомі документи про Миколу Міхновського // Українські проблеми. – 1994. – Ч. 2.

в політиці стали революційними для всього українського загалу, а отже, для літераторів і літератури. Модернізм у мистецтві найтісніше пов'язувався з поняттям модерної нації.

Дотепер хібащо Юрій Бойко-Блохин звернув увагу на питання «Міхновський і літературна традиція», і то здебільшого в розумінні впливу традиції на цього діяча, а не навпаки.¹⁷ Так само стоїть справа з пошуками джерел еволюції поглядів Івана Франка від соціалізму до націоналізму.¹⁸ Беру на себе сміливість ствердити, що явище українського модернізму має рівною мірою як європейські, так і питомі традиційні витoki. Виступ Миколи Міхновського спричинився до створення принципово іншої психологічної ситуації, за якої й формувався український модернізм. У цьому ж річищі ідеалізму, індивідуалізму та романтизму пішов розвиток естетики Лесі Українки, письменників «Празької школи» і Дмитра Донцова, неокласиків і Миколи Хвильового, а згодом навіть ідеологічно перекрученого МУРу.

Підтримуючи неоромантичну традицію Міхновського, Донцов різко відокремив її від раціоналізму Михайла Драгоманова,¹⁹ яким продовжували житися «поступовці» на чолі з Михайлом Грушевським. У проєкції на політичну площину засліплення здобутками «розуму, гуманізму й цивілізації» призвело, зрештою, до катастрофи визвольних змагань. В естетичному розумінні найвищим досягненням народницької літературної теорії стала «Історія українського письменства» Сергія Єфремова.²⁰

Однак Михайло Рудницький однозначно заперечив націоналістичну критику як самодостатню методологію. На його думку, це була не більше як реакція на партійну комуністичну критику.²¹ Націоналістична література, мовляв, політично заангажована, а тому далека від мистецтва. «Наша т. зв. боєва література бере свою головну поживу з політичної публіцистики, з того пропагандивного архіву диктаторських урядів, де можна знайти все – від революційного штилету до мирного голубу, крім одного – якоїсь творчої ідеї».²²

Інший ветеран «Молодої Музи», Петро Карманський, у середині 1930 років висунув подібні звинувачення. Віддаючи належне тим, «хто йдуть під команду отам. Коновальця» як політичним діячам, він скептично ставиться до «бойової» літератури, наводячи рядок з Ольжича: «в шинелі сірій впасти від гранати». Карманський не дає собі звіту в тому, що та сама політизація стала грабарем літературного покоління «Молодої Музи». Він виправдовується: «Наше попереднє покоління у спадщині не залишило навіть нашої національної назви, і ми мусили відвойовувати її».²³

17. Ю. Бойко-Блохин. М. Міхновський і наша літературна традиція // Вибрані праці. – Київ. 1992.

18. О. Баган. Іван Франко і теперішнє становище нації. – Дрогобич. 1991.

19. Д. Донцов. Шевченко і Драгоманов // Дві літератури нашої доби. – Львів. 1991.

20. С. Єфремов. Історія українського письменства. – Київ. 1912.

21. М. Рудницький. Між ідеєю і формою. – Львів. 1932. – С. 45.

22. М. Рудницький. Від Мирного до Хвильового. – Львів, 1936. – С. 375.

23. П. Карманський. Два покоління. Слово до «молодих» // Діло. – 1936. – 12 квітня.

Найбільш стійким «молодомузівцем» (у постулятах модернізму) виявив себе Михайло Рудницький. Це відзначили Іван Кошелівець²⁴ та Василь Будний.²⁵ Рудницький звинувачує націоналістичну літературу в народництві: «Наші письменники під гаслами націоналізму часто продовжують стару доморощену „філософію“ наших діячів з орієнтацією на „власні сили“».

Він вважає естетично актуальними первісні постулати молодомузівців:

Члени «Молодої Музи» не мали ніякої програми, не казали ні про які шляхи, якіми можна відродити націю – вони сповідались із власних духових знемог і давали тихі, скромні, довго виношені книжки [...] Ті буцімто декаденти зі здоровими нервами вважали себе недужими, пацієнтами, що шукають в літературі ліку. Наше нинішнє покоління молодих письменників це здебільша кандидати на лікарів, які хочуть оздоровлювати суспільність, нарід, навіть саме людство. Замість шукати ліків для себе, вони самі пишуть рецепти для всіх, як лікарі з «каси хорих».²⁶

Рудницькому імпонують засади «спілки творчих індивідуальностей», якою була «Молода Муза». У цій спілці кожний по-своєму розумів гасло «мистецтво для мистецтва» – і свобода їхньої літературної творчості справді була прекрасною. Проте повністю відмежувавшись від нагальних потреб суспільного життя, уникаючи тих проблем, що стоять перед нацією, культурою, яку він репрезентує, письменник зрештою обмежує свій мистецький діапазон і прирікає себе на творчу деградацію.

Для письменників-націоналістів закиди в партійництві та народництві були дуже болючими. Олена Теліга навіть присвятила цим питанням полемічну статтю «Прапори духу».²⁷ Щоправда, стаття була побудована виключно на донцовській аргументації. Але ж націоналістична література (разом з критикою) існувала. В особі Маланюка, Ольжича, Теліги, Клена, Мосендза, Липи, Донцова та інших вона виступила на вістрі своєї доби, давши зразки високого мистецтва, ставши епохою в історії української культури. Вона також успішно виконувала ідеологічну функцію. Оскільки це відбувалося природно, ідеологічний запит став органічною частиною естетики «вістниківівців». Це було мистецтво прометеїзму, коли теоретична доктрина як творчий метод і критична методологія сприймаються лише вибраними. Відбулася абсолютизація творчого індивідуалізму, що чомусь не зацікавило Михайла Рудницького. У цьому випадку він і Петро Карманський виступають снобами. Адже О. Ольжич прожив своє життя за високим ґрифтом своєї творчості.

Шлях Дмитра Донцова і «пражан» був надзвичайно плідним, а в сенсі естетики «європеїзації» – орієнтованим на Середньовічну Європу готики й високости духу, тих концептуальних засад, які й зробили Європу Європою. Українська націоналістична література – це не що інше, як неоромантична

24. І. Кошелівець. Літературна критика // Енциклопедія українознавства. – Париж-Нью-Йорк, 1962 – Т. 4. – С. 1959.

25. В. Будний. Під прапором естетизму // Другий міжнародний конгрес українців. Львів. 22-28 серпня 1993. – Львів, 1993. – С. 162.

26. М. Рудницький. Молода Муза // Діло. – 1933. – 16 лютого.

27. О. Теліга. Прапори духу // Олена Теліга. Збірник. – Детройт-Нью-Йорк-Париж, 1977.

література. У той час, коли в Європі доба романтизму відходила в історію, у нас ця традиція дала дивовижні плоди. Необхідно також зауважити, що однозначність донцовської розмежованості мала такий ідеологічний, науковий, і, зрештою, мистецький успіх ще й тому, що він найближче стояв до інтуїтивного розуміння архетипів, як про них писав Карл Густав Юнг.²⁸

Широко розповсюджену самим Донцовим думку про ідейну близькість до нього Миколи Хвильового, ґрунтовно підсумовану Романом Рахманним,²⁹ треба приймати із засторогою. Відразу впадає в очі відверта теоретична слабкість есеїстики Хвильового, зокрема відомого памфлету «Україна чи Малоросія?». Як теоретик, він більше йме віри своїй письменницькій натурі, ніж прагне дати оригінальну доктрину. «Наша епоха все-таки залишиться великою епохою ренесансу, що розчиняє двері тому весняному повітрю, яке легеньким і радісним вітерцем біжить з Азії».³⁰ Багато в чому Микола Хвильовий виступає вульгаризатором Дмитра Донцова,³¹ особливо в поєднанні тез про «азіатський ренесанс» та «орієнтацію на психологічну Європу».

Микола Зеров виступив спільником Хвильового в літературній дискусії 1920 років. Великий інтелектуал, лідер неоклясиків також змушений був удаватися до кондової совєтської термінології. Для нього проблема європеїзації полягала в безпосередньому сприйнятті культурного досвіду Європи. «Ми повинні засвоїти найвищу культуру нашого часу не тільки в її останніх вислідах, але і в її основах, бо без розуміння основи ми залишимося „вічними учнями“, тобто такими, які ніколи не можуть з учителями порівнятись. І потім двічі повторяю старовинне, але і в наших умовах доречне: *Ad fontes!*».³²

Зеров менше теоретизував з приводу «європеїзації», більше давав конкретних праць з критики та літературознавства, оцінюючи насамперед неповторність авторського стилю, тоді як Хвильовий не стільки знав Європу, скільки прагнув відірвати український літературний процес від російського, що, справедливо, і було першим кроком до Європи.

Доля дала можливість Михайлові Рудницькому найповніше реалізуватися на цій ниві. Його поезія, не вельми блискуча, проте надзвичайно цікава в українському контексті, вповні відбивала його теоретичні уподобання. Святослав Гординський вважав його перехідною ланкою між «молодомузівцями» та «пражанами».³³ Він же назвав його вірші «навіть не чужоземною квіткою, а просто кактусом, що ніяк не хотів прийнятись на наших городах, під плакучими березами».

Про «оранжерейність» творчості Михайла Рудницького говорив також Ігор Коломійців.³⁴ Саме так виглядала для сучасників його концепція «європеїзації».

28. К. Г. Юнг. О современных мифах. – Москва, 1994.

29. Р. Рахманий. Дмитро Донцов і Микола Хвильовий (1923-1933). – Лондон, 1984.

30. М. Хвильовий. Твори у двох томах. – Київ, 1991. – Т. 2. – С. 621.

31. Див. про це ширше: Квіт С. До питання нової інтерпретації терміну «Розстріляне Відродження» // Свобода стилю – Київ, 1996.

32. М. Зеров. Твори у двох томах. – Київ, 1990. – Т. 2 – С. 582.

33. С. Гординський. Поет «другої генерації» // Назустріч. – 1936. – Ч. 4.

34. І. Коломійців. Лірики останнього десятиліття (1919-1929) // Нові Шляхи. – 1929. – Ч. 2. – С. 316.

Зберігши ідею модернізму, Рудницький розійшовся з «молодомузівцями», але не прийшов до «пражан». Він обрав свій, третій, шлях самоцінності мистецтва, поставивши в центр уваги не текст, а творчу індивідуальність. «У світогляді філософа найважливіше є не те, що він приймає: віру в свободу волі або віру в Бога – далеко важливіше є те: чому він їх приймає».³⁵ Це зближує Рудницького з Донцовим у тезі останнього про «мистецтво для мистців».³⁶

Михайла Рудницького цікавить не сам Абсолют, а шлях до нього. Він навіть не погоджується зі своїм професором Анрі Бергсоном, називаючи його формулу – «завдання філософії лежить у сьому, щоби переноситись в сам предмет зусиллям інтуїції» – «надто абсолютною».³⁷ Неприйняття Рудницьким крайнощів найкраще виявляється в протиставленні ним «футуристів» і «загальнодоступників». «Гасла загальнодоступности в письменстві і гасла футуризму можна вважати двома протилежними поглядами на завдання і мету письменства, яке – можна уявити собі – може взагалі розвиватись лишень між цими двома межовими стовпами. Коли воно торкає цих двох стовпів, тоді розбиває собі голову».³⁸

Фактично ми можемо говорити про різні моделі розвитку української культури. Жодна з них не мала народницького характеру. Власне йдеться про підвалини культури. Микола Хвильовий дає нам найбільш маргінальний варіант. Його модель була розрахована не на реальне практичне впровадження, а на підтримання романтичного пориву пробудженої нації. В силу об'єктивних обставин, він досить еkleктично поєднує деякі Донцовські тези, щойно (1922 року) перекладеного російською Освальда Шпенглера та великий масив російської й російськомовної (включно з деякими перекладами) традиції, тільки у своєрідному анти-варіанті, оскільки він усіма силами намагався її заперечити. Отямившись від захоплення революційною романтикою, Микола Хвильовий робив те, що в тодішніх умовах можна було зробити.

Він хоче зупинити «наступ бойової макулятури» (30; С. 392), коли сповідання державної пролетарської ідеології стає запорукою успіху того чи іншого письменника. В літературі набирає силу вакханалія зухвалого нігілізму, пануючою стає психологія малоосвіченого люмпену. Микола Хвильовий пише:

Треба негайно на настирливе запитання: «Європа» чи «Просвіта?» відповісти: – «Європа» [...] Нині наш народ кидає всі свої сили на боротьбу з ліквідаторськими настроями щодо мистецтва. Сьогодні наше гасло: «vita!» Ми прекрасно розуміємо, що пролеткультівський левівський (він же «прафівський») псевдоклясицизм незалежно від себе відіграє роллю ідеолога нового рантьє. І ми беремося за клинок романтичної шпаги. Як у свій час французькі парнасці, перші реалісти і т.д. Готьє, Леконт де Ліль, Бодлер, Флобер, пішли походом проти різних Ожье, що так реально оспівували канареечного буржуа, так ми, «олімпійці», не можемо мовчати, коли бачимо поруч себе бездарних, симптоматичних «енків» (30; С. 402, 419).

35. М. Рудницький. Перед вступом до філософії // ЛНВ. – 1918. – Т. 4. – С. 56.

36. Д. Донцов. Наша доба і література. – Львів, 1936. – С. 169.

37. М. Рудницький. Надії на нову метафізику // ЛНВ. – 1918. – Т. 6. – С. 172.

38. М. Рудницький. Між загальнодоступністю і футуризмом // Шляхи. – 1918. – Зшиток 1-6. – С. 83.

Як бачимо, мова йде радше про добирання аргументації для полеміки, ніж про формулювання концепції. Хвильовий бореться з революційним руйнівним масовізмом, дух якого сам же перед тим викликав до життя. Звернення Зерова й Донцова до клясичної і середньовічної Європи він намагається взяти на озброєння нового, «революційного» духу, який має бути будуючим, соціалістичним і українським водночас. «Отже ми, азійські конкістадори, є, хоч як це й дивно, перш за все „західники“. І протиставляємо себе, з одного боку, „енкам“, а з другого – „європенкам“». Діалектика навчила нас нести світло з Азії, орієнтуючись на грандіозні досягнення Європи минулого» (30; С. 619).

Відповідно у Хвильового, як і в будь-яких теоретиків, що змушені були працювати в умовах советської дійсності, знаходимо багато деклярувань ідеологічної лояльності: «ідеалістичному інтуїтизму» він протиставляє «принцип каузальності» (30; С. 611); Донцова і Маланюка називає агентами польської дефензиви (30; С. 818); навіть «одгетькує всяких неоклясиків» (30; С. 790). Зрозуміло, що всі ці речі були вимушеними, подібні висловлювання робилися найчастіше під тиском тоталітарної системи, коли мова могла йти про самозбереження. Однак усе це вносило ще більшу плутанину в неустійнену культурологічну концепцію Миколи Хвильового і вона, зрештою, не дала жодної питомої традиції ні в естетичному, ні в ідеологічному сенсі. Революційність українського комунізму відгриміла, відшуміла по вулицях Києва й Харкова – і розтанула по тюрмах і концтаборах. Таким чином, український революційний романтизм сьогодні ми пов'язуємо з Дмитром Донцовим, неокласицизм – із Миколою Зеровим.

Микола Зеров, підтримавши Хвильового в літературній дискусії, загалом виступав проти маргіналізації української культуротворчої свідомості (ця небезпека залишається в Україні реальною до сьогодні). Оскільки тоді ще були наявними якісь ілюзорні перспективи суверенного духовного розвитку нації, з усією актуальністю постала проблема її повноцінного входження у європейський культурний контекст. Це було можливим лише за умови системного оволодіння досягненнями світової думки в усіх галузях людського знання. Основою культурологічної моделі Миколи Зерова мало б стати національне самоусвідомлення на ґрунті клясичних інтелектуальних досягнень людства, через вивчення першоджерел, без допомоги різного роду «посередників», до яких, зокрема, нав'язливо напрошувалася (і напрошується зараз) російська культура.

Така самоосвітня праця буде першим кроком на шляху до того, що т. Хвильовий умовно назвав Європою. Перебороти її ми можемо тільки опанувавши її здобутки [...] І вся справа в тім, як ми цей процес об'європеювання, опанування культури переходитимем: як учні, як несвідомі провінціали, що помічають і копіюють зовнішнє, – чи як люди дозрілі і тямущі, що знають природу, дух і наслідки засвоєваних явищ і беруть їх з середини, в їх культурному єстві. Очевидно, наш інтерес полягає в тім, щоб йти в чолі, а не в «хвості», припадати до джерел (*juvat integros ascendere fontes*), а не брати від передатчиків, розглядатися в ногах, а не приймати, як малі діти, з голосу. А це вимагає – праці і ширості в навчанні (32; С. 572-573).

Микола Зеров говорить про створення відповідної культурної атмосфери, якої не може бути в провінції. Адже «й Київ, і Харків по суті – провінція, і культурні цінності одержують з других рук», – пише він (32; С. 579). «Коли у росіян, наприклад, – про поляків я не згадую за браком хороших інформацій, – так широко розвернулась книжна продукція, театр, музика і т. д. І так прикро, коли подумаєш, що нам трудно з ними рівнятись. І то не тільки тому, що в нас менше людей і запасу, а тому, що у нас ще не створено відповідної культурної атмосфери» (32; С. 581).

Слово Зерова звучало в літературній дискусії на повний голос. Офіційна ідеологія та літературна критика не могла протиставити Миколі Зерову та Миколі Хвильовому нічого інтелектуально рівноцінного, щоб заперечити необхідність зближення з культурною Європою і віддалення від шор російської провінційщини: мова імперії завжди по-різному обслуговує провінцію і метрополію. Зеров пише:

Значить, не уникаймо і старої Європи, і буржуазної, і навіть феодальної. Не лякайтесь її психологічної зарази (хто знає, може, пролетареві краще вже заразитися клясовою окресленістю західноєвропейського буржуа, аніж млявістю російського «кающегося дворянина»), освоюймо джерела європейської культури, бо мусимо їх знати, щоб не залишитися назавжди провінціями. І на звернене до молоді молоді «Камо грядеши?» Хвильового відповідаймо: *Ad fontes!* Тобто йдімо до перших джерел, доходьмо кореня (32; С. 577-578).

Нарешті він формулює нагальні завдання, які стоять перед українською літературою: «Гадаю, що для розвитку нашої літератури потрібні три речі: 1. Засвоєння величного досвіду всесвітнього письменства, тобто хороша літературна освіта письменника і вперта систематична робота коло перекладів. 2. Вияснення нашої української традиції і переоцінка нашого літературного надбання. 3. Мистецька вибагливість, підвищення технічних вимог до початкуючих письменників» (32; С. 580).

Модель Дмитра Донцова була тотально спрямована на боротьбу. Мова йшла не лише про якісь відсторонені естетичні проблеми – під знак запитання ставилося саме виживання нації. Донцов слушно почасти вважав Хвильового й Зерова своїми однодумцями, стежив за їхньою творчістю (як і вони, у свою чергу, з великим зацікавленням читали «Літературно-Науковий Вістник»). Донцова можна справедливо назвати романтиком. Він вважав, що література повинна бути безпосередньо пов'язана з життям, з боротьбою. Так само, як і Зеров, Хвильовий, Рудницький, він критикує народницьку спадщину української літератури, яка проявлялася, на його думку,

в теорії «мистецтва для мистецтва» або для розваги («моя хата скраю»), в квієтизмі, в сентименталізмі, здалека від гамору взаємної борні драгливих проблем... в адорації Сходу, в добровільнім замкненню своєї творчості в «ріднім» гетті, в світі дрібних, примітивних емоцій, культу пасивного терпіння в світі споглядача, не учасника життєвої драми. В сім світі, який знав не трагічне, лиш іділічне сприймання життя, – ниділа форма мистецького вислову і воля формування на-

родної душі. Наша доба владно домагається розвінчання тих вартостей, поставлення натомість нових».³⁹

Натомість, на думку Донцова, «в світі росте бойова література. В ній ковалі слова виковують нову душу своїх поколінь. Дають їй напрямок, вагу, гарт, зміст, мету, великі взірці, бажання жити й творити, формувати себе і – інших» (39; С. 168). Така романтична настанова означала не лише пов'язаність із «модним» тоді в Європі тоталітаризмом, вона безпосередньо впливала із тих культурно-політичних завдань, які стояли перед українською нацією – здобуття державної незалежності, соборність українських земель, повноцінна європейська реалізація культури – тому це був той засадничий, правдивий романтизм, через який повинна була пройти українська естетична думка, так само, як німецька пройшла тим шляхом у часи Фіхте, як уся Європа перейшла через готику в Середньовіччі.

Дмитро Донцов, так само, як і Микола Хвильовий, Микола Зеров і Михайло Рудницький, виступає проти маргіналізації літератури: «Совітська література на Україні – найкращий тому доказ, що творча література може зростати лише на власних чуттєвих підвалинах, що роздвоєні душі літератури не створюють» (39; С. 69).

Усе в Донцова працює на мобілізацію сил і реваншизм. Його культурологічні й літературознавчі статті одночасно є ідеологічними працями. Головне для нього – цільність української культури, яка, в разі потреби, могла б виштовхувати з себе різні інородні тіла. Тоді вона буде життєспроможною за будь-яких несприятливих умов.

На цьому тлі естетична концепція Михайла Рудницького виглядає найбільш неприземленою. Він наголошує на виділенні мистецтва в самодостатню й самоцілну царину – лише тоді стає можливим повноцінний розвиток національної культури. Він не лякається відкритості й плюралістичності. Головне для Рудницького – забезпечення свободи вибору і творчості. Втім, не треба забувати, що його поглядам не випало того поширення, значення і впливу на сучасників, як їх мала творчість згаданих вище теоретиків.

Усі означені концепції доповнюють одна одну й об'єднуються спільним знаменником – усі вони тією чи іншою мірою відштовхуються від традиційного українського індивідуалізму, виходячи із цінування передусім оригінального стилю: ширше – культурного, вужче – мистецького, авторського. Усі вони також є модерними, включно з позицією Миколи Міхновського, молодомузівців і «хатян», оскільки були тісно пов'язані з процесами формування модерної (державної) української нації. Не зважаючи на те, що Україна стала державою лише 1991 року, українці усвідомили себе державною нацією значно раніше. У ХХ столітті вони зробили кілька спроб вибороти незалежність – у 1917, 1938 та 1941 роках, – але тут головне, що вони робили ці спроби. Ця духовно-політична боротьба нації, з одного боку, відбивалася в ідеологічно-естетичних шуканнях розглядуваних нами мислителів, а з другого – їхні праці впливали на спрямованість цієї боротьби.

39. Д. Донцов. Наша доба і література. – Львів, 1936. – С. 3.

Доктрина Михайла Рудницького була найбільш відкритою та універсальною. Тарас Салига називає мислителя «пропащою силою» – Рудницький «за советських умов не міг дати більше, ніж дозволяла „інструкція“». ⁴⁰ Відповідно і його «третій шлях» був перетятий для української літератури від 1939 року.

Незважаючи на взаємні поборювання Юрія Шереха й Дмитра Донцова, естетика обох, за часів МУРу, виходила з неоромантичної традиції. Зокрема Шерех писав: «Але свідомість і підсвідомість говорили нам [засновникам МУРу – С. К.] про нашу МІСНЮ, скромнішу в свідомості, розбуяну поза всяку реалістичну пропозицію в нашій підсвідомості». ⁴¹ Саме за це критикував концепцію «великої літератури» Григорій Грабович, ⁴² продовживши рефлексію над проблемою «європеїзації».

Хоч у завдання цієї розвідки не входить розгляд доктрини європеїзації в сучасному літературному процесі – це тема окремої великої праці, – безсумнівним є те, що вона досі не вичерпана. Європа залишається для нас не більше як метафорою, проте й не менше, як сенсом і змістом культурного ества України.

Будь-які теоретичні схеми з часом втрачають актуальність. Справжня література розвивається поза цими штучними конструкціями й виходить на нові, ще не бачені шляхи. За словами В'ячеслава Медвідя, «ми приступаємо до зоряного часу української прози». ⁴³ Теоретика захоплює весь гуманітарний контекст, який в Україні ще тільки формується й вибудовується. Лише цільний контекст спроможний створити якнайкращі умови для розвитку мистецтва і, з другого боку, культурно вплинути на суспільство. Ми є свідками «синтези доктрин» – неминучого наслідку розкритості мислення. Не треба бути оракулом, щоб усвідомити той факт, що література завжди обиратиме нові шляхи, навіть повертаючись до «старих», і жоден із них не залишиться «неактуальним» – якщо мова справді йде про мистецтво.

Теоретичну спадщину Михайла Рудницького потрібно розглядати як оригінальну критично-філософську доктрину, що продовжила українську традицію суб'єктивізму та ірраціоналізму, істотно розширила обрії естетики (критичної методології) «європеїзації». Проблема «європеїзації» України знову на часі. Дискусія виходить на новий виток. Індивідуалістична доктрина Рудницького може тут суттєво стати в пригоді, коли мається на увазі не звичайне мавпування Заходу, не порожній нігілізм – а розвиток через самодостатність індивідуального стилю як наслідок органічної єдності свободи вибору екзистенції на ґрунті національної культури. Михайло Рудницький окреслив модель української культури в поступі «європеїзації», головною ознакою якої є питання свободи. □

40. Т. Салига. Перша в Україні (або історія кафедри української літератури Львівського університету в листах і документах. До 145-річчя) // Слово і час. – 1994. – Ч. 4-5. – С. 118.

41. Ю. Шерех. МУР і я в МУРі // Третя сторожа. – Київ, 1993. – С. 487.

42. Г. Грабович. В пошуках великої літератури. – Київ, 1993.

43. В. Медвідь. Ми вступимо у світову літературу національними епічними полотнами // Урядовий кур'єр. – 1995. – 17 січня.

Юрій Ковалів

Інформаційний простір: спроба подолання «відсутньої присутності»

Перед тим, як вести розмову про інформаційний простір української літератури, слід з'ясувати статус письменника та художню й позахудожню ситуацію, в якій він реалізується.

Зрозуміло, кожен талант прагне відбутися у своїй іманентній сутності, якнайповніше розгорнути власні творчі можливості, не впадаючи в службову закомплексованість. Гасло «мистецтво для мистецтва», сформульоване ще в середині минулого століття, видається тут вельми доречним, засвідчує високий рівень естетичної свідомості. На жаль, дискредитоване панівною вульгарно соціологічною критикою, воно зазнало понятійного спотворення, ним оперували задля звинувачення того чи іншого самотнього автора в нехтуванні дійсністю. Насправді, чим послідовніше він формуватиметься у автономній самтожності, поставатиме як самоцінна особистість, тим природнішими будуть його зв'язки з довкіллям на паритетній основі.

Однак українському письменнику таке, цілком законне прагнення викристалізуватися достеменним мистцем, суголосне сковородинському принципу «спорідненої діяльності», ще й досі позосталося не завжди досяжною мрією, яку певною мірою вдалося здійснити В. Свідзинському, Б.-І. Антоничу, представникам «ню-йоркської групи» та Київської школи. Йому випало жити і писати в дезінтегрованому середовищі неструктурованої культури, постійно заповнювати її випорожнені ніші – часто за рахунок творчих поривів, тому що було нікому, тому що денаціоналізована інтелігенція заподадливо працювала на замовлення і задля зміцнення чужих панівних суперетносів, передусім російського. Український письменник перейнявся таким позалітературним обов'язком тому, що він майже самотинко володів знехтуваним нею етногенетичним кодом-мовою як запорукою збереження національної ідентичності, відтак перетворювався на об'єкт постійних репресій, засвідчених низкою трагічних доль – від Т. Шевченка до В. Стуса. То ж йому судилося не розкіш пожаданих художніх осянянь, а тернистий шлях виживання. При цьому з'являлися твори не менш естетично вартісні, аніж написані в благополучному французькому чи австрійському середовищі.

Слід наголосити: Україна збереглася завдяки літературі, хоча прирікалася на існування поза історичною віссю, на перебування у хворобливому стані «відсутньої присутності» не тільки в межах світової свідомості, а й на теренах скаліченої росіянізацією та цинічними комуністичними експериментами національної ментальності, не здатної до адекватного самопізнання. Україна, формально проголошена незалежною, фактично такою ще не відбулася. Досі відсутня чітка націоцентрична концепція продуктивних реформ на міцній етноментальній основі з урахуванням провідних світових технологій, із пріоритетом виробника, нині задавленого жохливим провокативним податком, з настановами не притаманного українству «аристократизму духу». В цьому не за-

цікавлена урядова та парламентська номенклатура, виплекана стереотипами позавчорашнього антиукраїнського мислення, не спроможна на радикальні зрушення. Не зовсім готовий до цього і народ, особливо представники старшого покоління, сформовані в добу соціалістичного режиму.

Чи варто дивуватися обвальному хаосу нашого суспільства, яке не здатне самотужки стати на ноги, хоч отримало – вкотре! – таку, віками вистраждану можливість. Нині «на нашій не своїй землі», як гіркотно писав Т. Шевченко, панують сили, які відверто прагнуть, щоб Україна була неукраїнською. Будь-яка кристалізація національної субстанції для них небажана, одразу ж підлегла цинічному тавруванню. В ситуації руїни етноментальних цінностей все залежить від автохтонів, від їхньої волі до національної ідентичності, до розв'язання задавленої онтологічної проблеми самоствердження на іманентному підсонні. Тут набуває чинності критерій «хутірної філософії» (не плутати із хворобливим «хуторянством»), обстоюваної П. Кулішем, який застерігав від сліпого та безнадійного наслідування сторонніх зразків, щоб не вийшла «ні Богу свічка, ні чорту кочережечка», допоки національний дух міцно не закріпиться у свої ґрунти (за приклад можна послатися бодай на японців, які досягли високого рівня світової цивілізації тому, що не втратили своєї традиції).

За умов хронічної кризи національного життя, питання інформаційного простору – першорядне. Адже йдеться про інтеграцію української дійсності в доцентрове семантичне, онтологічне поле, на жаль, всуціль засмічене популістсько-комуністичними формулами, що не відповідають ментальному еству українця, народницькими культовими атрибутами, що потребують деканонізації, російськомовною стихією, що своїми каламутними потоками затопила українські мовні обшири, а відтак і національну душу. В таких нетрях етнічному пагонові проростати дуже важко, навіть коли це йому вдається з неймовірними труднощами, на нього очікують найжорстокіші випробування, аби тільки позбавити його права на існування. Тому треба врешті-решт чітко усвідомити: хто ж господар у своєму домі? Час уже виходити з пояснень трагічного стану національної свідомості, травмованої трьохсотлітньою війною проти української мови, яку безперешкодно вела Росія, уникнувши праведного суду за свій злочин, перетворивши автохтонів на «рускоязычне населення», зручне для своїх імперських маніпуляцій.

Час уже осмислити гіркотні уроки минулого, позбутися сліпих орієнтацій на Захід чи на Схід, з якими слід мати контакти, але дотримуватися розумної дистанції, особливо з підступною Москвою. Мав безперечну рацію Б. Грінченко у гострій, принциповій полеміці з росіянофілом М. Драгомановим, що, розмовляючи по-московськи, ми думаємо по-московськи. Слід додати до застережливих міркувань письменника: і чинимо по-московськи. Така справдешня відповідь на невтішну українську дійсність. Тому треба вимагати від апологетів «рускоязычності» моральної відповідальності за війну Москви проти етноментального коду українства, так само, як і від апологетів комуністичної доктрини за злочини 1918 року, за голодомор, репресії, бо на них – ще й досі кров О. Влизька та В. Стуса, хоч би вони й не брали безпосередньої участі в цих акціях.

Яка держава дозволяла б собі нехтувати власною конституцією? Тільки в змунанізованого українства спостерігається така дивовижа – ігнорування основного закону, зокрема однієї із центральних статей – 10-ї, застосування якої викликає галас про... дискримінацію «руських». Насправді ж в Україні, як не парадоксально, дискримінований україномовний дискурс. Свідчення цьому – 3 відсотки української книжки. То про який інформаційний простір можна вести мову? Чи періодика заповнює його адекватно 10-ї статті Конституції? Варто зазирнути до першого-ліпшого кіоска, щоб жажнутися від сили-силенної паразитарних «ведомостей», «фактов», «новостей», «столічностей», «сегодня» і т. п., які вводять разом із російською мовою у національну свідомість українця ін'єкцію чужого менталітету. Не набагато кращі справи і на телебаченні, де панують «Тоніси» та «Гравіси», дещо поліпшене радіо, хоч не завжди журналісти дотримуються мовного режиму і принизливо колінують перед «русскаязичним» співбесідником та слухачем. Відсутність національної гідності відображає в собі втрату інформаційного поля в національному просторі, а відтак – цього простору як духового, географічного та політичного поняття.

Що ж лишається робити національно свідомому письменству в 3 відсотках україномовної книжкової продукції, якій держава відмовляється надати пріоритетного значення, хоч це її безпосередній обов'язок? Очевидно, цьому письменнику, який знову мусить зважати на поліфункціональний досвід нашої літератури, треба не випрошувати інформаційний простір, а брати його, використовуючи не лише наявні юридичні можливості, а й право нації на життя. Шкода, що до його освоєння СПУ береться надто мляво, сподіваючись на допомогу байдужої щодо неї держави. Пригадаймо, на презентації переможців Міжнародного конкурсу молодих літераторів «Гранослов», котрий відкриває свіжі таланти, був присутній віце-прем'єр Пустовойтенко як своєрідна емблема, адже він палець об палець не вдарив, аби сприяти перспективі української літератури. Та й чи завжди адекватно поцінуються набутки нашого письменства. Не секрет, що комітет державної премії ім. Т. Шевченка так і не доріс, аби досягнути поетичний доробок В. Герасим'юка чи М. Григоріва, що вже став подією літературного життя України. Таких прикладів можна навести безліч. Вони чітко ілюструють неадекватну відповідь спільчан на запити інформаційного простору, і без того катастрофічно усіченого, сміховидно куцого.

Тому варто придивитися до практики продуктивного заповнення інтелектуального та художнього поля мистецькими вартостями загальнонаціонального значення. Йдеться про видавництво «Смолоскип», кероване О. Зінкевичем з 1995 року. Воно не обмежується лише друкуванням книжок молодих лавреатів, а заклопотане наведенням оптимальних контактів із читацькою свідомістю не тільки в Києві чи в Галичині, а й у зросіянізованому, скомунізованому Харкові, Донецьку, Херсоні, Миколаєві. Презентації викликають жвавий інтерес тамтешньої аудиторії, вибивають ґрунт у російськомовній книжній експансії. Добре те, що О. Зінкевич не нав'язує своєї волі дебютантам, спрямовує їх на розкриття таланту, вселяє в них упевненість у власні творчі сили, у мистецьку ініціативу.

Добре й те, що він намагається не поєднувати художню сферу з позахудожньою, зокрема політичною, вважаючи їх за автономні сфери, що в жодному разі не підлягають взаємозамінності, зловживанні народницькою, соціалістичною чи будь-якою вульгарно соціологічною критикою. Таким адекватним чином реалізується відповідь на виклик дезінтегрованої української дійсності, не зашкоджуючи статусу мистця, від якого, крім високої естетичної свідомості, вимагається громадянська зрілість. Задля цього в Ірпені паралельно проводяться семінари молодих письменників та політологів, а в інших містах – спорадичні конференції з актуальних питань сучасної України. Здається, це покоління віднаходить конструктивну концепцію національного суспільства – на противагу своїм «батькам», здатним рухатися вперед з оберненими головами навспак. Воно ще не володіє ключами впливу на соціальні процеси, однак прагне опанувати основним часопростором – інформативним. Такі, бодай незначні фактори спростовують старече просторікування про індиферентність молоді. Можливо, вона комусь не до вподоби, бо ж не сентиментальна, не романтична, навпаки – прагматична й скептична. Я не збираюся її ідеалізувати, бо серед неї спостерігаються досить густі прошарки плебейства, ультрареволюціонізму, рекетоманії та інших збочень. Ідеться про елітарний пласт, що активно шукає перспективних шляхів опанування інтер'єром національної культури. Він не відмовляється від традиції, усвідомлює, що йому доведеться розв'язувати проблеми жодного разу не завершених перманентних відроджень, але не збирається наслідувати своїх попередників, до яких висловлює своє здорове скептичне ставлення. Тому з багатьма сьогоденними «батьками», закомплексованими на антиукраїнських псевдоцінностях, їм не по дорозі.

Друга проблема, варта пильної уваги, стосується вміння адекватно оцінювати літературні явища, які з'являються вряди-годи у майже випорожненому інформаційному просторі, якомога щільніше наблизитися до тексту з позицій об'єктивного історизму, а не смакових, однобічно стильових чи, боронь Боже, партійних уподобань. Я не поділяю будь-яких звинувачень письменника, якщо він не втискується в рамки певного літературного канону – традиційного чи модерного. Мені видаються провокативними практикування протиставлень художніх явищ, котрі потребують продуктивного зіставлення, засвідчуючи таким чином невичерпне розмаїття творчого духу, невід'ємного, на мій погляд, від етноментальної константи. Тому видаються неправочинними домагання, скажімо, новоспеченої феміністичної критики, яка є парадоксальною не тільки тому, що спрямована на роз'єднання і так дезінтегрованого українського суспільства, а й тому, що українська жінка традиційно знала свободи, котрі навіть не снилися німкеням чи великоруським. Культ Великої Матері ще з трипільської доби перебуває в епіцентрі українства, позбавляючи його сподіваної маскулінності. Обстоювані О. Забужко чи С. Павличко принципи фемінізму, не позбавлені відразу ж вульгарності, не мають нічого спільного з рухом емансипанток межі ХІХ-ХХ століть, зорієнтованих на «аристократизм духу». Підкреслюю, наводжу цей приклад як на вияв небезпечних ентропійних віянь в естетичній та національній свідомості.

Скепсис не має нічого спільного із небезпечним нігілізмом, що спостерігається в перекресленні певного літературного явища. Скажімо, нетактовні, позбавлені глузду випадки проти художньої спадщини О. Гончара, як і звинувачення з приводу творчості нової генерації видаються хібащо як нонсенс. О. Гончар володів своїм письмом, намагався за допомогою принципів гуманізму подолати псевдоестетику соцреалізму. Треба завжди враховувати вимоги певного історичного періоду.

Нове покоління пропонує інше письмо, зумовлене потребами постмодернізму, що із запізненням стало визначальним в українській літературі. З такими речами слід рахуватися, до чого ще достатньо не готова критика, звикла до поверхової статистики літературного процесу, ні письменники, закомплексовані на міметичному правопісі. Ми подеколи забуваємо, що на нашому дворі – постіндустріальна, постколоніальна, посткомуністична доба, що мистецтво переживає нині період постмодернізму. Його дискурс приніс із собою неминучу епістемологічну непевність замість подосі надійних орієнтирів, нонселекцію замість узвичаєної ієрархії цінностей, резюме замість чіткої структури і т. п., позначаючись на стилістиці тексту, зумовлюючи його семантичну крихкість та синтаксичну аморфність, жанрово-стильовий колаж. Такі тенденції найпомітніші в прозі (В. Медвідь, Є. Пашковський, О. Забужко, Ю. Андрухович та ін.). Однак немає рації ставити цих письменників в один ряд. Принаймні, тому що Ю. Андрухович вдається до карнавальності, а відтак самовичерпується, впадаючи в перетрансформовану «котляревщину», то Є. Пашковський заглиблюється у невичерпні пласти етноментальної пам'яті, що постійно живить його густе полісемантичне письмо. Не слід плутати постмодерністів із неоавангардистами, час яких, здається, вже минає, оскільки соцреалізм – об'єкт їхньої епатації – відійшов у минуле разом із соціалістичним режимом, зацікавленням у його існуванні.

Спостерігаючи за розвитком подій в українській літературі, що опинилася в кризовій ситуації, ускладненій відсутністю сподіваного інформаційного простору, не варто впадати в крайність – оголошувати її смерть.

Слід нагадати, що аналогічні ляментатії траплялися завжди в кризові періоди еволюції естетичної свідомості, як от у добу елінізму чи бароко, або на межі XIX–XX століть. Однак література продовжувала життєдіяти і життєдіятиме, допоки не переведеться людство. Час від часу заходили в глухий кут певні її стильові тенденції, викликаючи цілий шлейф одноманітних кліше. Вони невдовзі обов'язково поступалися новим, перспективнішим у дану мить течіям, хоч не зникали безслідно, відроджувалися у різних «нео», як принаймні неоавангардизм на кшталт «Бу-Ба-Бу». Тому, коли чується голос певного поковальника, треба придивитися чий вік і з якого річниця.

Я веду до того, що нині відбувається літературний процес, «нормальний» як на деформовані українські умови, ускладнені періодом постмодерністської деконструкції. Тому слід тільки підтримати ту дрібку конструктивних сил нашого письменства, яке намагається збутися у своєму іманентному статусі й водночас виконувати свій громадянський обов'язок, не переплутуючи своїх літературних та позалітературних обов'язків, прагнучи продуктивно заповнити інформаційний простір, не питаючись на те в будь-кого дозволу. □

Микола Шатилов

Давно вікно прочинено у сад

Зорівночці

1.

Повірів, може, і зухвало,
а мо', наївно в диво з див:
що всіх, кого колись кохала,
непринагідно заступив,
що на зимовому світанні
понад утомою повік
злітає срібно зойк останній,
неначе це роження крик,
що перегодом погляд сірий
заголубіє одному.

Я так в оці дива повірив!
А ти чужа... Чому? Чому?!

2.

І постать звихреного клена,
і передгрозяне вікно,
і чорний вітер, і зелене –
аж заспокійливе сукно
стола,
і погляд очі в очі,
й життя, поділене навпіл,
і лікті стоншено дівочі,
зіперті на зелений стіл.

3.

– А навіщо?
– Не знаю.
– А куди?
– Просто так.
Навмання обираю
перший-ліпший літак.

У левиному місті
нам принадно чужі
і музики троїсті,
і церков вітражі.

Серед стишених вулиць
біль неждано завмер,
ніби те, що забулось,
пригадалось тепер.

У покої тривожнім
линуть лагідні дні.
Наче в церкві порожній,
ми з тобою одні.

4.
Можливо, сон. А може, марення.
Проте ввижалося уночі,
що загубив ключі запалення –
нема ключів.

Уже цілунками знеможена
твоя поступлива рука,
і шиби диханням зволожено,
як у сторожці лісника,
де хмиз горить в серпанку синьому,
де засвітили каганець.

Ти вся підкорено знесилена,
і все минуле – нанівець.

5.
Звикав, що навіки – окремо,
усе, що було, – одбуло.
Аж рипнули двері гарема,
неначе похідне сідло.

І хто з нас правий, а хто винен?
На кримських гостинцях імла.
Жену!
Бо тебе перекинув
чужинець поперед сідла.

6.
Потяг суне архангельський,
сніг пероном мете,
знов цілую не янгольський
вид,
а личко святе.

У кімнаті натоплений
крижаніє трюмо,
ні обіймів, ні розпитів –
мовчимо, мовчимо...

Все почислено й зважено
в інші ночі та дні.
Тільки й наше –
зображення
у чиємусь вікні.

7.

Ти заснула, валаська княжна,
у сидіння голівку поклавши,
за узбіччям реве окружна,
як учора,
як завтра,
як завше.

Автовітер хитає дуби,
я не вірю, а вірити хочу,
що, крім мене, ніхто не любив –
не тебе,
а заплющені очі.

Ти заснула
й побачила сон,
що життя не знімає облоги,
що пора виїжджать на бетон
окружної дороги.

8.

Розкажи мені казку
будь-яку, будь-яку:
чому в літньому лісі
не літалось жуку;
чи як вийшло, що в пору
нескінченних дощів
обережний метелик
свої крильця спалив.

Напівтиша в хатині,
а в мені напівтьма.
Розкажи мені казку
ту, якої нема.

9.

Тобою

Виногради снять,

снять

про твої смеркові очі,

твій телефон днів з двадцять п'ять

мовчить, як хтось його наврочив.

А може, відповідь хоч раз

одного празького поліття?

Та він мовчить,

бо є між нас

не двадцять п'ять,

а – чверть століття.

10.

Давно я не писав тобі листів,

а ще давніше я тебе не бачив...

Ти думаєш, що, мабуть, не простив

тих днів, коли не відбулось побачень,

коли дивився на твоє вікно,

а інший обіймав твої рамена,

але не думай...

Я простив давно,

бо з іншими ти думаєш про мене.

Давно я вірші не писав тобі, –

аж ось пишу, бо знов забракло сили

забути очі. Ні, не голубі,

а що вночі зненацька голубіли.

Не пам'ятаймо ні образ, ні зрад:

усе ж змивають дивні ті світанки.

Давно вікно прочинено у сад,

і давній вітер шарпає фіранки.

(Прага)

Микола Сарма-Соколовський

Отаман Трифон Гладченко

Документальна новеля

1.

Широкою долиною, поросла очеретами, петляє річка Сура. На її кількох берегах мальовничо вкомпанувалося велике село Привільне, якому відповідає його назва. В той час, про який я буду розповідати, окрасою села була біла дерев'яна церква із зеленими банями та золотими хрестами. Близько неї визирав із садка гарний парафіяльний будинок, в якому жив із сім'єю мій батько – священик о. Олександр Соколовський. Наш садок мав багато дерев, квітники та чудову альтанку. У дворі була криниця, літня кухня, конюшня, корівник та інше. Той священик, що до нас жив із сім'єю в парафіяльному будинку, був заможним господарем і все мав. Ми жили значно бідніше: мали корови, ще щось, а головне – ворону лошицю Зірку з білими храпами та чутливими рожевими ніздрями. Тато, як кубанський козак, дуже любив коней. Я, хлопчисько шкільного віку, купав Зірку в Сурі і мріяв про козацьке сідло. Недалеко від нашого Привільного, за кількома пагорбами – величезне село Сурсько-Михайлівка. Її населення – козаки, котрих прадіди ніколи не знали панщини. А тепер уже був 1918 рік, село навіть мало українську гімназію. Я, гімназист першої кляси, в час навчання жив у священика о. Міхея Журавльова, що мав велику сім'ю і переконання крайнього русофіла, однак його син і дочка разом зі мною навчались в українській гімназії, а найстарший син Микола, маючи такі ж політичні переконання, як і батько, служив у білій армії. Сурськомихайлівці були переважно національно свідомі і тому дуже не терпіли білих, називаючи їх «кадюками», від назви «кадет». Білі довгий час трималися в Катеринославі. Влітку 1918 року в Сурсько-Михайлівці проти білих вибухнуло повстання, яке очолив учитель Трифон Гладченко, чорнобородий красень, у чорній шапці з блакитним шликом, що на козацьких засадах продовжував ідею Головного Отамана Симона Петлюри. До отамана Гладченка пішли навіть гімназисти останньої кляси. Я шкодував, що малий, бо козацтво було моєю мрією. Першими повстанцями стали галичани, колишні Січові Стрільці, що потрапили у Велику Україну як полонені солдати австрійської армії, і тому називалися у нас «австріяками», але це були українці високої національної свідомості. Спочатку повстанці мали лише кілька тачанок і користалися селянськими підводами. Вже було з півсотні кіннотників. Ще не всі мали гвинтівки, тому і мисливські рушніці стали зброєю. А головне – десь повстанці здобули два кулемети. З наявністю такої зброї наважилися першими напасти на кадюків і навіть мали якісь трофеї. Кількість повстанців усе більшала, але, на великий жаль, повстання не набуло широкого масштабу, бо спиралося лише на селянство, а між ним ще було багато тих, що себе вважали «руськими» і залюбки йшли до білої армії або до Махна. Тоді Красна армія була ще десь далеко. Кадюки

з Катеринослава вирушали на підводах, добре озброєні. Крім кулеметів, ще мали гармату-тридюймовку – тягли її кіньми, щоб уцент знищити повстання. Навколо Сурсько-Михайлівки точилися запеклі бої. Біля Привільного одні й другі використовували як бойові пляцдарми напівзруйновані і покинуті поміщицькі маєтки Дика та Голубицького. Кадюки з маєтку Дика били по повстанцях із гармати, наче втрамбовували рушничну та кулеметну стрілянину. Кмітливий отаман Гладченко вдарив кадюків з тилу. Після такої бою я бачив дві великі підводи із забитими кадюками, їх везли, щоб десь поховати. Отаман Гладченко полеглих козаків ховав на степових могилах. Він ніколи не звертався до сурськомихайлівського попа Міхея Журавльова – завше прислав тачанку по мого тата, який чин похорону відправляв лише українською мовою, що вельми тішило отамана та повстанців. Похорон відбувався у врочистій жалобі. Коло могили стояло кілька тачанок, і паслися осідлані коні – який це чудовий сюжет для майбутнього художника. По татовій проповіді з прощальним словом виступав Гладченко. Після рушничного салюту всі співали Шевченків «Заповіт» та гімн «Ще не вмерла Україна». Відтоді скитська могила ставала козацькою: над нею височів великий хрест з великим вишитим рушником. Здала здавалося, що це – степовий орел поривається піднятися над золотим пшеничним полем у синю небесну височінь. Коли я був на козацькому похороні, бачив між полеглими і двох гімназистів нашої гімназії: зразу моє серце охопив невимовний жаль, а по ньому я спалахнув гнівом до кадюків і шкодував, що малий і не можу помститися. Не раз я бачив у полі козацьку могилу, з високим хрестом, в окрили великого вишитого рушника – хіба після такого бачення можна залишитися байдужим до України, до її історії, до боротьби за незалежність?

О, ті могили, ті хрести... –
і досі у собі їх бачу.
Ту глупу ніч...
А тата ще нема,
в зажурі мама,
мало не заплаче,
бо на дзвіниці сич
лише на мить стиха
і знов сміється, і зітха.
Або мов той лихий,
незваний гість,
врегоче у душу
недобру вість...

Недарма мама потерпала, чекаючи на тата – її передчуття збулося, але не глупої ночі, а вдень. Одного разу, як завжди після козацького похорону, тата везли тачанкою додому. На передку сидів парубок, що пішов до Гладченка у козаки. На задньому сидінні – тато. Біля нього колишній Січковий Стрілець Роман Ружевиц, тримаючи між колінами гвинтівку; він розповідав про рідні

Карпати, про гуцулів, які не називали себе «русинами», про їхній побут, про Січових Стрільців. Розповідь була не тільки цікавою, а ще й барвистою: колишній стрілець навіть заспівав кілька коломийок. Тато слухав, як зачарований. Парубок-погонич навіть забув про коні, що поволі везли тачанку, помахуючи головами – наче комусь вклонялися. Вже було надвечір. Ласкаво світило сонце. Обіч коней і тачанки тяглася видовжена тінь. Синіли степові далі. Леліли поля, що пахли літом. Незримий жайвір срібним ланцюжком свого співу намагався зм'яяти глибочінь Господнього неба. Панувала дрімотна тиша, що здавалася непорушною. Але зненацька над тачанкою просвистіла куля. Ніхто пострілу не чув, та всі озирнулися. Неподалік побачили роз'їзд вершників, осіб понад десять. Що вони побачили тачанку – свідчила куля, яка просвистіла над нею. Три вершники відокремились від кавалькади і почали гнатися, але наздогнати тачанку – годі й думати. Два вершники це зрозуміли і стали, а один продовжував гнатися. Досвідчений стрілець наказав панотцеві лягти на дно тачанки. Довго не цілився. Пролунав постріл. Вершник захитався в сідлі і впав. Його осідланий кінь побіг за тачанкою. Парубок уповільнив галоп коней. Осідланий кінь ураз наздогнав тачанку. Коли вона вже притишено котилася вулицями села, кінь біг за нею. Ворота нашого двору були відчинені. Тачанка у дворі стала. Напевне, ті вершники, що перестали гнатися, стріляли і дуже поранили підручного, бо він захріп і впав. Навіть не повернувшись. А позаду тачанки стояв живий кінь і ждав на живого вершника.

2.

Отамана Трифона Гладченка я бачив кілька разів: двічі в Сурсько-Михайлівці, коли він з високого ганку волости говорив до народу. Лише один раз я бачив його на степовій могилі, під час козацького похорону. Останній раз – у нас вдома. Пам'ятаю: було погоже надвечір'я, тато з моїми меншими братами та сестрою гуляв у нашому садку, мама в корівнику доїла корову, а я сидів на порозі відчинених сіней і лагодив вудку, щоб уранці піти на Суру. Зненацька у двір, мов чорна буря, умчала тачанка і стала. Пара ситих вороних аж вилискувала, із загнuzданих ротів спадала піна, мов клапті вати. З тачанки зійшли два чоловіки. У чорнобородому я зразу впізнав отамана Гладченка. Впізнав і другого – це був начальник повстанчого штабу Мелешко, я з його меншим братом Сашком навчався в гімназії. Гладченко не мав при собі зброї, а в Мелешка при боці важів мавзер у дерев'яній кобурі. Напевне, і козак, що сидів на передку тачанки, мав зброю. Я, покинувши вудку, стою розгублений, чекаю, що прибульці в мене спитають. А Гладченко густим басом:

– Отець Олександр дома?

Я навіть забув, що тато з дітьми – в садку, і затявся на мові, але прийшла мати з дійницею, здивована появою таких гостей, ще не знаючи, хто вони, а красень у неї питає:

– Ви матушка чи наймичка?

– Матушка, – відповіла мама.

– А я... – не доказав і поцілував руку. Мама зашарілася, і лише зараз я побачив, що вона – теж вродлива. Поцілував їй руку й Мелешко. Тато, мабуть, почув, що хтось приїхав, і сам повернувся із садка. Я бачив, як він обійнявся з отаманом, неначе побратими по довгій розлуці.

– А ти, друже, зі своєю бородою, навіть без шапки зі шликом – викапаний Омелян Пугачов, – зауважив тато, теж чорнявий і з бородою, не в підряснику, а в полотняній вишитій сорочці, подібний до сільського вчителя-українолюба.

– Не Пугачов, а Пугач! – засміявся отаман, блиснувши з-під чорного вуса разком білих зубів.

Тато запросив гостей до хати. Я стояв з вудкою, не знаючи, де її подіти: вже в думці була не риба, а щось більше. Мама в сінях процідила молоко, налила великого кухля козакові, що сидів на передку тачанки, а глечика з молоком понесла до хати, пригостити гостей. Я великого кухля підніс козакові на тачанку. Він випив молоко, і його повне обличчя розцвіло вдячністю. Отаман і начальник штабу кудись поспішали, бо довго в нас не були – може з півгодини. В супроводі тата вийшли надвір. Попрощалися і сіли в тачанку. Гладченко по коротенькій балачці з татом підняв руку. Тачанка виїхала з двору. Я вибіг за нею. Вона помчала вулицею і враз назавжди зникла. А я ще думкою гнався за нею.

3.

Махновці витурили білих з Катеринослава на лівий берег Дніпра, де вони втрималися в Амурі (лівобережне передмістя Катеринослава). Білі майже кожного дня били з гармати по набережній міста, що махновцям і за вухом не свербіло – терпіло тільки мирне населення: вже кілька кварталів обернулися на руїни. Батько Махно дозволив своїм синочкам грабувати крамниці. Разом з ним грабувало розбещене населення. Анархія відбувалася на практиці. Махновці патрала жидівські квартали, чулися зойки жінок, плачі дітей. У повітрі кружляло пір'я з розпорених перин та подушок, у яких гуляйпільські «аргонавти» шукали золоте руно. Старі жиди називали Махна «страшним губернатором». Його влада тривала більше місяця, а з півночі, від Харкова, не красна гвардія, а вже регулярна красна армія майже маршовим кроком наближалась до Амура. В стані білої армії запанувала паніка: вже красна армія розпочала наступ, а білим не було куди відступати – міст через Дніпро перебував у махновців. Офіцерство в переляці скаженіло і ціною великої крові відігнало махновців від мосту. Вслід за офіцерством перейшла місто і решта білої армії. Махно зі штабом утік з Катеринослава. Його армія розпалась на частини та банди. Біла армія на чолі з бароном Врангелем взяла курс на Крим, щоб у разі повної поразки Чорним морем утекти за кордон. Красна армія без жодного пострілу увійшла в Катеринославо. Її дивізії вже сягнули степів Солонянського району. Отаман Гладченко з жменькою відданих повстанців опинився в тісному оточенні. З ним до кінця були галичани – не як «австріяки», а як відважні Січові Стрільці – і за Україну віддали життя. Давно їхній прах, воістину святий, став наддніпрянсь-

кою землею, про що їхня мати Галичина і досі не знає. Назву імена лише трьох, які не раз чув від свого батька: Роман Ружевиц, Владислав Когутяк та Орест Ключевський – нехай земля їм буде пухом.

Поразка Гладченкового повстання була і поразкою мого батька. Він навіть не пустив мене до гімназії, бо вже і в Сурсько-Михайлівці була большевицька влада. Гладченко наче канув у Лету. Пізньої осені, коли Сура зашхрла першою кригою, вночі махновська кіннота, ламаючи кригу, перебрела Суру й опинилася в Привільному, а штаб армії Махна – зразу ж до папа і заночував у нас: усі були забрьохані, втомлені і розлючені, але мамина смачна гаряча вечеря всіх обігріла і навіть зробила лагідними. У штабі самого Махна не було – його заступав Петро Щусь, справжній запорожець-велетень, з руським волоссям до пліч та великою шаблюкою в оправі з кавказького срібла.

Тато милувався ним, шкодуючи, що він пішов до Махна, а не до Петлюри. Наступного дня штаб армії Махна рушив з Привільного у безвість...

4.

Зима для мого тата була холодною і нудною. Різдвяні свята сумними, таке ж Новоріччя 1919 року. Тільки напровесні до Привільного звідкілясь долинула чутка, що отаман Гладченко з кількома повстанцями подався до Холодного Яру. Але ця чутка була невагомою, як анонімка. Лише на початку травня тато почув вражаючу вістку, в яку повірив і я. Слово в слово її переповідаю.

В Сурсько-Михайлівці, майже край села, в хатині самотньої вдови Гладченко крився з дружиною. Красна армія сараною обсіла село. В той час ледача біднота вважала красну армію за свою визволительку з «куркульського рабства». Хтось із незаможників у штабі полку сказав, де ховається отаман Гладченко. Майже цілим полком оточили хату вдови, яка теж у когось ховалася.

– Отамане, викидай у вікно свою зброю і з піднятими руками виходи до нас! – кричали солдати, хотіли взяти живим, щоб завдати йому найжорстокіших тортур. Отаман у відповідь стріляв, стріляла і його дружина. Командир наказав кинути гранату у вибите вікно. Котрийсь із солдат наважився підлізти до вибитого вікна і кинув гранату. Та ще вона не встигла вибухнути, як спритна отаманова дружина встигла викинути її надвір, де граната вибухнула – двох солдатів забила, а кількох поранила. Розлючений командир наказав підпалити хатину. Вогонь ураз охопив солом'яну стріху. Коли вже дим був у хаті, Гладченко застрелив дружину і дуло мавзера притулив собі до скроні...

Мій тато смерть отамана Гладченка сприйняв дуже трагічно: гірко плакав і довго молився за душу побратима Трифона. Разом з журбою він боявся, що большевики йому не подарують дружби з отаманом Гладченком. Почав ховатись у своїх парафіян. У той час у селі поширювалася епідемія висипного тифу. Вона не минула і тата. Мама разом з титарем привела його додому, тяжко хворого. Марячи в пекельній гарячці, він розмовляв з отаманом Гладченком, навіть співав «Ще не вмерла Україна», а надворі в зелених берегах чудової природи пливло золоте літепло його останнього літа. А по

жахній для мами ночі, коли крізь мережку віконної фіранки проглянув перший промінь ласкавого сонця, у наш двір вїхала тачанка. З неї зійшло двоє військових: високий з темною борідкою – комісар Дебенко, а той, що з ним, – низенький, повнолиций. Мама, побачивши їх, дуже злякалася, а проте стала на порозі, щоб не пустити до хати. Вони брутально її відштовхнули і, перейшовши кімнати, увійшли до спальні. Але смерть була спритнішою від них: тато лежав на ліжку і вже нікого не боявся.

На похорон отця Олександра зійшлося і зїхалося багато парафіян, були з хуторів і сусіднього села Аполонівки. А він, вродливий, 33-річний, лежав у звичайній сосновій труні, але в зелено-золотому облаченні, як у шатах свого останнього літа. Ридма плакала мама, плакали і люди. Півчі янгольськими голосами співали «Святий Боже, Святий кріпкий», що мені здавалось чогось срібним. Співали й інші церковні похоронні пісні, а я, заплаканий, підперши очима лоба, дивився з неприязню на отця Міхея Журавльова, що обкаджував труну, в якій лежав український священик, один з перших в Україні.

Травень року Божого 1998

Станіслав Волошин

Стовп осіяний тропою Каїна (прокляття)

Прокажу я казку-диво.

(П. Усенко)

І Україну нарече... Юкрейн.

(Б. Олійник)

Він!

Десь за гордом непомірний дзвін.

Десь... Десь... Десь...

Стою –

Тінь пелехату свою

До ніг підгрібаю. І сповнююсь весь! –

В десятки, в сотні, в мільйони

Ризи, знамення, попони...

Ось вони, ось вони, ось вони! Тут!

І вже не тіні, не тіні –

В сіянні, в палахкотінні

За окопом окоп, за редутом редут.

Я... І ні стрижня, ні змін!

Він... Він...

1

Не брав на вила брата.

... Все славив матір рідну! –

Ідуть щасливі з свята.

У свято. В даль погідну.

Я шепочу без тями

(Мій час не хоче чути):

– Не ріжте коси мами.

Вона в огні спокути.

Десь там... І сум, і звада!

Отрута... З кров'ю разом! –

Під листя листопада!

На скін державам й клясам!

Пекельне звеселилось.

(Бо ж вал... Бо ж вал за валом!)

Пекельне сонцем вкрилось,

Своїм завітло палом.

Хто був нічим – освятим!
А хто не був – остудим!..
Минулим – вкрай підтятим!
Сучасним – враз набутим!

З трибун всіх – слова ріки!
З трибун... І поле. Поле!
Одна, тінь недоріки...
Відчула – все тут коле!

Відчула – не спинилась,
Не сіла під копою.
До Бога прихилилась.
Без кіс. Страшна собою.

– Дозволь піти в солдати!
Не в марші. Для підмоги! –
Прошу, а рідна мати
Вже не моя нітрохи.

У когось тім'я лисе,
А хтось – що пізно родить.
«Павлусику! Борисе!» –
Лише очима водить.

Не мертва. Омертвіла.
«Я ж вас... Я ж вас родила...»
Під сонцем – квітка біла.
Під місяченьком – вила!

2

Не бачили, не чули.
Один. В супрязі. Роєм.
У ріг згинали гули,
Світ крили власним кроєм.

На переможній ниві
Та переможні діти:
На Рейні – нещасливі...
В Техасі мертвим скніти!

І сталося... І збулося:
За стіл партійний – сином...
Пригладилось волосся,
Розлогим вкрилось чином!

Ех, широка, страна, ти!..
І гони, гони, гони –
Під розові бушлати,
Під золоті погони!

До всіх льодів... І – звідти!..
Аж до Гренад, до Чилі.
З Ново-Асканій квіти!
Із Хортиць кості білі!

Чи інші кості... Годі!
Чи інші квіти... Досить!
В советському народі
Та хто ж, та хто ж голосить?

Іще, братове, трохи...
Іще – ось-ось... Ось-оськи!
Ядвіга ж від... Явдохи.
Фаріда вся від Фроськи!

Я шепочу так само
(Ну ледве-ледве чути!):
– Проснився, горе-мамо.
Сьорбни іще отрути!

Проснулась. Знову коле.
Не розуміє, звідки.
Немовби й власне поле,
А де той двір? Де дітки?

І раптом... Доле мила!
Не поруч – десь в Кабулі...
Поникла, впала сила,
Зігнулась в мертвім гуді!

3

Дніпра не брала втома,
А й він втомився, плаче.
Не береги – судома,
Реміння жил гаряче.

Ні ширини, ні стрижня.
(Лежить, батьки-поети!)
Глибінь. Вода колишня
В сучасні перемети.

Дзюрчить. Мороз чи спека.
Джерела... О джерела!
Степами – даль далека.
Відмолоділі села.

Відмолоділа доля.
Відмолоділа, люба...
Не край доріг тополя –
Світ в неї світом хлюпа!

Квітує... Тлінням тліє!
– Матусенько, то ти там?
Мовчить. Знайти не вміє.
Повилась жовтим житом.

То, може, батько з дідом?
То, може, так, знайомі? –
Якийсь сусід з сусідом?
Якийсь бур'ян при домі?

Незвично... Щось аж ріже!
Повсюди пустка... Чорна!
Чуже – гніздівля свіже,
Чужа – твердінь соборна.

– То де ж ти, де ж ти, рідна?
Від тіней впали тіні.
Чи західна, чи східна...
Всі сторони в болінні.

Дзюрчить! Поетів внуки
(В столах партійних зшиті!)
Пшеничку цідять в руки...
З заморської блакиті!

Дзюр-дзюр... Дзюр-дзюр... Рікою!
Дніпром новим. Без втоми.
Подачкою гіркою.
Сльозами: «Хто ми? Хто ми?»

4

По Україні – долом,
Кавказом – поза гори...
Ішла не власним полем! –
Несла незримі шори.

Вслухалась: піли півні.
(«Синочки-голубочки!»)
Сама в часини рівні
Плела пісні-клубочки.

О, рівні! Сторчуваті!
О, терті, м'яті, биті...
Замішані на ваті,
Вколисані на ситі.

Почула... Грім над дахом.
(А скрізь Москва Москвою.)
Позаду – впало прахом!
Лиш пил над головою!

Каміння. Дим їсть очі.
«Чи є від цього ліки?»
До пустки... Темінь ночі!
І впала в згар навіки.

А ранком... (– Мамо! – кличу.
Нема її. Не вчула.)
А ранком: «Возвеличу!
Моя ти совість чула!»

А ранком: «Хата біла!
Біліша гір всіх білих...»
Не вдосталь хліба їла?
Так то ж не голос зрілих!

... Здається, не на Рейні.
(Гукнув. Веду Тичину!)
Здається, десь... в Юкрейні...
Раб із рабів гне спину.

Понад Дніпром майдани.
А далі степ. А далі...
Надії. Шори. Рани.
Хрести. Та вила й палі.

Я шепочу. Благаю!
У пустки лізу й діри:
Іще б, іще б нам раю!
Іще б нам щастя й віри!

5

До чого ж слово кволе...
Не букви – мертві знаки.
Закам'яніло поле –
Лиш... маки, маки, маки!

З усіх усюд червоні,
З усіх усюд, як злива, –
В безсмертнім, чистім тоні,
З земного ладу-дива.

Серця б позолотити...
Та де серця ті взяти!
Ні люди, ні сновиди.
Як привид встала мати.

Все в тім же горі: «Діти!»
Все в тім же: «Дайте руку!»
О, як молитись світу!
Як пережити муку!

Плуги взялись іржею.
Вітри... Таж їх не чути!
Куди ти, Прометею?
Спинись. Не рви вже груди.

Спинись, нерідний сину.
Який вогонь там в лиха?..
Води хоча б росину!
Іще ж бо щось та диха!

І ви, сини... Ой рідні!
Ой з долею ви злою!
Схиліть голівки бідні,
Сховайтесь за стіною...

Пече ж бо сонце люте.
Пече – аж жаром сіє!
Чи, може, це лиш вчуте?
А я лиш те, що тліє?

Нікого... Маки зблідли!
Немов громи в пониззі...
Немов сплелися в мітли,
Знялись... Згоріли в висі!

Із висі – попіл... З дзвоном...
 Із висі краплі крові!
 Тим цвітом, тим червоним...
 Тим – на поля багрові!

* * *

Я шепочу без тями
 (Мій час не хоче чути):
 – Не ріжте коси мами...
 Вона в огні спокути!

(1996)

Коріння в рості (святість)

Пам'яті роду свого

1

Бабусю, лагідна моя зірниче,
 Ну що то значить вмерти на землі,
 Коли он квіти в мене на столі
 І сонце, як і вчора, злотолице
 До мене, – не до іншого когось там! –
 Іде у хату найсвятішим гостем?

Не умираю. Вмерти не берусь!
 В мої-то роки, з пам'яттю моєю
 (Дражнили в школі: – він же з мавзолею!)
 Та перекинути життя комусь,
 Віддати йолопам все кривне з ним –
 Було б вже даром, злочином тяжким.

А кривного ж! Не подивуй, святая.
 Воно в мені цупким вузлом сплелось.
 Ось, кажуть, в нас ведмідь не біга й лось
 І північ не сіяє прирастая,
 А от не могу я віддатись вірі,
 Що не стою на велеті Сибірі.

У нас Полтавщина, Ворскла там, Оріль
 (Ще Половещина... Заочіпське ще!).
 У нас не кожен все про себе плеще,
 Не кожен тихомудру фальш і цвіль
 Отак узяв в собі – і віднайшов
 Для викривальних молодих розмов.

У нас сивенькі всі. Як древні миші...
 Ну, що там ти! Тобі вже стільки літ!
 А то ж і я, як зашкарублий гніт,
 В непотолоченій сердечній тиші
 Горю, з холодним димом догораю
 І тільки сонцю й квітам заважаю.

Воно, звичайно, як сказати все,
 То сонце й квіти – різні-таки речі.
 Я не беру обов'язок на плечі
 На цій основі виткати есе.
 Але не стану критися в туман:
 Всі квіти – лиш укоханий бур'ян.

Ось сонце і земля... Я їх в знамена!
 Я їх – у хліб! Я їх – у час і суть.
 Вожді он маси, як овець, пасуть.
 А ці... Яка це велич незбагненна!
 Яка краса! Безмежна божя сила
 Її для рук людських в віках творила.

Оріль відвідав... Там – гаї, гаї...
 (Поете, народився не для слави!)
 Переступив через старечі справи!
 Угомонив жадання всі свої!
 І, може б... Я боюся зайвих слів.
 Я там знайомця давнього зустрів!

Гаї... Він дивиться, і я дивлюся...
 – Г А Ї? Какіє тут Г А Ї? Вокруг
 Нема тих стражів, тих носів і вух!
 Вокруг...

Ти не моя уже бабуса!
 Ти не моя уже свята зірниця!
 Тут виклик певності... Тут круком птиця!

Заочіпська давно уже нема...
 Але ж земля! Але ж дерева, води!
 Як холодно... Як міняться погоди...
 Як все летить і все стає сторчма.
 Не мій довкола вимір, нюх і зір.
 Не я стою... Стоїть якийсь Сибір!

2

Все рештки... І такі убогії...
Такі – під синь, під цвіль!
Он пам'ятка археології.
Он сміття. Он кукіль.

Там зорано, там недоорано.
Там цегла – звідки це?
О, як усе не так тут впорано –
Мов скрючене лице...

Бабусенько, вода освячена –
Скажи, хіба в воді?
Бабусенько, яка то всячина –
І ці сліди, і ті?

Он Полковище. Он Шулічине.
Он Чорна Круча. Плес.
І кладовище. Все, мов мічене.
І той он горб... Не щез!

А рядом... Весь в напрузі – з чого я?
А рядом... Рветься ряд:
– Та я ж казав... То архологія!..
Попов останній яд!

Стою – не я! Десь за Полтавою
Полтава інша є?
Рукою лівою і правою
До серця... Зна своє!

Там церква! Слід – фундамент рамою.
Щось з цегли... Так, вона!
Земля в красі! Такою ж самою
Красою – далина!

Нехай знесли... Але ж із пам'яттю...
(Епоху рвіть в собі!)
Дивлюсь. Читаю... Сам я тут?
І горб там – на горбі?

«Курган», – читаю! О, рівнинонько!
Всього лиш два склади.
Який сюди надійде синонько?
Які збере сліди?

Чужинне... Все? Полтава? Вінниця?
Хай так. Трублю на збір.
По всіх кутках злочинне піниться!
По всіх кутках Сибір!

3

Бабусю, лагідна моя зірнице!
Ну, що то значить? Плачеш ти. Одна?
У двері гляну, кинусь до вікна –
Найдись, удар крильми в повітрі, птице!
Перенесись через часи і скони.
Яви землі властиві їй закони.

До неба б ще звестись. Та я боюсь
(Хоч, клишавий, і в той бік поглядаю!) –
Я ще не власник власницького паю.
Я вчивсь, як вчила всіх Росія-Русь:
Не заміряйсь на той нікмечний лет –
Адже велик в нас і простий валет.

Вона, ця Русь, ще на погоді й нині.
Не шанувальник я усіх погод,
Але ж кричать: «Какой, какой народ!
Прозренье веры! Пламя благодѣтели!»
А мова... Плянь – Тургенева полиця...
Та мова там і мертві корчить лиця!

Для чого на собор тягти собор?
(Соборами щаслива Україна...)
Нема нічого – хай летить пір'їна.
В щілину, в шпару, в найтугіший створ.
Хай промовля: всі звалені хрести –
На храм єдиний розумом звести!

Ти плачеш? І звелась. Дитино-внуче!
Не сльози то. То камінь, на яким
Могли б спочити блискавиця й грім.
То камінь. Щось холодне! Щось колюче.
Мені б про це все Богові сказати.
А я мовчала... Дівка! Згодом – мати!

Одна я! Від гріха і від вини!
Де руки Кисіля чи Шапаренка,
Де той знайомец, що злостиво цвенька,
Де голова наш... де усі вони, –
Біси оті, тяжке поріддя мли! –
Що церкву Божу із землі змели?

«Курган», ти кажеш, написали? В пам'ять...
Яка ще пам'ять? Є вона у них?
Павлусь он майстер був. Знав безліч книг.
А й він ні слова... Змовчав... Рани ранять?
Це ріки потекли – весь бруд у змиві?
Чи побратимства вже такі блудливі?

Кого питаю? Все скажу кому?
Чи є вже я? Бо я давно спочила.
Чи є вони? Бо ж жодна ще могила
Не золотила умирання тьму.
І жоден зріз ганебного життя
Не варт ні милості, ні вороття.

Лишився ти. Тебе не з'їли рани!
Тобі скажу. Кого діждусь? Кого?
Я не любила дідуся твого.
(А він просив: хоч не любові – шани!)
До нього у Заочіпське пішла я,
Тому що церква там була свята.

Я не любила!.. Церквонько, це гріх!
І поміж них моя зоря блукає...
Поміж катів – хто хрест за пакил має!
Хто в камінь сірий чисту пам'ять впріг!
Суди мене. Я вчу. Жени за двір!
А я їй знов: бабусю, там Сибір...

4

Все рештки... І такі убогії!
Все кості та пісок.
Частково так – від зоології.
Частково від думок.

Хтось прихилився до анатомії,
І навіть більше – хтось.
А я своє: про що, про що мої
Слова, що плинуть ось?

Не йдять, слова, за ворожбитами,
За славою не йдять.
Вони путями ходять битими
Серед чужих політь.

Полю, полю – залізо білється...
Коли б та довший строк!
Коли б для Маркса і для Штірлиця
Єдиний повідок...

Землі на цій землі нелічено.
Нелічено імен.
Мораль висока і опричина –
В червоний цвіт знамен!

Бабусю, хай ті рештки рештками...
А ми та встанем вдвох.
А ми своїми головешками
Вославим в церкві й мох.

То не попом, не Богом хрещена
І діва, й мати та:
З гріхом гріховним в Половещині,
В Заочіпську свята.

То кожна стежка повна церквою!
То в церкву кожен слід:
«Мені моє... І суть ця мертвою
Не ввійде в мертвий світ!»

До слова слово родом тулиться.
Крізь камінь – гніт і біль...
Одна лиш з пільми вулиця
Безгрішна звідусіль!

Своє нам... Карою й любовію.
Своє нам. Вчує звір!
Ошкіриться увесь поновою.
В закутний зайде двір.

5

І буде ця земля. І цей народ!
Поділений на касти і єдиний.
Вшанований за розум свій і винний.
І буде плід у нас. А в них там – плід!
І буде віра... Із мільйонів вір!
Відсунеться, умалиться Сибір!

(1996)

Стовп осіяний
(міра)

Ухвалили печать наложити
На язик мій, на душу, –
Тож тепер вам усім вперекір
Говорити я мушу.
(І. Франко)

Частина перша

1

Якби ж то гній! Якби ж то гній! –
На добриво б згодився.
Христос лишився без надій.
Упав. Не народився.

Куди не глянь, Москва, Москва!
Царі, земні царята.
На ранок свіжа голова.
Під вечір – гниль розп'ята.

Хто з чого вчився і коли,
Не знала Божа Мати.
У лапті вперлись постоли.
У істини – догмати.

Закучерявилось. На дим,
Як на погоду, стало.
Далекий Рим і ближній Рим –
Всього лиш Риму мало.

Царі й царята – на валу.
Внизу, навкруг – сірома.
І кожен цілить не в імлю.
І кожен – всюди дома!

«Во мгле Россия? Нет уж, нет...
Вот он же – пролетарий!»
Узяв – вперед. Веде – вперед.
І даль... І блиск баталій!

Знайшлася мати. Підійшла.
Себе, себе не взнала.
То для очей лише імла...
То тільки так – начала!

Не Вифлеєм, не Назарет.
Не Ніл. Не мертві води.
Там, кажуть, теж є очерет...
Держави і народи!

Сніжок. Хоч жовтень по дворах.
Надія. Хоч розруха.
Десь Україна є? О жаж!
Хай тихо спить. Хай слуха.

В пролетарів своя земля.
Їх царство – без вітчизни.
Ура! – з хрестів, із зір Кремля.
Ура... І тисни! Тисни!

2

Зоря скотилась з верховин?
Із-за лісів Волині?
Спинити вир! Розтяти вир!
Пройтись братам по спині...

Тече Дніпро. Тече і Рось.
Донбас – і той мугиче.
То що ж – єднання не збулось?
Брат брату дулі тиче?

Пісок з Аскольдових могил...
(Які там в Бога Крути!) –
І той же дим, і той же пил.
І навіть запах рути.

Народ не стовпище нездар.
(Він може розуміти!)
Удар високий – на удар!
І в світ – пророки, діти!

«Всесвітній світ наш...» І межа.
Всесвітній! То доколь же?
Кров України – кров чужа...
Чужа – і малость больше!

Гидотна кров. О брате мій!
(Дитяча жуйка – школі.)
Гидотна! Вилий! Занімій!
Не стій в ногах у долі...

Якийсь там Скрипник... Хвильовий!
 Лилася – виливалася.
 В рівчак. У жолоб вітровий.
 На терезах снувалась!

.....

На шальках: хлюп. І знову – хлюп!
 Не відчай. Не покора.
 Сім'я, родина – дубом дуб.
 Зорею – саяногора!

Улю-лю-лю! Аж заревло.
 В московських кручах тління:
 Нема вітчизни!.. Де ж було,
 Щоб йшло з сім'ї горіння?!

Не Хвильових... Бандер! Бандер!
 «Бандьоровщину ету!» –
 Під всіх живих! Під всіх, хто вмер!
 Під всю німу планету!

Частина друга

1

Мирославі Володимирівні Бандері

В простори Божі через серце шлях...
 (Зіщулююсь у малості – зернина!)
 На віковічних стоптаних полях
 Звірених жнив кривава мішанина.

– Вас полишаю... Вам і кріс, і стяг!
 Не кара, а надія голубина:
 Її беру! Край в кулях. Не процах.
 А їй... Їй вдруге народити сина!

У тридцять три... І забрана – туди!
 (Христос свій вік рве із одеж червоних,
 Із боєнь, із встановлень пустодзвонних.
 По Україні простила сліди!)

Всього лиш так. Всього лиш мізерія.
 Народ загублений. І хрест – Марія!

2

Андрієві Михайловичу Бандері

І смерть, і сонця збурення. Ліси!
Високе небо. Голубі приходи!
В людини. В павука. В дрозда. В оси.
В святої совісті. В добра напроти!

Молитви тихі обірвали пси.
(Із вовчої... Із братньої породи!)
Ту свічку... Україну загаси.
Її... та ще б царям – в багнові води!

По Києву проплив останній дзвін.
Москва дзвонила. Клала гніт на зорі.
Царям сміялась в очі непрозорі.
Пускалась... В сатанинський чорний гін!

Вмираючи, він кинув в простір: – Мертві!
Вже на моїй ви уп'єтеся жертві!

3

Марії-Марті Бандері

Сибір неісходимий. Спочив куль!
(Взірець і простору, і благодаті!)
Туди з Житомира блаженний Сруль
Заніс зерно в останній тімній сплаті.

Туди. туди... Під стражу! Під патруль!
Під сонце, вибілене в чорнім святі.
Не ниті безкінечні з тайних шпуль –
Із тюрем душі, навпіл перетяті.

І все враховано. З зерна... врожай!
(Житомири мовчать. Європи – з ними.)
Одно – як вирвалось! Мовчання грими
Не вберегли під сонцем весь той край.

Зерно підмокло. На тайгові шхери
Упало світло. Перша кров. З Бандери!

4

Степанові Бандері

Бандера... Хто це? Батько? Син? Дочка?
 Сім'я? Родина? Вихрест серед ночі?
 Замало! Слово в серці – як ріка.
 А серце – поклик... вирок поторочі!

– Великий привид з рабства витіка!
 – Своя в нас хата і свої в нас очі!
 І дві імперії – в руці рука! –
 На шлях упали, до пожив охочі.

Берлін умалився... Москва, Москва!
 (О, скільки в звуці цім чорнот розбою!)
 Союзом всім скувала тиху зброю.
 На Мюнхен впала. Катом – як сова!

Месію вбила? Там, де пітьми втеча,
 Вулкан розкривсь. І народивсь предтеча!

5

Олександрові Бандері

Земля терпіла... То була земля!
 (Не шхери. Не льохи. Не катакомби.)
 В бігу зупинена, як немовля!
 Як кров... Заперта на незрушні тромби!

Цей морок звідки? З Божого куля?
 З реакції на рух: «І нам райком би...»
 З реальності, що зблизька і здаля
 Однаково несе свавілля й бомби.

На дріт колючий – той же хижий дріт.
 А рядом – кірхи й університети.
 А рядом – Гейне, світові естети...
 Багатівіття сил в полоні бід!

Прости землі тій кров свою. Прости їй!
 На мить в віках сліпій, короткошій!

6

Василеві Бандері

І знов земля. І знов прощення кров...
 (Багата Україна. Не зцідити!)
 З лісів Волині. З харківських дібров.
 З донецьких піль, де б хлібу лиш родити...

Для вогнищ невиситимих – скільки дров!
А тих вітрів – нові й нові все види! –
І кожен щось розбурхав, поборов...
Розвіяв пил... Щоб тільки біль сповити!

В світі дорога... Братові по сіль?
В віки... До брата з сіллю, з хлібом в гості?
Своє довкруж – лиш хмари в високості
Та кров проклята, як зелена цвіль.

На краплю першу (мить лиш!) – крапля друга...
Європи присмерк і Європи туга!

7

Богданові Бандері

Жахливий край! Еллада степова!
Відлуння тиші – по всьому Херсону...
Кругом трава, кругом одна трава:
Звір звіра тишить іменем закону.

Тьма кольорів... Та смерть чому жива?
Шляхи в бігу всі – та чому без дзвону?
Тихенькі там. Бо грубі, як жорства.
І зайві. Бо приречені: до скону!

– Елладо! В стрій! У дні, у ночі – в стрій!
Проклятою, загубленою будеш,
Останнього допоки не розбудиш!
Лише на цій землі... Лише на цій!

Останній не розчув те... Крові, крові!
Шляхи багрянні. Ряси пурпурові.

8

Оксані Бандері

Ввійшла у школу. Так ось... До дітей!
Іще не в колодки сибірські взута.
Іще не відавши, що з тьми ідей
Придатна для життя лише зіпсута.

В мільйони лиць мережавсь Прометей.
Велика мова – в космосі вже чута! –
Йшла в ліриків «від Бога» із грудей,
Як дар сліпців, як холуїв покута.

– Бандьоровская! – «Вчителько моя...»
 – Бандьоровская! – «В трави йдем похилі...»
 І так на всі Байкали чисто-милі!
 На всі Арали! Всі краї й края!

Там хтось мовчить? Чека?.. Літа – як зими!
 У клясах пацюки... Круки – над ними!

9

Володимирі Бандері

Чи панщина, чи воля... Все одно!
 Майне... То згар! А потім так, мов плавом, –
 Під ноги ляже... Біле полотно!
 У чистий світ. У дім... над тихим ставом.

Надійде батько. Дзвоном – у вікно.
 Озветься мати... Боже! Гнівом правим
 Впади життю кривавому на дно.
 Впади – і разом суд великий справим!

Мій син... Він те ж продовження, та ж суть.
 Він вчує, він не може те не вчути.
 Щоб на нові не завихрилось Крути!
 Щоб кат не торував до ката путь!

Катів же тих... У підхристовій масі! –
 Як карбів від сокир на вічній пласі!

10

Собі... Собі!

Ясніли... Клопотались... Аж ревли!
 Сім'ю, державу до нуля спростили.
 Безвласність просвіщенством нарекли.
 Не шкодували... Ні ярма, ні сили!

Коли б були то коні чи воли...
 (Не генерали. Їх перехрестили!)
 Коли б... звелись би з димних шкур вали!
 Позаздрили б самі собі горили!

А так – лиш кров... Распротуди-туди!
 (Господь простить. Це кара... Не первинна!)
 В сім'ї Андрія восьма я дитина! –
 Вціліла частка полум'я й води.

Марія... Мирослава... Кличуть! Чую!
Себе ярмом і волею бичую!

Частина третя

1

Якби ж то гній! Якби ж то гній!
На добриво б згодився.
Христос піднявся. Образ свій
Вніс в світ. Перехрестився.

Не жертви там. Не жертви там.
Кати, кати проворні.
Учора – з Євою Адам,
Майстри сьогодні з шорні.

Угу! Угу! – народе, йди...
Без ляку-переляку.
У нас і зорі, і хрести.
І в шорах – відсвіт маку.

– Ми єтіх, как їх там... Ідей! –
Національних ... В шею!
Із України Прометей?
В Москвіють Прометею!

У-г-г-у! У-г-г-у! Ревуть вожді.
Сам Ленін – кров в ланіти!!
– Бандьора прьот! Народ, не жді!
– Бандьори... Во бандіти!

І встигли звірі. Прапори
(Червоні ширми-лахи)
Злиденні вимели двори...
У юрмища! На плахи!

Із юрмищ – дим... Святий димок!
Франко, Шевченко в злуці
Стоять, мов діти. Без думок...
Обмірки гладять куці.

Із плах... Не Ленін і не Маркс!
Ученички учені
Під дзвін сокир, під шурхіт такс
Кров теплу ловлять в жмені.

Ні мрій! Ні власності! Ні глиб!
 На всій планеті косій
 Віки – до храмів, до колиб! –
 Віки лиш з Малоросій!

Чумацький шлях – зоря в зорю.
 (Який ще фанаберій!)
 Бог вперся в віз: Я не творю...
 Імперія з імперій!

2

Перстом невтомним – до чола!
 (Десь ангельська безкрилість...)
 Сказав він: «Мати!» – і пішла,
 На гнів змінивши милість.

Предтеча... Син... Вони, вони!
 – Цій Україні бути.
 Себе розправити в лани.
 У гори розігнути.

А гори, гори! З часу час...
 З кряжів кряжі всеплідні –
 На весь старий імперський сказ,
 На кривди всі новітні.

Чечня. Аллах он підійшов.
 Я серцем до аллаха:
 – І з тебе, брате, свіжа кров?
 І під тобою плаха?

Великий! Брат мені не брат.
 Ти помилився, брате.
 І з гір за гори, в перехват –
 Гриміння гір стократе.

Чумацький шлях – без зайвих зір!
 Без зайвих схлипів вітер:
 Злиденним снам наперекір –
 І не Москва, й не Пітер.

І навіть... Матінко, це ти! –
 Не світла яма схрону.
 Не всеосудності листи.
 І не любов з закону!

Зерно з зерна... Зерно – з зерна!
Із кроса кріс – відкрито!
Еллада... Рідна сторона...
Минувшини корито!

... Покрівля. З риз. До сонця міст.
Дверей суха оправа.
І голос тихий. В тихий ріст:
– Марія-Мирослава!

Від ясел скорбно відійшла.
Вернулась... Знаю! Знаю!
– Мій сину! Смерть нам не хула...
Тебе з хреста знімаю!

(1997)

Монографія підготовлена до виходу у світ

(Орест Хмельовський. «Теорія образотворення». –
Луцьк: ЛДТУ, 2000)

Орест Хмельовський – філософ, мистець, науковець, проєктувальник, педагог. Він належить до сучасних українських постатей з гострим розумом, високим рівнем логічного мислення. В сучасному українському світі, це явище надто багатовимірне, багатогранне, щоб можна його звести до певної відомої філософської системи. Це людина із чутливим національним мисленням, високою духовною культурою.

Орест Хмельовський народився в 1948 році на споконвічній українській землі – у місті Нижні Устріки, що в Надсянні. Здобув фахову вищу освіту вченого, педагога, дослідника, художника.

Очолює катедру дизайну Луцького державного технічного університету. Автор наукових статей філософського, художнього, педагогічного, літературно-критичного та плянувального напрямків. Друкувався в наукових збірниках «Моральне виховання» та «Діалог культур: Україна у світовому контексті», що виходили у Львові. збірнику текстів «Терен», що видається в Луцьку, часописі «Сучасність», що публікується в Києві.

Першою своєю працею «Технологія гравірування, висікання та різьблення на камені» він заявляє себе як зрілий науковець. У його доробку – українська філософія (світоглядні засади українського націотворення, ідеї національного проєктування життєвого середовища українців), яка втілена в працях «Сенс творчості у контексті Свободи Духу», «Світоглядна парадигма орнаментів Трипілля: спроба аналізу архітектоніки», «Проєктування віршів», «Формування світогляду дизайнерів» тощо.

У творчому доробку мистця сім персональних виставок творів малярства і графіки, логотипи газети «Волинь» (м. Луцьк), інформаційного агентства «Інтелект» (м. Львів), Луцького державного технічного університету, ряд проєктів-розробок технічного та графічного призначення, ілюстрування поетичних збірок Валентини Штинько «Тінь сльози» (1992), «Терновая хустка» (1999), Василя Слапчука «Укол годинниковою стрілкою» (1998), збірки народних легенд та переказів Волині й Західного Полісся «Золота скриня» (1996), літературного альманаху «Світязь» (№ 4, 1997, та № 5, 1998) та інших видань, що виходили на Волині, у Дрогобичі, Львові, Польщі.

Після оригінальної виставки проєктів студентів катедри дизайну Луцького державного технічного університету, що експонувалася в мистецькій галерії Спільки художників Волині 2000 року, організації Волинського осередку Львівського регіонального відділення Спільки дизайнерів України, який очолив Орест Хмельовський, можна говорити про Луцьку та Волинську школи проєктувальників.

У 1998 році вийшла у світ нетрадиційна, оригінальна праця Ореста Хмельовського – філософсько-графічні сюжети «Камені спотикання, або Філософія проєктування». Цією роботою О. Хмельовський довів: наскільки він є філософ, настільки – і художник та проєктувальник.

І ось перед нами фундаментальна монографія мистця та мислителя «Теорія образотворення», яка на межі тисячоліть вирізьблює контури майбутньої української філософії, відкриває двері в ХХІ століття європейської філософської думки і, на мій погляд, є теоретичним фундаментом української національної ідеї. Візьму на себе відповідальність стверджувати, що ця праця перекидає місток між українським православ'ям минулого та майбутнього, творить нову релігію людини інтелектуальної, обрядовість на ново-старому культурному ґрунті, заглядаючи в майбутнє ідеї національного.

Книга написана українцем для українців, а з тим – і для всього людства, рекомендована українській провідній верстві для ствердження українства в Україні та в усьому світі. Саме під таким кутом зору треба розглядати цю фундаментальну монографію, автор якої заслуговує присудження йому наукового ступеня доктора філософії та мистецтвознавства.

У дослідженні Ореста Хмельовського застосовано потужний мислительний апарат, особливу технологію мислення. Результати дослідження, висновки, узагальнення, відкриття настільки значущі, що поруч із ними відчуваєш себе маленьким камінчиком, загубленим творцем-мистцем на шляху до істини.

Автор, розуміючи, що предмет його дослідження охоплює сферу позачуттєвого і тому не може бути описаний за допомогою звичної мови понять, вводить спеціальні поняття, склавши з цією метою словник. Важливо, що словник містить не тільки логічний ряд понять, визначених відомими мислителями, а й літературні шкіци до них поета Василя Слалчука і власні, що створюють образний ряд тлумачень світоглядних термінів. У такий спосіб мистець вводить читача, що теж торує шлях до істини, у понятійний світ авторського мислення, його поле духу – інформаційно-енергетичний простір.

Орест Хмельовський як духотворець формує в українця цілісний погляд на світ, інтегруючи методи пізнання і практики образотворення Ідеї – мистецтва, науки, релігії, філософії. І в цьому сила і складність авторського світовідчуття, світосприйняття і світовідношення як цілісної системи світопізнання.

Об'єктом дослідження – об'єктом пізнання автор вибрав Людину як образ Бога і проєктанта сутності Бога в трьох світах – безмежної даності, освоєної в часо-просторі оточуючої реальності та ірраціонального. Це дозволяє йому розкрити перед нами всі переплетіння двоєдиної суті світу через триєдину – тіла, душі і Духа. При цьому всі Архетипи теоретичного мислення Орест Хмельовський об'єднав в один – головний, перший, всеєдиний Архетип: «Що є БОГ?» чи «Що є Ідея?», а для конкретизації його поставив решту питань – похідних від головного Архетипу, що є проявами національного (теогенотипу – за його формулюванням) та позанаціонального (антитипу): «Що є Людина, яка мета її народження, існування та призначення на Землі?», «Що є Світ?», «Що є середовищем проживання Людини?», «У чому сенс такої структури?» тощо.

У цьому контексті автор поставив питання: «У чому суть і сенс творчості Людини?». Зазираючи в позадзеркалля творчості, він доводить, що суть творчості як Свободи Духу полягає в розв'язанні конфліктів між Богом і Людиною, Духом і Анти-Духом, поміж людьми і власне внутрішніх конфліктів людини. А сенс творчості полягає у визволенні енергії Духу та погамуванні енергії Анти-Духу. Розв'язуючи ці конфлікти, творці, генії стають Провідниками Нації. Провідниками Ідеї, і в цьому їх призначення на Землі. Питання призначення Людини на Землі автор розглядає не лише у фізичному та психічному існуванні, а також у пробудженні та становленні Духу як частки Бога в Людині, за яким він бачить інформаційно-енергетичну сутність найвищої організації системи Все-Світу. Шлях до досягнення духовної істини і є (за О. Хмельовським) сенсом існування Людини на Землі, а мірою присутності Бога, тобто силою енергетики духовного поля у власній природі, люди відрізняються між собою.

Автор обґрунтовує факт співіснування, я би сказав «співпраці». Двоєдиного – Бога та Анти-Бога у творенні. Вічна боротьба Бога та Анти-Бога відбивається на Людині через боротьбу Духа та Анти-Духа, де душа стає полем цієї нескінченної боротьби. Так на загальноживаних біблійних поняттях автор базує новітні висновки про майбутнє існування людства.

Обґрунтувавши світоглядні основи образотворення Ідеї, автор формулює принципи її досягнення – Плідності-Подільності, Страждання, Гармонії – і на цій основі приходиться до висновку, що єдиним способом формування Культури як феномену і категорії вартості теогенотипного начала є образотворення.

Гостинець до Свободи Духу межує з умінням мистця-творця Ореста Хмельовського вийти за межі стереотипів мислення через інтуїтивне досягнення Істини, відання, одкровення. Наслідок цього – образне відображення інформації.

Він відкриває відносність світогляду і його мітологічність, а міт, що творить народ, розглядає єдиною можливою формою його творчості. За Хмельовським, народ творить міт про Слово. Землю, про себе та про Бога. Ці міти стають сутністю релігії народу і знаходять завершення в Культурі як образі Ідеї та в національному світогляді як ідейному образі такої Культури.

Встановивши взаємозв'язки між Дотрипільям, Трипільям та сьогодишнім феноменом української Культури, О. Хмельовський однозначно сформулював Ідею Національної як нову світоглядну парадигму. Він дає онтологічне обґрунтування поняття Нації. Ідеї Національного та Національної Ідеї і пропонує спрямувати ідеологію в напрямку націотворення – проєктування свободи національного Духу. «Ідея Національного – свобода Божественного вибору – є буття Нації як проєктування Абсолютного», – містке й однозначне визначення О. Хмельовського. В основу націотворчого світогляду він поклав «дуалізм Ідеї Національного, що реалізує себе через Поле Духу Нації». Врешті, автор розширює націоналістичний погляд на суспільство, розглядаючи Ідею Нації як невіддільну від Божественного начала, а не лише як прагнення нації до свободи та життя в національній державі. Виходячи з цього, автор визначає «Націю як суспільний спосіб реалізації Ідеї колективного теогенотипного. Вона – плід матеріальний, що витворює духовне – Національний Образ Ідеї... Нація – суспільне теогенотипне ціле, що творить образ бороть-

би двоєдиного непокороного за Свободу Духу», а «Національну Ідею як спосіб Чину (діяльності) Нації з метою творення Ідеї Національного». У цьому контексті націоналістична діяльність людини постає як шлях осягнення Національної Ідеї, як практика націотворення в трьох його формах – «націоналізм, проєктування національного як теогенотипного та космополітизм як забезпечення націотворення всіх народів світу з метою ствердження Ідеї Національного». І далі: «Образотворчість національного отримує вираження через Культуру – Мову, Середовище та Діяльність».

Вивершеним твердженням автора стає: «Бог є настільки національним, наскільки виражена національна образотворчість».

Автор розкриває феномен Українського в Культурі, зокрема в тому, що український народ «вийшов зі Слова, володіє ним і не має потреби утверджувати це як історію предметів, а виражає через ритуал проживання, що є мистецтвом образотворення себе, середовища та мови».

І сам автор демонструє здатність перебувати в силовому полі Слова, творячи Його Архетипну суть, він уміє тонко слухати, вміло володіти, чути і насолоджуватися Словом.

Перегорнувши останню сторінку фундаментальної праці Ореста Хмельовського, відчуваєш, що не закрив Книгу Буття-Майбуття – вона лишається відкритою як для читача, так і для самого автора, бо вже функціонує власним, самостійним життям.

Це феномен творця-мистця!

Чи повернеться він, щоб підняти загублений «камінь», чи цей «камінь» залишиться «каменем спотикання» на битому гостинці до Істини? Бог відає...

Генадій Сіренко
професор, доктор технічних наук

В осереді Бойківського краю

Не так давно карпатське містечко Сколе, районний центр Львівської області, відзначало свій ювілей – 600-річчя першої письмової згадки. Цій події Інститут народознавства НАНУ (м. Львів) присвятив колективну монографію «Сколівщина», що вийшла друком за науковою редакцією директора Інституту народознавства, доктора історичних наук С. Павлюка. Книжка подає характеристику Сколівського району в історично-культурологічному аспекті, починаючи від найдавніших часів і донині.

Сколівщина – гірський край, що становить частину Центральної Бойківщини, автохтонне населення якої – бойки – є етнографічною групою українського народу. Вони ще значною мірою зберігають притаманні їм своєрідні риси в мові, традиційно-побутовій культурі, психіці тощо. Традиційні заняття місцевого населення – рільництво, тваринництво, лісові промисли. Через Сколівщину пролягає один із головних шляхів, який пов'язує Україну з державами Центральної та Західної Європи, що помітно впливало на господарські заняття місцевих бойків, зумовлювало певною мірою особливості їх історичної долі. Тут відбулося багато знаменних подій, збереглося чимало пам'яток історії та культури нашого народу.

Усі ці характерні риси краю знайшли своє відображення в монографії «Сколівщина». Книжка є цікавою й оригінальною, але де в чому навіть унікальною як за своєю структурою, так і за добором матеріалу та його інтерпретацією. Дослідження складається з трьох великих розділів: «Історія краю», «Культурна спадщина», «Повстанський мартиролог». Кожен з перших двох розділів поділяється ще на декілька глав, написаних окремими авторами. Це – переважно львівські вчені, висококваліфіковані фахівці, що мають уже й монографії (дехто й не одну!) з питань, висвітлюваних ними у «Сколівщині». У такий спосіб забезпечено високий науковий рівень видання, а отже й відповідну його суспільну вартісність.

Перший розділ дослідження – «Історія краю» – охоплює період від палеоліту до 1990 років, для висвітлення якого упорядники застосували цікавий підхід – поєднання оглядових нарисів про головні етапи історії району з тематичними розвідками про деякі об'єкти чи проблеми, що викликають особливе зацікавлення (наскельна фортеця «Тустань», історія руху ОУН і УПА в районі тощо).

Оглядові нариси в цілому досить повно представляють історію краю. Певні застереження викликає лише перший з них – «Археологічні сліди», підготовлений сколівським краєзнавцем Р. Щуром. Власне археології тут присвячено всього 1,5 сторінки, і більшу частину цього тексту займають відомості, про які детальніше мовиться в розвідці М. Бандрівського. Поряд із наведеною Р. Щуром гіпотезою походження топоніма «Галич» від грецького слова «гальс» (сіль) більшої уваги, на мій погляд, заслуговує й версія, що виводить етимологію цієї власної назви від загальнослов'янського «гал» – «поляна в лісі» (див. С. Роспонт. Структура и стратиграфия древнерусских топонимов / У кн.: Вос-

точнославянская ономастика. – М., 1972. – С. 72; Ю. Карпенко. Топонімія Буковини. – К., 1973. – С. 113; пор. укр. «галява», «галявина», «прогалина»).

У розвідці М. Бандрівського, що про неї згадано вище, коротко характеризується унікальна пам'ятка культури Українських Карпат – наскельні рисунки Урицького Каменя – групи високих скель поблизу с. Урич Сколівського району. Досі тут виявлено 270 петрогліфів та рельєфів, що не мають аналогів у Європі. На думку дослідника – це залишки унікального святилища обсерваторного типу. Вивчення пам'ятки триває, і в майбутньому тут можливі несподівані відкриття.

Ті самі скелі, але вже як пам'ятка фортифікаційної архітектури наших предків, стали темою ще одного дослідження, вміщеного до «Сколівщини», – розвідки М. Рожка «Тустань. Державний історико-культурний заповідник». Автор, що вже понад 20 років вивчає цю унікальну пам'ятку, недавно підсумовував результати своєї праці в монографії «Тустань – давньоруська наскельна фортеця» (К., 1996). Він переконливо доводить, що в урицьких скелях було збудовано місто-фортецю Тустань, яке проіснувало кілька століть (IX–XVI) і виконувало функції прикордонного митно-оборонного пункту. Фортеця належить до рідкісного типу середньовічних наскельних забудов. За твердженням М. Рожка, її можна реставрувати за слідами, залишеними в скелях, із достовірністю в 90 відсотків. Залишки Тустанської твердині були визнані Президією Академії наук України унікальними ще й тому, що аналогічних фортифікаційних споруд не виявлено ні на теренах колишнього СРСР, ні в країнах Карпатського регіону, ні в слов'янському світі загалом.

М. Рожко докладно розповідає про хід обстеження та теоретичної реконструкції Тустанського замку, що у своєму становленні пройшов ряд етапів. Численні фотографії й малюнки, додані до розвідки, унаочнюють авторські розмірковування, подають варіанти гіпотетичного вигляду фортеці на різних етапах її забудови.

У статті автор обґрунтовує потребу натурної реконструкції пам'ятки та дає загальну характеристику об'єктів, що входять до створеного тут у жовтні 1994 року історико-культурного заповідника, розповідає про плян дальшого розвитку останнього.

На різноманітних ґрунтовних джерелах, у т. ч. й з польських архівів, побудував свою розвідку «Заселення Сколівщини» П. Сіреджук. Тут зазначено дату першої згадки майже кожного села району, простежено періоди розростання сіл і, навпаки, їхнього занепаду, визначено масштаби й напрямки міграції на певних етапах історії гірського краю, схарактеризовано динаміку чисельності населення. Останні дані свідчать, зокрема, про значне уповільнення приросту населення протягом XX століття на Сколівщині (що властиве, до речі, і всій Україні): якщо протягом 1857–1900 років населення Сколівщини збільшилося на 12 тис. чол., то за все XX століття – лише на 7 тис. і становить зараз 50,3 тис. чол. (С. 4, 35).

Відомий дослідник карпатської топоніміки доктор філологічних наук М. Худаш подав етимологію назв сіл району, попередньо згрупувавши топоніми за назвами об'єктів, від яких вони походять.

Маловідому в сучасній історіографії України сторінку відкриває в «Сколівщині» розвідка Р. Щура «Молодіжні організації та їх діяльність», де розповідається про заснування, напрями діяльності патріотичних парамілітарних організацій молоді Галичини 1900-1930 років – «Січі», «Сокола», «Лугу», «Пласту», підпільного об'єднання ОУН «Юнацтво», а також про участь молодих горян у парафіяльних релігійних об'єднаннях, «Союзі українців», товаристві «Сільський господар» тощо. За наведеними автором даними можна дійти висновку про велику популярність цих організацій у молодіжному середовищі, і без урахування їх ролі неможливо зрозуміти специфіку менталітету галичан у ХХ столітті, витоки героїзму, жертвості місцевих жителів-бойків у боротьбі з окупантами в лавах ОУН і УПА.

Саме цій боротьбі на сколівських теренах присвячено в книжці окреме дослідження Г. Дем'яна «Повстанський рух ОУН і УПА в 1940-1960-х роках». Главу побудовано значною мірою на матеріалах «Повстанського мартиролога» (також укладеного Г. Дем'яном), що становить третю, завершальну частину монографії. Щоб повною мірою усвідомити унікальність обох праць в історіографії діяльності ОУН і УПА, потрібно ближче познайомитися з їх автором.

Григорій Дем'ян був безпосереднім свідком національно-визвольного руху на Сколівщині в повоєнний період, бачив мужність і відвагу борців за волю України, кров і сльози численних жертв німецьких і московсько-більшевицьких окупантів-катів. Пропрацювавши до пенсійного віку сільським учителем, Г. Дем'ян із ризиком для власної свободи й життя по крихті вибирував відомості про діяльність, героїчні вчинки підпільників, записував повстанські пісні й прозові уснопоетичні твори, які народ свято берег у своїй пам'яті. Записував Г. Дем'ян і традиційний фолклор, досліджував історію й етнографію рідного краю, щедро передаючи зібрані матеріали в архівні сховища Києва, Львова, щоб їх могли використовувати науковці.

Після здобуття Україною незалежності Г. Дем'ян переходить на роботу до Інституту народознавства, захищає дисертацію й отримує ступінь кандидата історичних наук, видає кілька монографій, стає депутатом Верховної Ради України (1994-1998 років). Але весь цей час одним із головних завдань дослідника була праця над «Повстанським мартирологом». Він і далі активно збирає матеріали для нього, залучаючи до аналогічних досліджень багатьох ентузіастів у різних регіонах України, розробляє методичні рекомендації для початківців у цій справі (див. працю автора «Як підготувати повстанський мартиролог району» – К., 1998). При Інституті народознавства НАНУ у Львові Г. Дем'ян створив координаційно-консультативний центр дослідження визвольної боротьби ОУН і УПА, який збирає відповідні матеріали, веде архівно-пошукову роботу, допомагає науковцям різних регіонів готувати до друку відповідні мартирологи, досліджувати проблеми історії ОУН і УПА.

Повстанський мартиролог Сколівського району, вміщений до монографії «Сколівщина», налічує понад 2600 імен борців і жертв терору, переважна більшість яких загинула від рук московсько-більшевицьких катів. Короткі життєписи патріотів із стислими описами обставин їх загибелі займають по-

над 400 сторінок тексту книжки. Мартиролог наочно засвідчує всенародний характер боротьби горян за свободу України, їх масовий героїзм у боротьбі з окупантами, у т. ч. жінок і дітей, велику кількість жертв цієї боротьби. У середньому в кожному селі загинуло в національно-визвольній війні 40-50 горян, не рідкість тут і села, де понад 100 чоловік полягли за волю народу.

Г. Дем'ян вважає, що доцільніше видавати аналогічні мартирологи окремими книжками (див. його згаданий вище посібник «Як підготувати...», С. 25). І справді, відчувається, що «Повстанський мартиролог» у «Сколівщині» помітно «стискає» своїм великим обсягом інші розділи монографії, від яких він суттєво різниться і характером змісту.

У розвідці «Повстанський рух ОУН і УПА в 1940-1960-х роках» Г. Дем'ян докладно, на основі розповідей очевидців, архівних документів і досліджень, простежує крок за кроком перебіг національно-визвольної боротьби на Сколівщині у вказаний період, характеризує найважливіші військові акції, підкреслює героїзм і мужність повстанців, які рідко потрапляли живими до рук ворогів і в безвихідних ситуаціях позбавляли себе життя останньою кулею чи гранатою. Описано тут і звірства та знущання окупантів не тільки над повстанцями, а й над усім населенням Сколівщини. Рідкісні фотографії, що ілюструють і мартиролог, і статтю Г. Дем'яна, дозволяють читачеві глибше відчувати дух тієї героїчної доби.

Структура другого розділу монографії – «Культурна спадщина» – аналогічна структурі першого розділу: загальна характеристика матеріальної та духовної культури у стислих оглядових розвідках поєднується тут із докладнішими нарисами про окремі культурні явища. Серед останніх виділено главу «Сакральна дерев'яна архітектура», написану знаним фахівцем Я. Тарасом. Автор дає глибоку характеристику бойківського церковного будівництва, яке вважається у світі вершиною української дерев'яної архітектури. Я. Тарас показує зв'язок бойківських сакральних будівель із храмами Київської Русі, наводить фактори, що впливали на виникнення оригінальних рис мистецтва бойківських майстрів. Нарис доповнено списком наявних дерев'яних церков Бойківщини XVII-XIX століть, що налічує 49 пам'яток, показано кілька графічних зображень храмів із найхарактернішими рисами бойківського стилю.

Відомий дослідник українського іконопису В. Откович у своєму нарисі «Пам'ятки іконопису» характеризує найцінніші зразки цього мистецтва зі Сколівщини XV-XVIII століть, у т. ч. образи пензля І. Середиського з Риботич (XVII століття), М. Шестаковича (XVIII століття). Главу ілюстровано фотокопіями найвизначніших творів.

Доречним у виданнях, подібних «Сколівщині», вважаю вміщений у книзі довідник відомих діячів релігії, культури, держави, що народилися в районі чи працювали тут. Цей довідник, підготовлений краєзнавцем Р. Щуром, наочно представляє внесок вихідців із району в історію та культуру України.

Монографію «Сколівщина» видано коштом підприємств та організацій району, які, незважаючи на матеріальну скруту в державі, зуміли знайти гроші для випуску книжки у світ, що свідчить про національну зрілість їх ко-

лективів. До речі, видання, аналогічні «Сколівщині», користуються великим попитом у місцевих мешканців і швидко розходяться.

За прикладом сколівчан, таку ж монографію про свій район замовило в Інституті народознавства керівництво іншого бойківського району Львівської області – Старосамбірського. На сьогодні ця монографія – у трьох томах! – майже підготовлена до друку й невдовзі побачить світ. Загалом на Львівщині за роки незалежності вийшло до десятка книжок про окремі райони й міста області, які вкупі з відповідними виданнями закордонних земляцтв (див. серію «Український архів», тт. 25, 37, 41 тощо) створюють солідну джерельну базу для пізнання рідного краю.

Хотілось би, щоб кожний район України, особливо на Сході й Півдні, створив про себе ґрунтовну наукову монографію. Очолити й координувати підготовчу роботу могли б регіональні відділення Товариства охорони пам'яток історії та культури, залучаючи до неї місцевих краєзнавців, викладачів вищих навчальних закладів, меценатів. Досвід Львівщини показує, що створення комплексної історико-культурологічної монографії про адміністративний район – річ цілком реальна. Написана добірною українською мовою, така книжка могла б відчутно сприяти піднесенню національної свідомості населення краю, а отже й консолідації українського народу, що є найважливішою передумовою духовного, соціального й економічного розвитку нашої держави.

Вячеслав Гнатюк

З великим жалем і невимовними болям та смутком повідомляємо членів Організації Українських Націоналістів, політичних в'язнів та репресованих окупаційними режимами, членів Організацій Державницького Фронту та українське суспільство в Україні й на поселеннях, що в суботу 23 вересня 2000 року в міському шпиталі міста Соммерсвілл, Нью-Джерсі, США відійшов у вічність член Проводу ОУН

сл. п.

Мирослав Панчук-«Побратим».

Прибув Мирослав Панчук до США в кінці червня на запрошення Організації Оборони Чотирьох Свобід України, аби взяти участь у 50 зустрічі українців Америки, яка відбулася 1-2 липня 2000 року в оселі СУМ в Елленвілл, Н.Й., США, опісля відвідати кілька українських громад в Америці та Канаді.

На жаль, уже в першому дні свого прибуття до США сл. пам. друг Мирослав тяжко захворів, мусив віддатися лікарській опіці та витримати складну операцію, бо з'ясувалося, що він уже раніше нездужав. І це передчасне та несподіване погіршення стану його здоров'я не дозволило йому сповнити свої мрії зустрітися із ширшою українською громадою США та Канади, а також друзями з часів підпільної діяльності з юнацьких літ. Будучи важко хворим, він і

під час недуги пам'ятав про організаційні доручення та старався виконати покладені на нього завдання. Великі старання й опіка американських та українських лікарів, моральна допомога найближчих друзів не змогли врятувати важко хворого друга Мирослава.

Славної пам'яті друг Мирослав Панчук-«Побратим» народився 13 березня 1927 року в місті Львові, в родині професора українських гімназій. Навчався спочатку в «Рідній школі», а пізніше в Першій Українській академічній гімназії, а від 1944 року – у Львівській політехніці та Львівському сільськогосподарському інституті.

З Організацією Українських Націоналістів пов'язав своє життя ще як молодий юнак-учень Української академічної гімназії в 1943 році, коли став у

ряди Юнацтва ОУН, та в ній у час свого життя мав різні становища на різних ступенях організаційної структури, починаючи від звенового Юнацтва до члена Проводу Організації Українських Націоналістів. Він завжди і всюди ставив передусім виконання завдань члена ОУН, а також як своє першочергове завдання він завжди ставив добро української нації. Своєю поведінкою здобув велику пошану серед своїх подруг і друзів в Україні та на поселеннях.

Уже в 1950 році був заарештований і засуджений на 10 років спеціальних концентраційних таборів за статтями 54-1а і 54-11 на каторжні роботи Казахстану – Екібастуз, Кенгір та Джезказган (штрафний табір). Навіть ув'язнений він брав участь у діяльності підпільної організації політичних в'язнів. Звільнений за станом здоров'я з ув'язнення, повертається до Львова, працює перекладачем, але в 1956 році йому заборонено перебувати у Львові та примусово виселено з міста. Друг Мирослав перебував два роки поза Львовом, однак бажання підвищувати свої знання додало йому сил, і він заочно закінчив механічний факультет Львівської політехніки в 1964 році. Пізніше працював у відділі наукової інформації Українського науково-дослідного інституту поліграфічної промисловости аж до виходу на пенсію.

Під час часткової лібералізації в СРСР – наприкінці 1980 років – славної пам'яті друг Мирослав Панчук-«Побратим» працював у різних ділянках організованого політично-суспільного життя, був у проводах різних товариств та організацій, які почали формуватися на Львівщині. У 1991 році, коли в серпні Верховна Рада України ухвалила Акт про незалежність України, скріплений референдумом 1 грудня 1991 року, він є одним з організаторів Спільки політичних в'язнів України, головою Львівського клубу політв'язнів ім. Михайла Сороки. Від 1992 року активно діяв у Конгресі Українських Націоналістів, будучи одним з його засновників, членом Львівського обласного проводу Конгресу Українських Націоналістів, головою Етичної комісії, згодом членом Головного Проводу та Політичної ради Конгресу Українських Націоналістів.

Мирослав Панчук був особливо активним у засягу публіцистики, будучи автором низки статей і публікацій, друкованих у таких періодичних виданнях, як «Шлях Перемоги», «Нація і Держава», «Визвольний Шлях» та ін. Він був редактором «Бюлетеня Українських Націоналістів», заступником головного редактора журналу «Воля і Батьківщина», членом редакційних колегій місячника «Визвольний Шлях» та часопису «Нація і Держава». Крім того, він організував або був співорганізатором низки наукових конференцій, присвячених визвольній боротьбі українського народу за Українську Самостійну Соборну Державу. Його спадщина – це багато праць у формі різних доповідей, які він виголошував у часі відзначування національних роковин.

Зокрема, друг «Побратим» віддається активній праці серед організаційної мережі Львівщини, налагоджує зв'язки і контакти з членами ОУН, які в часі окупації України московсько-комуністичним режимом були утруднені, часто виїздить до Києва та районних центрів Львівської області. Його відхід у засвіти – дуже велика втрата для Організації Українських Націоналістів, у якій він працював та діяв понад 50 років свого життя. Відхід у вічність друга Мирослава кладе додатковий обов'язок на найближчих його співпрацівни-

ків заповнити ту прогалину, яка постала з його смертю, і старатися невтомно працювати так, як це робив він на різних становищах, виконуючи ті завдання, що йому Провід ОУН та обставини доручали.

Заупокійна Панахида була відправлена у п'ятницю 29 вересня 2000 року в Нью-Йорку в похоронному заведенні Яреми, на якій були присутні подруги і друзі, а також ті, хто його знав ще з часів Другої світової війни. Стараннями друзів із США тіло покійного друга Мирослава перевезено літаком з США через Швейцарію до Варшави, а звідти до Львова у четвер 5 жовтня 2000 року, де о год. 19.00 відправлено Парастас у залі будинку Товариства охорони пам'яток історії та культури.

Похоронні обряди розпочалися в п'ятницю 6 жовтня 2000 року перевезенням тіла до церкви святої Євхаристії, де о год. 12.30 було відправлено Службу Божу і Панахиду, а пізніше продовжувано на Личаківському цвинтарі. У похороні взяли участь священники Української Греко-Католицької Церкви, дружина і сестра покійного, заступник голови обласної державної адміністрації Ярослав Питько – він також є головою обласного товариства «Просвіта», декан факультету журналістики Львівського державного університету ім. Івана Франка, професор доктор Михайло Присяжний, професор Ярослав Дашкевич, багато друзів, приятелів і знайомих, а серед них – члени ОУН, Конгресу Українських Націоналістів, політичні в'язні та українське громадянство Львова й околиць. Над свіжою могилою промовляли: Роман Яремкевич від ОУН, Володимир Бореичук від Конгресу Українських Націоналістів, Іван Губка – голова обласного проводу Конгресу. У стіп могили зложено вінки і багато квітів. Після похоронних обрядів, які закінчилися о год. 16.30, відбулася спільна тризна, в якій учасники згадували про друга Мирослава та висловлювали співчуття найближчим членам родини і тим товариствам та об'єднанням, у яких він активно працював.

Голова Проводу та Провід Організації Українських Націоналістів висловлюють щирі співчуття дружині, сестрі та іншим членам родини, друзям, багатьом товариствам та організаціям, у яких славної пам'яті друг Мирослав був членом і там працював, бо це велика втрата для них, а також для організованого українського націоналістичного руху, а разом і для українського суспільства.

Висловлюємо нашу подяку всім тим, які зайнялися відпровадженням тіла в Україну, і тим, які організували заходи для його поховання в Україні.

Нехай завжди буде з нами пам'ять про його добрі діла та вчинки, а відда-на праця у виконванні різних завдань та обов'язків для нас усіх буде добрим прикладом. Нехай рідна земля буде покійному легкою, а добра пам'ять про самовіддану працю вірного сина України житиме в наших серцях.

Вічна Йому пам'ять!

Провід Організації Українських Націоналістів
Жовтень 2000 року

Ділимося сумною вісткою з рідними, односельчанами, друзями, приятелями, членством СУБ, СУМ, ОБВУ, УТК «Калина», Патріархальним об'єднанням УКЦ, членами ОУН і українським громадянством міста Лестер та околиці, що в неділю 24 вересня 2000 року по довгій і важкій недужі відійшов у вічність

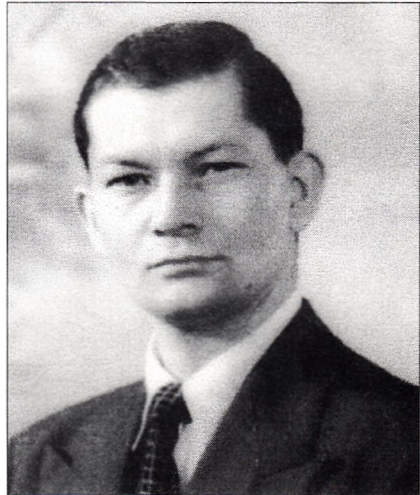
сл. пам. Юрій Чубатий-«Чорнота»

народжений 1 січня 1923 року в селі Гаї Великі на Тернопільщині у священничій родині о. Володимира і Марти. Зі своєю смертю Юрій залишив горем опечалену дружину Анну, односельців, друзів, приятелів у Великій Британії, брата д-ра Євгена, двоюрідну сестру Оксану і рідних в Україні.

Освіту здобув в українській гімназії у Тернополі. Був членом «Просвіти» та організації «Українська молодь – Христові».

Воєнні обставини змусили Юрія залишити рідний край – був вояком 1 УД УНА, з нею перейшов завзяті бої на Східному фронті. По закінченні Другої світової війни перебував у таборі полонених у Риміні (Італія), з якого був звільнений у 1947 році в Англії.

Оселівся в місті Лестері, там одружився з Анною. У Лестері Юрій включився в українське організоване життя, був активним членом українських громадських організацій, учителем Школи українознавства, виховником Осередку СУМ, довголітній голова Патріархального об'єднання УКЦ, був дисциплінованим членом ОУН, всі свої сили віддав для України. Мріяв повернутися в Україну, але передчас-

на смерть перервала його сподівання. Постійний передплатник «Шляху Перемоги» та інших періодичних видань, глибоко віруючий християнин, великий патріот, щирий жертводавець на релігійні та національні цілі.

Похоронного чину довершив о. Йосафат Лецишин у четвер 5 вересня 2000 року. При великій участі українського громадянства у Вознесенській церкві була відправлена заупокійна Служба Божа і Панахида. Отець Йосафат сказав прощальне слово і висловив співчуття родині. Під час Панахиди стояла почесна варта: від ОУН – друзі М. Миколишин і С. Козак, від СУМ – друзі М. Коваль і А. Коваль, і від ОБВУ – побратими Р. Кіса і М. Гаврилко. Домовина була накрита китайкою і революційним прапором.

На кладовищі Гідроес Семетери над свіжою могилою прощали Покійного друг М. Матвіївський – від ОУН, пан Б. Острожинський – від тернопільців, побратим П. Кіщук – від Управи ОбВУ і Патріархального Об'єднання УКЦ. Похорон закінчено тужливою піснею «Видиш, брате мій».

Поминальна тризна відбулася в залі домівки СУБ, яку приготували пані з Гуртка ОУЖ. Тризною керував пан М. Щупляк. Під час тризни промовляли: пані К. Лахман, пан М. Попович (Дарбі), пан В. Семак (Ноттінгем), пані В. Дяківська, пан М. Щупляк – від Управи СУБ і громади.

За згодою вдови пані Анни Чубатої проведено збірку на нев'янучий вінок Покійному. Зібрано £226, що їх розподілено: на Фонд ОУН – £50, на пресфонд «Української Думки» – £31, на ОбВУ – £30, на СУМ – £30, на Патріархальний фонд – £30, на «Шлях Перемоги» – £30 і на «Визвольний Шлях» – £25. Поминальну тризну закінчено молитвою.

Вічна Йому пам'ять!

Управа Відділу СУБ Лестер, ВБ

**Пожертви на пресовий фонд «Визвольного Шляху»
Від 1 березня до 30 вересня 2000 року**

Велика Британія:

	£
Остання воля – бл. пам. Володимир Масник, Лондон	120.00
С. Янулік, Нортсвіч	60.00
З поминальної тризни бл. пам. Пелі Олеськів, Лондон, 10. 5. 2000	50.00
Відділ СУБ, Едінбург	50.00
Відділ СУБ, Волвергамптон	50.00
Відзначення, Золотий Ювілей подружнього життя панства Мері і Василь Дубілів, Кіхлей 29. 7. 2000	50.00
Остання воля – бл. пам. Петро Плаксій, Лінкольн	30.00
Богдан Марченко, Лестер	30.00
Відзначення Золотого Ювілею подружжя панства Ірини і Івана Федечко, Кіхлей	25.00
З тризни бл. пам. Івана Фульмеса, Олдгам 5. 4. 2000	25.00
З прощального прийняття побр. Івана Головецького, Едінбург	20.00
Євген Шешин, Едінбург з нагоди 80-ліття від дня народження	20.00
Відзначення Золотого Ювілею подружжя Софії і Василя Іванів, Гаддерсфілд 22. 7. 2000	15.00
Василь Шербатюк, Лій	10.00
Микола Кузик, Волвергамптон	10.00
Т. Непіп, Рагбі	10.00
Відділ СУБ, Болтон	10.00
Михайло Батіг, Шеффілд	10.00
В. Шклянка, Олдгам	5.00
В. Гуменюк, Кемпстон	5.00
Юліян Олексюк, Мансфільд	5.00
Іван Колодчин, Лондон	5.00
С. Стрільбицкий, Фелікстов	5.00

США:

	\$ США
Галина Паньків-Черінь, Порт Чарльоте	100.00
На поминальні тризні бл. пам. Пелі Олеськів, Лондон, 10. 5. 2000	
Павло Карпишин	100.00
Марія Карпишин	50.00
Петро Грицак, Кранфорд	40.00
Антін Гайдук, Марієта	15.00
Стефанія Кріслата, Клівлянд	15.00
Д-р Ярослав Гелета, Коледж Парк	15.00

Т. Олещук, Пасаїк	15.00
Володимир Крушельницький, Лейквуд	15.00
Павло Микитин, Йонкерс	5.00

Канада:

	\$ Кан.
Я. Пришляк, Монртеаль замість квітів на могилу бл. пам. Пелі Олеськів, Лондон, 10. 5. 2000	30.00
Михайло Бойчук, Саскатун	25.00
Степан Харко, Етобіко	25.00
Дмитро Бицик, Гвелф	20.00
Петро Марушко, Гамільтон	10.00

Аргентина:

	\$ США
(Збірку перевів Ярослав Назарик)	
Мгр. Роман Назарик	50.00
Арх. Юрій Данилишин	50.00
Роман Данилишин	50.00
Степан Никон	50.00
Юрій Мушак	20.00
Наум Паук	15.00
Мгр Ярослав Назарик	10.00
Іван Жибак	10.00
Ігор Василик	10.00
Михайло Рокуш	10.00
Д-р Михайло Василик	10.00
Осип Галатьо	10.00

